

T.C
İSTANBUL SABAHATTİN ZAİM ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ BİLİM DALI

MECELLE'NİN HACR BÖLÜMÜNÜN HANEFİ
MUHTASAR METİNLERİ İLE
KARŞILAŞTIRILMASI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HİLAL TAMDOĞAN

İstanbul
Şubat-2024

T.C
İSTANBUL SABAHATTİN ZAİM ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ BİLİM DALI

MECELLE'NİN HACR BÖLÜMÜNÜN HANEFİ MUHTASAR
METİNLERİ İLE KARŞILAŞTIRILMASI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hilal TAMDOĞAN

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Recep CİCİ

İstanbul
Şubat-2024

TEZ ONAY SAYFASI

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürlüğüne,

Bu çalışma, jürimiz tarafından Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Temel İslam Bilimleri Bilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Danışman: Prof. Dr. Recep CİCİ

Üye: Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Hamdi YILDIRIM

Üye: Doç. Dr. Temel KACIR

Onay

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. Erhan İÇENER

Enstitü Müdürü

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Yüksek lisans tezi olarak hazırladığım “**Mecelle’nin Hacr Bölümünün Hanefi Muhtasar Metinleri İle Karşılaştırılması**” adlı çalışmanın öneri aşamasından sonuçlandığı aşamaya kadar geçen süreçte bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle uyduğumu, tez içindeki tüm bilgileri bilimsel ahlak ve gelenek çerçevesinde elde ettiğimi, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığımı, bu çalışmamda doğrudan veya dolaylı olarak yaptığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu beyan ederim.

Hilal TAMDOĞAN

ÖN SÖZ

İslam hukuk literatürüne katkı sağlayan pek çok eser asırlar öncesinde telif edilerek zengin bir birikim meydana getirmiştir. Her kaleme alınan eser kendisinden sonraki çalışmalara yol gösterici olmuştur. Hanefî mezhebinde de mezhep imamlarının görüşlerini toplayan eserler yazılmış ve hicrî yedinci asra gelindiğinde muteber metinler olarak şöhret bulmuş muhtasarlar mezhebin temel kaynakları sayılmıştır. Mevcut hukuk birikimi asırlar sonrasında Mecelle gibi özgün bir kanun metninin hazırlanmasına öncülük ederek İslam hukukunda ilk medenî kanun çalışmasının meydana getirilmesine katkı sağlamıştır. Mecelle Hanefî mezhebi çerçevesinde hazırlanan bir kanun metnidir. 1868 yılında yazılmaya başlanan ve devrin kanun ihtiyacını karşılamayı amaçlayan Mecelle, Osmanlı hukuk sistemini yansıtan ayrıntılı maddeleriyle hâkimlere hüküm vermede kolaylık sağlamıştır. Ayrıca müftâbih görüşlere yer vererek ve birçok kaynaktan da yararlanarak hükümlerini izah etmiştir. Bu açıdan Mecelle'nin Hanefî literatüründeki muteber metinlerden ne derece yararlandığını ortaya koymak önem arz etmektedir. Çalışmamızda Mecelle ile mezhepte önemli yere sahip olan Hanefî muhtasar metinlerinin hacir bahsi özelinde karşılaştırılması yapılarak ortak ve farklı noktaları tespit edilmiştir.

Mecelle ile muhtasar metinler arasında yapacağımız mukayeseyi hacir çerçevesinde ele almamızın nedeni ise özellikle günümüz dünyasının sorunlarından olan savurganlık, malını sebepsizce harcama hastalığı, borçlu olduğu halde borcunu ödemeyerek malında tasarrufta bulunma durumu gibi hususların hem kişiye hem de başka kişilere vereceği zararın ve hukuki sorumluluğun göz ardı edilmiş olmasıdır. Araştırmamız neticesinde Mecelle ile muhtasar metinlerin benzer ve farklı yönleri tespit edilerek hacir hükümleri kapsamlı şekilde açıklanmıştır.

Bu çalışmanın belirlenmesinde ve meydana getirilmesinde yardımlarını esirgemeyen ve engin bilgileriyle araştırmamda yol gösteren saygıdeğer danışmanım Prof. Dr. Recep CİCİ hocama teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca bu süreçte yanımda olan ve her daim destek veren kıymetli aileme teşekkür ederim.

Hilal TAMDOĞAN

İstanbul-2024

ÖZET
MECELLE’NİN HACR BÖLÜMÜNÜN HANEFİ MUHTASAR
METİNLERİ İLE KARŞILAŞTIRILMASI

Hilal TAMDOĞAN

Yüksek Lisans, Temel İslam Bilimleri

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Recep CİCİ

Şubat, 2024 – 114 Sayfa

Osmanlı Devleti’nde devrin medenî hukuk ihtiyacını karşılamak amacıyla Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye meydana getirilmiştir. Bu kanun metninde Hanefi hukuku esas alınarak hükümler arasında tercihlerde bulunulmuş ve mezhep dışı görüşlere yer verilmemiştir. Sıkı bir mezhep tutuculuğu çerçevesinde hazırlanan bir kanun metninin mezhebin mevcut eserleri baz alınarak incelenmesi önem arz etmektedir. Zira bu inceleme ile Mecelle’nin hangi hükümleri tercih ederek kanunlaştırdığı ortaya çıkmış olacaktır. Çalışmamızda karşılaştırmasını yapacağımız eserleri *Muhtasaru’l-Kudûrî*, *Mecmau’l-Bahreyn*, *Vikâyetü’r-Rivâye*, *Kenzü’d-Dekâik* ve *el-Muhtâr* şeklinde seçerek Mecelle’nin en güvenilir kaynak olarak meşhur olan bu temel metinlerden ne şekilde yararlandığı tespit edilecektir. Araştırmada karşılaştırma konusu belirlenirken günümüze hitap eden bir konunun olmasına dikkat edilmiştir. Zira içinde bulunduğumuz bu devir insanların en çok kendi menfaatlerini düşünüp başkalarının haklarını ve menfaatlerini ihlal ettikleri bir dönemdir. Hacir hükümleri ile bu kişilerin tasarruflarının engellenerek menfaatlerin korunması amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye, Hanefi mezhebi, Hacir, Muhtasaru’l-Kudûrî, Mecmau’l-Bahreyn, Vikâyetü’r-Rivâye, Kenzü’d-Dekâik, el-Muhtâr

ABSTRACT
COMPARISON OF THE HACR SECTION OF MECELLE
WITH THE HANAFI CONCISE TEXTS

Hilal TAMDOĞAN

Master, Basic Islamic sciences

Thesis Advisor: Prof. Dr. Recep CİCİ

February, 2024 – 114 Pages

In the Ottoman Empire, Mecelle-i Ahkam-ı Adliyye was established in order to meet the civil law needs of the period. In this law text, choices were made among the provisions based on Hanafi law and non-sectarian views were not included. It is important to examine the text of a law prepared within the framework of a strict sectarian conservatism, based on the existing works of the sect. Because with this examination, it will be revealed which provisions Mecelle preferred and enacted. By choosing the works that we will compare in our study as Muhtasaru'l-Kudûrî, Mecmau'l-Bahreyn, Vikâyetü'r-Rivâye, Kenzü'd-Dekâik and el-Muhtâr, it will be determined how Mecelle benefited from these basic texts, which are famous as the most reliable source. While determining the subject of comparison in the research, care was taken to ensure that it was a topic that appealed to today. Because this is a period in which people think mostly about their own interests and violate the rights and interests of others. The foreclosure provisions aim to protect the interests of these people by preventing their savings.

Keywords: Ottoman Empire, Mecelle-i Ahkam-ı Adliyye, Hanafi Sect, Hacir, Muhtasaru'l-Kudûrî, Mecmau'l-Bahreyn, Vikâyetü'r-Rivâye, Kenzü'd-Dekâik, el-Muhtâr.

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI.....	i
BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ.....	ii
ÖN SÖZ.....	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	v
İÇİNDEKİLER.....	vi
TABLolar LİSTESİ.....	ix
KISALTMALAR LİSTESİ.....	x
GİRİŞ.....	1
Araştırmanın Konusu.....	1
Araştırmanın Amacı, Kapsamı Ve İçeriği.....	1
Araştırmanın Önemi Ve Özgünlüğü.....	2
Araştırmanın Yöntemi.....	2
BİRİNCİ BÖLÜM.....	4
HACİR KAVRAMI VE UNSURLARI.....	4
1.1. Hacir Kavramı.....	4
1.2. Hacrin Tanımı.....	6
1.2.1. Sözlük Anlamı.....	6
1.2.2. Terim Anlamı.....	6
1.3. Hacir Çeşitleri.....	8
1.3.1. Hükmî Hacir.....	8
1.3.2. Kazâî Hacir.....	8
1.4. Hacrin Dereceleri.....	9
1.4.1. Kuvvetli Hacir (Hacr-i Kaviy).....	9
1.4.2. Orta Hacir (Hacr-i Mutavassıt).....	10

1.4.3. Zayıf Hacir (Hacr-i Za'if).....	10
1.5. Hacir Sebepleri.....	10
1.5.1. Küçüklük	13
1.5.2. Akıl Hastalığı (Cünûn).....	16
1.5.3. Akıl Zayıflığı (Ateh).....	17
1.5.4. Kölelik	19
1.5.5. Sefeh.....	21
1.5.6. Ölüm Hastalığı (Maraz-ı mevt).....	24
1.5.6.1. Ölüm Hastasının Hukukî İşlemleri.....	26
1.5.7. Borçluluk.....	29
1.6. Hacrin Kaldırılması.....	32
1.6.1. Hacrin Mutlak Olarak Ref'i.....	32
1.6.2. Hacrin Belirli İşlemlere Yönelik Kaldırılması "İzin".....	33
İKİNCİ BÖLÜM.....	36
MECELLE-İ AHKÂM-I ADLİYYE İLE HANEFİ MUHTASAR METİNLERİ VE HACİR KAVRAMI.....	36
2.1. Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye.....	36
2.1.2. Mecelle'nin Doğduğu Ortam.....	37
2.1.3. Mecelle'ye Hazırlık Süreci Ve Mecelle'nin Muhtevası.....	39
2.1.4. Mecelle'nin Yürürlükten Kaldırılması.....	42
2.1.5. Mecelle'nin Hacir Bölümünün Tasnifi.	43
2.1.5.1. Mecelle'nin Hacir Bölümünün Maddeleri.....	45
2.2. Hanefi Muhtasar Metinleri.....	50
2.2.1. Hanefi Muhtasar Metinlerinde Hacir Kavramı.....	52
2.2.1.1. El-Muhtasar.....	52
2.2.1.2. El-Muhtâr li'l-Fetvâ.....	57

2.2.1.3. Vikâyetü'r-Rivâye.....	60
2.2.1.4. Mecmau'l-Bahreyn.....	64
2.2.1.5. Kenzü'd-Dekâik.....	68
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	72
MECELLE VE HANEFİ MUHTASAR METİNLERİNDEKİ HACİR HÜKÜMLERİNİN MUKAYESESİ.....	72
3.1. Hacir Kavramı Ve Unsurlarıyla İlgili Değerlendirme.....	72
3.1.1. Hacrin Tanımı.....	72
3.1.2. Hacir Hükümleri.....	74
3.2. Hacir Sebeplerinin Değerlendirmesi.....	77
3.2.1. Küçüklük Ve Akıl Hastalığı.....	77
3.2.2. Sefih.....	82
3.2.3. Borçlunun Hacri.....	84
3.3. Hacrin Kaldırılması İle İlgili Değerlendirme.....	89
3.3.1. İzin.....	89
SONUÇ.....	93
KAYNAKÇA.....	96
ÖZGEÇMİŞ.....	102

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 3.1: Mecelle İle Muhtasar Metinlerin Hacı Sebeplerinde Benzerlik Gösterdiği Noktalar.....	88
--	----

KISALTMALAR LİSTESİ

A.g.e.	: Adı geçen eser
Bs.	: Baskı
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviri
DİA	: Diyanet İslâm Ansiklopedisi
Haz.	: Hazırlayan
Md.	: Madde
M.Ü	: Marmara Üniversitesi
S.	: Sayı
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
Vd.	: Ve diğerleri

GİRİŞ

Araştırmanın Konusu

Çalışmamızda Mecelle'nin Hacir Bölümünün Hanefi Muhtasar Metinleri ile Karşılaştırılması yapılmıştır. Osmanlı hukuk sistemini yansıtarak fıkıh hükümlerini kanunlaştırıp bir araya getiren Mecelle, hükümlere ulaşılmasını kolaylaştırmış ve mezhebin muteber kaynaklarından yararlanarak devrinin medenî kanun boşluğunu doldurmuştur. Mecelle'nin Hanefi mezhebine bağlı kalınarak yazılmasından dolayı mezhebin kaynaklarından ne derece yararlandığının tespiti ise önem arz etmektedir. İslam hukukunda hakların korunmasına dikkat edilerek hükümler tanzim edilmiştir. Bu hükümler ile belli sebeplerden dolayı bazı şahıslara kısıtlama getirilmiştir. Zira küçüklerin, borçluların ve rüşde ulaşmamış sefihlerin işlemlerinin kısıtlanmaması hak ve menfaat ihlaline yol açabilmektedir. Hacir konusu ise bu kısıtlılık durumlarını ve hükümlerini izah eden bir konudur. Bu açıdan tezde Hanefi mezhebindeki müftâbih görüşler dikkate alınarak hazırlanan Mecelle'nin Hanefi literatüründe muhtasar olarak kaleme alınan metinler ile hacir bahsi özelinde karşılaştırılması yapılacaktır.

Araştırmanın Amacı, Kapsamı Ve İçeriği

Araştırmamızda Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye ile Hanefi muhtasar metinleri arasındaki benzerlik ve farklılıklar ortaya konulacaktır. Karşılaştırmada Hanefi mezhebinde önemli yere sahip olan *Muhtasaru'l-Kudûri*, *el-Muhtâr*, *Vikâyetü'r-Rivâye*, *Mecmau'l-Bahreyn*, *Kenzü'd-Dekâik* adlı metinler esas alınacaktır. Yapılacak mukayesede söz konusu metinlerin hacir bölümleri ile Mecelle'nin hacir bölümü ele alınacaktır. Hacir bölümünün seçilme nedeni insanlarda bulunan savurganlık, malını sebepsizce harcama hastalığı, borçlu olduğu halde borcunu ödemeyerek malında tasarruf yapma gibi hususların hem kişiye hem de başka kişilere vereceği zararın ve hukukî sorumluluğun göz ardı edilmiş olmasıdır. Hacir bahsi öneminden dolayı mukayese konusu olarak ele alınacak ve bu konu çerçevesinde Mecelle ile muhtasar metinlerin karşılaştırılması yapılacaktır.

Bu çalışmaya öncelikle hacir konusu hakkında bilgi verilerek başlanacaktır. Hacrin tanımı, hacir sebepleri ve hükümleri açıklanacaktır. Sonra Mecelle'nin hazırlanma süreci ve önemi hakkında bilgi verilecektir. Böylece Mecelle hakkında bilgi

verildikten sonra asıl konu olan hacir bölümü ele alınacaktır. Daha sonra Hanefi literatürüne ait olan muteber metinler hakkında bilgi verilerek hacir bölümleri incelenecektir. Son olarak Mecelle gibi özgün bir kanununun hacir konusunu ele alış biçimi ile muhtasar metinlerin hacir konusu mukayese edilecektir. Bu mukayesede dikkat edilecek husus şudur; Mecelle komisyonu Mecelle'yi müftâbih görüşler çerçevesinde oluşturmayı amaçlamıştır. Yalnızca Ebû Hanife ve İmameyn'in kavilleri esas alınmıştır. Bu nedenle bir konuda İmam Züfer'in de görüşünün alınmasını isteyen Ahmed Cevdet Paşa komisyondan çıkarılmıştır. Böyle bir katılıkla hazırlanan Mecelle ile muhtasar metinlerin arasındaki farkların neler olduğunun incelenmesi önem arz etmektedir. Tüm bunlar ise hacir bölümüyle ele alınacak ve hacir bölümü açısından değerlendirilecektir.

Araştırmanın Önemi Ve Özgünlüğü

Çalışmamıza özgün değer katan en önemli husus, bu çalışmada Mecelle ile Hanefi muhtasar metinlerin karşılaştırılmasının yapılarak Mecelle kanununun bu metinlerden ne şekilde yararlandığını ve bu metinlerden farklı olarak hacir konusuyla ilgili ne söylediğini tespit etmektir. Şimdiye kadar hacir konusuyla ilgili bu çerçevede bir çalışmanın yapılmamış olması da teze ayrıca bir özgünlük katmaktadır. Bu yapılacak çalışma ile Mecelle ve Hanefi fıkıh doktrinini yansıtan muhtasar metinlerin ortak ve farklı noktaları görülecektir.

Araştırmanın Yöntemi

Araştırmaya öncelikle literatür taraması ile başlanmıştır. Hacir konusu, Mecelle ve Hanefi muhtasar metinleri olan *Muhtasaru'l-Kudûri*, *el-Muhtâr*, *Vikâyetü'r-Rivâye*, *Mecmau'l-Bahreyn* ve *Kenzü'd-Dekâik* eserleri hakkında açıklama yapıldıktan sonra bu bilgiler ışığında mukayese bölümüne geçilmiştir. Bu minvalde tezin birinci bölümünde hacir bahsi ele alınmıştır. Daha sonra Mecelle-i Ahkam-ı Adliyye'nin doğduğu ortam, hazırlanması ve önemi izah edilmiştir. Hanefi mezhebinde önemli yere sahip olan muhtasar metinlere temas edilerek bu metinlerin önemi vurgulanmış ve yazarlarına yer verilmiştir. Bu bilgilerden sonra Mecelle'nin hacir bahsi ile muhtasar metinlerin hacir bahsi ve hükümleri açıklanmıştır. Üçüncü bölümde izah

edilen hususların mukayesesi yapılmıştır. Mecelle ve muhtasar metinler hacir bahsi özelinde mukayese edilerek benzerlik ve farklılıklar ortaya konmuş ve Mecelle gibi özgün bir kanunun Hanefi mezhebinden ne şekilde yararlandığı tespit edilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

HACİR KAVRAMI VE UNSURLARI

1.1. Hacir Kavramı

İslam hukukunda şahsa önem verilmiş ve öneme mazhar olan bu şahıs için haklar bahşedilmiştir. Sahip olduğu haklar ile hayatını idame ettiren şahsın zarara yol açmaması ve hak ihlalinde bulunmaması amacıyla belli sebepler çerçevesinde hacir uygulanması da gerekli görülmüştür. Böylece küçükler, akıl hastaları, borçlular ile sefihlerin tasarruflarına sınır getirilerek hak ihlali engellenmiş ve sahip oldukları malların muhafazası temin edilmiş olacaktır. Bu minval üzere İslam hukuku hacir hükümlerini detaylıca ele almış ve özgün bir hukuk metni olan Mecelle’de de temas edilerek kanunlaştırılmıştır.

Kur’ân ve Sünnet incelendiğinde hacir konusuna dayanak olan delillerin varlığı görülmektedir. Kur’ân- Kerîm’de hacirle ilgili ayetlerden biri şu şekildedir: “*Allah’ın geçiminizi dayanak kıldığı mallarınızı akli ermezlere vermeyin; o mallarla onları besleyin, giydirin ve onlara güzel söz söyleyin.*”¹ Bu ayette akli ermezler ifadesi ile sefihler kastedilmekte ve ayet mallarını ölçsüzce sarf eden sefihlerin kısıtlanabileceğine delil olmaktadır.² İkinci ayet: “*Evlilik çağına gelinceye kadar yetimleri deneyin; eğer onlarda akılcı bir olgunlaşma görürseniz hemen mallarını kendilerine verin...*”³ Bu ayette evlilik çağı rüşde ulaşma zamanı olarak görülmektedir. Ayetten hareketle veli küçük çocuğu denemek amaçlı belli ölçüde mal verebilmektedir. Çocukta rüşdün varlığını gözlemlediği takdirde ise malların tamamını teslim etmektedir. Bâliğ olan ancak rüşde ulaşamayan çocuğa ise malları teslim

¹ *Kur’ân-ı Kerîm Açıklamalı Meâli*, çev. Hayrettin Karaman, vd. (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2017), en-Nisâ 4/5.

² Hayreddin Karaman, vd., *Kur’an Yolu Türkçe Meâl Ve Tefsir*, C. 2, 5 bs. (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2014), 18.

³ *Kur’ân-ı Kerîm Açıklamalı Meâli*, en-Nisâ 4/6.

edilmemektedir. Söz konusu ayet rüşd sahibi olmayanların kısıtlanacağını belirtmektedir.⁴

Son ayet ise: “Eğer borçlu akılca zayıf veya eksik yahut kendisi yazdıramaz durumda olursa velisi adalette yazdırsın.”⁵ Ayetteki akli zayıf kimse ile akıl hastası yahut küçük çocuk kastedilmektedir. Bu durumda söz konusu ayet akıl hastalarının ve küçük çocukların kısıtlanabileceğine delil olmaktadır. Zira velinin yetkisinin bulunması kişinin kısıtlanmış olmasına işaret etmektedir.⁶

Hacir konusuna sünnetten de deliller mevcuttur. Bunlardan biri Hibban b. Munkiz hadisidir. Hibban’ın alışverişte aldandığını ve bu nedenle hacredilmesini ailesinin istemesi üzerine Hz. Peygamber’in Hibban’a “Satın aldığında, ‘aldatmaca yok, üç gün muhayyerlik hakkım vardır’ de!”⁷ buyurarak alışverişte muhayyerlik hakkı vermesi doğrudan olmasa da hacrin varlığını göstermektedir. Buradan anlaşılmaktadır ki mallarında aldanan kişilere örfen kısıtlama getirildiği için Resûl-i Ekrem’den bu şekilde bir uygulama talep edilmiştir. Bu da hacir konusuna dayanak olmaktadır.⁸ Başka bir rivayet ise Hz. Âişe’nin mallarını satarak parasını sadaka olarak vermek istediğini Abdullah b. Zübeyr’in duyması ve bundan vazgeçmediği takdirde Hz.Âişe’yi hacir altına alacağını söylemesidir.⁹ Bu rivayet de aynı şekilde uygulamada hacrin varlığına işaret etmektedir. Bunlar gibi birçok hadis ve uygulamalar sonraki devirlerde hacir konusuna dayanak teşkil etmiş ve İslam hukukuna hacir ve hükümleri gibi geniş bir konunun dahil olmasını sağlamıştır.¹⁰

Hacir konusu Mısır hukukunda, Yunan hukukunda ve Roma hukukunda da hükümleri olan bir konu olarak tarihsel çerçevede karşımıza çıkmaktadır. Türk hukukunda da yer

⁴ Karaman, vd., *Kur’an Yolu Türkçe Meâl Ve Tefsir*, C. 2, 19.

⁵ *Kur’ân-ı Kerîm Açıklamalı Meâli*, el-Bakara 2/282.

⁶ İbn Atiyye el-Endülûsî, *el-Muharrerü'l-Vecîz fi Tefsîri'l-Kitâbi'l-'Azîz*, C. 2, 2 bs. (Doha: Vizaretü'l-Evkaf ve'ş-Şuuni'l-İslamiyye, 2007), 114; Serahsî, *el-Mebsût*, C. 24, 1 bs. (Beyrut: Dar Al-Ma'rifa, 1989), 157.

⁷ İbn Mâce, “Ahkâm”, 24 (2355).

⁸ Serahsî, *el-Mebsût*, C. 24, 157-158.

⁹ A.g.e., 158.

¹⁰ Yunus Apaydın, “Hacir”, *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 14/513.

edinen Hacir konusu özellikle günümüz dünyasının sorunlarından olan savurganlık, malını sebepsizce harcama hastalığı, borçlu olduğu halde borcunu ödemeyerek iflas etme gibi durumların hem kişiye hem de başka kişilere vereceği zararın ve hukuki sorumluluğun göz ardı edilmiş olmasından dolayı önem arz etmektedir. Bu davranışların doğuracağı hukuki sonuçlar vardır. Bundan dolayı da hacir konusunun hükümlerini açıklamak yararlı olacaktır.

1.2. Hacrin Tanımı

1.2.1. Sözlük Anlamı

Arapça “حَجْرٌ” kökünden mastar bir kelime olan hacir, sözlükte yasaklamak anlamına gelmektedir.¹¹ Bu yasaklama ile mutlak olarak engellemek kastedilmektedir.¹² Hacir kelimesi elbise, yuva, kucak gibi isim olarak da kullanılmaktadır. Bu anlamlara ilave olarak Kâbe'nin yanındaki hatim bölümüne de Kâbe'ye dahil olmasına engel oluşturmasından dolayı hicr denilmektedir.¹³ İslam Hukuk kaynaklarımızda yer alan hacr, Türkçede hacir şeklinde yazılmakta ve hacrin karşılığı olarak da “kısıtlama” kelimesi kullanılmaktadır.¹⁴

1.2.2. Terim Anlamı

Hacir kelimesinin ıstılah manası, kişinin belirli sebeplerden dolayı sözlü tasarruflarının yasaklanmasıdır. Tanımdaki belirli sebepler ile hacir gerekçeleri

¹¹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, C. 2 (Kahire: Daru'l-Maarif, 1119), 782; Ali Haydar Efendi, *Dürerü'l-Hükkâm Şerhu Mecelleti'l-Ahkâm*, çev. Raşit Gündoğdu ve Osman Erdem, C. 3 (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2020), 1762.

¹² Muhammed Muhyiddin Abdülhamid, *el-Ahvâlü's-Şahsiyye*, 1 bs. (Kahire: Matbaatü'l-İstikame, 1942), 540.

¹³ Esad Muhammed es-Sağirci, *Delilleriyle Hanefî Fıkhu*, çev. Halil Aldemir, Savaş Kocabaş ve Soner Duman (İstanbul: Karınca&Polen Yayınları, 2009), 904.

¹⁴ Mithat Yaylı, “İslam Hukukunda Hacr”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1994), 24.

kastedilmektedir. Sözlü tasarrufları kısıtlanan kişinin ise akitleri geçerli olmamaktadır. Tarafına verilen veli yahut vasi ile sözlü işlemlerini yapabilmektedir.¹⁵

Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye'nin 941'inci maddesinde hacir kelimesi “*Bir şahs-ı mahsus tasarruf-ı kavliyyesinden men'dir ki ba'de'l-hacr ol şahsa mahcûr denilir*”¹⁶ şeklinde açıklanmaktadır. Bu madde de hacir, belli kişilerin sözlü tasarruflarını engellemek olarak geçmekte ve bu kişilere ise mahcûr denildiği ifade edilmektedir. Mecelle'ye kaynaklık eden ve tezimizde karşılaştırmasını yapacağımız muhtasar metinlerden sadece *Kenzü'd-Dekâik* ve *Vikâyetü'r-Rivâye*'de hacrin tanımına yer verilmektedir. *Vikâyetü'r-Rivâye*'de hacir, sözlü tasarrufların geçerliliğinin engellenmesi¹⁷ şeklinde açıklanmakta, *Kenzü'd-Dekâik*'de ise fiili tasarrufların değil sözlü tasarrufların engellenmesi olarak ifade edilmektedir.¹⁸ Yapılan tanımlara baktığımızda Hanefi hukuk geleneğini yansıtan Mecelle'de ve literatürde muhtasar olarak bilinen metinlerde hacrin “kişiyi sözlü tasarruftan menetmek” şeklinde ortak bir tanımda birleştiği görülmektedir.

Fıkıh mezhepleri arasında hacrin tanımında farklılıklar bulunmaktadır. Hanefi mezhebinde *kişinin sözlü tasarruflarının engellenmesi* olarak ifade edilen hacir, diğer fukahâ tarafından *kişinin mali tasarruflarının engellenmesi* olarak tanımlanmaktadır. Kişinin sözlü yahut mali işlemlerinin kısıtlanması bu işlemlerin maddi varlığı açısından değildir. Hukuki varlığı açınsındandır ve hukuki olarak bir netice meydana getirmesine mâni olunmaktadır. Böylece kişinin kasıt ve iradesinin bulunduğu ve bundan dolayı da hukuki bir sonucun ortaya çıktığı fiillerinin de hacrin kapsamında olduğunu ifade etmek mümkün olmaktadır.¹⁹ Hacir altına alınıp tasarrufları kısıtlanan

¹⁵ Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 8 bs. (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2022), 165; Abdülkadir Şener, “İslam Hukukunda Hacir”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 21, S. 1-4 (1976): 346.

¹⁶ Ahmet Cevdet Paşa, *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye*, haz. Yaşar Güçlü, 2 bs. (Ankara: Seçkin Yayınları, 2021), 303.

¹⁷ Burhânüşşerîa, *Vikâyetü'r-Rivâye*, 1 bs. (İstanbul: Mektebetü'l-Hanifiyye, 2017), 445.

¹⁸ Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *Kenzü'd-Dekâik*, 1 bs. (Beyrut: Daru'l-Beşâirul İslamiyye, 2014), 571.

¹⁹ Apaydın, “Hacir”, 14/513.

kişiyeye mahcûr denilmektedir.²⁰ Mahcûr kişinin sözlü tasarrufları geçersizdir ancak itlâf gibi fiili tasarrufları geçerlidir ve kişinin malından tazmin edilmesi gerekmektedir.²¹

Buraya kadar ki bölümlerde hacir kavramı ve tanımlarına değindik. Hacrin tasarrufların kısıtlanması olduğunu izah ettik. Bunlara ilave olarak bir de hacrin çeşitleri vardır. Çeşitlerini de açıklamak yerinde olacaktır.

1.3. Hacir Çeşitleri

Kişi küçüklük, akıl hastalığı, sefihlik gibi birtakım sebepler neticesinde hacir altına alınmaktadır. Bu sebepler ışığında hacrin meydana geliş şekli ikiye ayrılmaktadır.

1.3.1. Hükmi Hacir

Şer'î olarak hacir sebepleri ortaya çıktığında kendiliğinden hacir altına alınmayı ifade etmektedir.²² Akıl hastalığı, çocukluk ve ölüm hastalığında olmak hükmi hacrin sebeplerindedir. Bu sebepler neticesinde kişi mahkeme kararı olmadan kendiliğinden hacir altına alınmış olmaktadır.²³

1.3.2. Kazâi Hacir

Hacir sebeplerinin tek başına yeterli olmaması neticesinde mahkeme kararıyla kişinin hacir altına alınmasını ifade etmektedir.²⁴ Cahil tabip gibi genele zarar verme, sefihlik,

²⁰ Fahrettin Atar, "İslam Hukukunda Borçlunun İflasına Karar Verilmesi, Hacedilmesi, Mallarına Haciz Konulması ve Hapsedilmesi", (Yayınlanmamış Doçentlik Tezi. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1982), 56.

²¹ Şener, "İslam Hukukunda Hacir", 346.

²² Muhammedali Aktaş, *Önceki Hukukumuzda Hacir*, 1 bs. (İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 2021), 43.

²³ Apaydın, "Hacir", 14/513.

²⁴ Aktaş, *Önceki Hukukumuzda Hacir*, 43.

borçluluk ve iflas durumları kazâî hacrin sebeplerindedir.²⁵ Bu kişiler hâkimin hükmü ile hacir altına alınmaktadır.²⁶

İslam hukukunda yer alan hükümlerin dayandığı belli maslahatlar vardır. Hacir konusu çerçevesinden bakıldığında insanın sahip olduğu mallarını korumayı gözeten bir maslahatın olduğu görülmektedir. Hacir hükümleri insanın hem kendisinin hem de diğer insanların menfaatlerini korumaktadır. Küçükler, akıl hastaları, sefih olan kişiler hacredilerek malların zayi olmaması sağlanmakta ve bakmakla yükümlü olunan kişilerin de bu anlamda hakları korunmaktadır. Aynı zamanda borçlu olanların, kölelerin, ölüm hastalığında olanların kısıtlanmasıyla da diğer alacaklıların, varislerin yani kısıtlanan kişilerle bağlantısı olan diğer insanların menfaatleri muhafaza edilmektedir.²⁷ Bu açıdan değerlendirildiğinde hacir konusu önemini bir kez daha ortaya koymaktadır.

1.4. Hacrin Dereceleri

Fiillere etkisi dikkate alındığında hacrin üç derecesinin olduğu görülmektedir.²⁸

1.4.1. Kuvvetli Hacir (Hacr-i Kaviy)

Kişinin tamamen tasarrufta bulunmasının yasaklanması ve böylece kişinin tasarrufunun hiçbir zaman muteber olmamasıdır.²⁹ Bu grupta gayri mümeyyiz ve sürekli akıl hastası (mecnûn-ı mutbık) bulunmaktadır. Gayri mümeyyiz küçüğün ve sürekli akıl hastasının sözlü tasarrufları velilerinin izni bulursa bile geçerli olmamaktadır.³⁰ Mümeyyiz küçük, akıl zayıflığı olan kişi ve sefih ise sadece zarar

²⁵ Apaydın, “Hacir”, 14/513.

²⁶ Aktaş, *Önceki Hukukumuzda Hacir*, 43.

²⁷ A.g.e., 43-44.

²⁸ Aktaş, *Önceki Hukukumuzda Hacir*, 41.

²⁹ Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 165.

³⁰ Abdülkadir Şener, “İslam Hukukunda Hacir II”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 22, S. 1-2 (1978): 332.

içeren tasarruflarında bu şekilde bir hacirle karşı karşıya gelmektedir. Bu durumda onların tasarrufları velilerinin onayına ihtiyaç kalmadan geçersiz olmaktadır.³¹

1.4.2. Orta Hacir (Hacr-i Mutavassıt)

Bu hacir ile kişinin sözlü tasarrufu aslen geçersiz olmamakta ancak bağlayıcılığı (nefâz) itibariyle hükümsüz olmaktadır.³² Mümeyyiz küçüğün ve akli zayıf kişilerin (matûh) fayda ve zarar içeren tasarrufları bu mertebedeki kısıtlanma ile ilişkilendirilmektedir. Bu kişilerin sözlü tasarrufları aslen batıl değildir. Ancak geçerli olabilmesi için velinin onayı gerekmektedir.³³

1.4.3. Zayıf Hacir (Hacr-i Za'if)

Sözlü tasarrufların vasfının vasfı bakımından yasaklanmasıdır. Daha net ifade edecek olursak tasarrufun anında bağlayıcı olmasının engellenmesidir.³⁴ Bu seviyedeki hacre borçlunun hacir altındaki ikrarını örnek verebiliriz. Hacir altındaki borçlu başka kişiye yeni bir borç ikrarında bulunduğu zaman bu ikrarı hacredildiği zaman sahip olduğu malları hakkında hemen bağlayıcı olmamaktadır. Hacirden sonra elde ettiği malları hakkında geçerli olmaktadır.³⁵

1.5. Hacir Sebepleri

Allah Teala insanları yaratırken akli ve bedeni nimetleri herkese aynı ölçüde bahşetmemiştir. Kimi insanların yardıma muhtaç ve korunması gereken bir yapısı vardır. Bazı insanların ise topluma zararı olmamasından dolayı koruma altına alınması zorunludur. Bu durumlar neticesinde İslam hukuku hakların korunması ve toplumun

³¹ Aktaş, *Önceki Hukukumuzda Hacr*, 42.

³² A.g.e., 42.

³³ Şener, "İslam Hukukunda Hacr II", 332.

³⁴ Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 166.

³⁵ Şener, "İslam Hukukunda Hacr II", 332.

zarar görmemesi için hacri zaruri görmüştür.³⁶ Ancak bir şahsın hacredilebilmesi için sebeplerin bulunması şarttır. Zira bu sebepler olmadığı takdirde kişi hacir altına alınamamaktadır. Hacir sebepleri konusunda ise Fukaha arasında ihtilaflar mevcuttur. Fıkıh alimleri küçüklerin, akıl hastalarının, kölelerin, ölüm hastalığında olan şahısların ve genele zarar verecek davranışlarda bulunanların hacir altına alınacağı hükmünde birleşmişlerdir. Bununla birlikte fakihler tarafından sefih olanların ve borçluların durumları hakkında ise farklı görüşler benimsenmiştir.³⁷

Hacir konusunun sebepleri incelendiğinde menfaatlerin korunması açısından bir tasnif yapıldığı görülmektedir. Bu tasnifin birincisi mahcurun kendi menfaatini korumayı amaçlayan hacirdir. Bu grupta küçükler, akıl hastaları ve sefihler bulunmaktadır. İkincisi ise mahcûrla bağlantısı olan diğer kişilerin menfaatini korumayı hedefleyen hacirdir. Bu grupta da iflas eden borçlu, ölüm hastalığındaki kişi, köle ve râhin yer almaktadır. Bu tasnif ile alacağı olan kişilerin haklarını korumak için borçlu, efendisinin hakkını korumak için köle, mürtehinin hakkını korumak için râhin ve varisler için ölüm hastalığındaki kişi hacir altına alınmaktadır. Hatta bazı İslam hukukçularına göre müminlerin haklarını korumak için mürtedin hacri bile mümkün olmaktadır.³⁸

Hanefî fıkıhçılarından Ebû Hanife ve Züfer ise kişinin hacredilmesi için üç sebebin varlığını kabul etmektedir. Bu sebepler küçüklük, kölelik ve deliliklerdir.³⁹ Ayrıca İmam-ı Azam Ebû Hanife bilgisizce fetvada bulunan (mâcin müftî), cahil tabip, devesi olmadığı halde deve kiraya vermeye çalışan ve sermayesi olmayan müflis nakliyecinin (el-mükâri'l-müflis) de hacredilebileceği görüşündedir.⁴⁰ Ebû Yusuf, İmam

³⁶ Mehmet Onur, “İslam Hukukunda Sefih Durumu ve Sefihin Hacri”, *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 3, S. 5 (2016): 112.

³⁷ Şener, “İslam Hukukunda Hacir II”, 332-333.

³⁸ Gülnaz Genç, “Ali Haydar Efendi’nin ‘Dürerü’l-Hükkâm’ Şerh-i Mecelleti’l-Ahkâm Adlı Eserinin ‘Hacir’ Konusunun Kaynaklarının Tespiti (941-949, 957-1007. Maddeleri)”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019), 46.

³⁹ A.g.e., 46-47.

⁴⁰ Serâhsî, *el-Mebsût*, C. 24, 157.

Muhammed ve fukahanın çoğunluğu ise bu üç sebebi kabul etmelerinin yanında borçluluk ve sefihliği de hacir sebebi olarak görmektedirler.⁴¹

Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye’de küçüklük, akıl hastalığı, bunama, sefihlik ve borçluluk durumları hacredilme sebebi olarak kabul edilmektedir. Bu açıdan Mecelle’nin Ebû Yusuf ve İmam Muhammed’in görüşünü esas aldığı görülmektedir. Hanefi muhtasar metinlerinden *Muhtasaru’l-Kudûrî*, *el-Muhtâr*, *Vikâyetü’r-Rivâye* ve *Kenzü’l-Dekâik*’te ise Ebû Hanife’nin görüşü esas alınarak hacredilme sebepleri olarak küçüklük, delilik ve kölelik kabul edilmiştir. *Muhtasaru’l-Kudûrî*’de diğer eserlerden farklı olarak Ebû Yusuf ve İmam Muhammed’in görüşlerine de yer verilmektedir. *Mecmâu’l-Bahreyn*’e baktığımızda ise küçüklerin, akıl hastalarının ve kölelerin tasarrufları hakkında bilgi verilmekte, hacredilme sebepleri hususunda Ebû Hanife ve İmameyn’in görüşleri açıklanmaktadır. Bunlara ilave olarak diğer metinlerde yer verilmeyen bir hususa *el-Muhtâr* ve *Vikâyetü’r-Rivâye*’de temas edilmektedir. O da şudur ki cahil tabip, mâcin müftî ve müflis mükâri’nin hacredilmesi konusudur. Ebû Hanife’nin hacredilme sebebi olarak kabul ettiği bu görüşe Mecelle’nin 964. Maddesinde de aynı şekilde değinilmektedir. Bu açıdan değerlendirildiğinde *el-Muhtâr* ve *Vikâyetü’r-Rivâye* ile Mecelle’de benzer hükümlerin yer aldığı görülmektedir. Karşılaştırılacak bir başka konu ise kölenin hacri mevzusudur. Muhtasar metinlerin tamamında hacir sebebi olarak kabul edilen kölelik hakkında Mecelle’de herhangi bir madde yer almamaktadır. Mecelle bu konuda muhtasar metinlerden ayrılmaktadır.

İslam hukukunda hacredilme sebepleri incelenirken dikkati çeken bir diğer konu ise fâsıkın hacri mevzusudur. Fâsık, Allah’ın buyruklarına itaat etmeyen ve hak yoldan sapan anlamlarına gelmektedir.⁴² İmam Şafîî tarafından fâsıklık hacir sebebi olarak kabul edilmektedir. Çünkü İmam Şafîî’ye göre rüşd sahibi olunabilmesi için kişinin din üzere bir hayat sürdürmesi ve fiillerinde dini buyrukları göz ardı etmemesi gerekmektedir. Fâsık kişi ise bu açıdan rüşde ulaşamamış kabul edilmektedir. Rüşde ulaşamadığı için de sefih mesabesinde değerlendirilmekte ve hacir konulmaktadır. Hanefî alimleri rüşdü malı iyi idare etme olarak kabul etmekte ve kişinin malını

⁴¹ Apaydın, “Hacir”, 14/514.

⁴² Yusuf Şevki Yavuz, “Fâsık”, *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 12/202.

gereksiz yere harcamadığı takdirde sadece fâsık olmasından dolayı hacredilemeyeceği görüşündedir.⁴³ Mecelle ise bu konuda Hanefi mezhebinin görüşünü kanunlaştırmıştır. Hanefi literatüründe muhtasar metinler olarak şöhret bulan ve tezimizde mukayesesini yapacağımız eserlerin hepsinde fasıklık sebebiyle kişinin hacredilemeyeceği görüşüne yer verilmektedir. Bu açıdan Mecelle ve söz konusu muhtasar metinlerin aynı hükmü kabul ettiği görülmektedir.

Buraya kadar İslam hukukunda kısıtlanma sebeplerine ve bu sebeplerin Mecelle ve muhtasar metinlerdeki yer alış şekillerine değindik. Bunlara ilave olarak hacir sebepleri detaylı olarak ele alınacaktır.

1.5.1. Küçüklük

Kişinin doğumuyla başlayıp bulûğ çağına kadar olan döneme çocukluk dönemi denilmektedir.⁴⁴ Bu dönem temyiz öncesi ve temyiz sonrası olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.⁴⁵ Temyiz, kârı zarardan, iyiyi kötüden ayırt edebilme gücüne sahip olmak anlamına gelmektedir.⁴⁶ Temyiz öncesi dönem doğumdan itibaren başlayan ve temyiz yaşı olan yedi yaşına kadar devam eden süredir. Bu dönemdeki çocuk gayri mümeyyiz çocuk olarak adlandırılmaktadır. Gayri mümeyyiz çocuğun temyiz gücü olmadığı için hiçbir sözlü ve hukuki tasarrufu geçerli olmamaktadır.⁴⁷ Temyiz dönemi ise yedi yaş ile başlayan ve ergenlik ile sona eren bir dönemdir. Temyiz çağındaki çocuğa mümeyyiz çocuk denilmektedir.⁴⁸ Mümeyyizin menfaat içeren işlemleri geçerlidir. Ancak bu işlemler hibe etme, vakıf, borca karşılık kefalet şeklinde zararına olduğunda hiçbir suretle bağlayıcılık kazanmamaktadır. Bu hususta velilerinin dahi tasarrufta bulunma yetkileri yoktur. Alım satım, kiralama gibi kâr elde etme veya

⁴³ Aktaş, *Önceki Hukukumuzda Hacir*, 78-79.

⁴⁴ Genç, “Ali Haydar Efendi’nin ‘Dürerü’l-Hükkâm’ Şerh-i Mecelleti’l-Ahkâm Adlı Eserinin ‘Hacr’ Konusunun Kaynaklarının Tespiti (941-949, 957-1007. Maddeleri)”, 55.

⁴⁵ Yunus Apaydın, *İslam Hukuk Usulü*, 9 bs. (Ankara: Bilay Yayınları, 2020), 183.

⁴⁶ Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 566.

⁴⁷ Saffet Köse, *İslam Hukukuna Giriş*, 6 bs. (İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2015), 100.

⁴⁸ A.g.e., 101.

zarara uğrama ihtimali olan hukuki işlemleri ise kanuni temsilcilerinin onayı ile geçerli olmaktadır.⁴⁹

Mecelle'ye baktığımızda mümeyyiz ve gayri mümeyyiz tanımlarına 943'üncü maddesinde yer verilmektedir. Mecelle, gayri mümeyyiz küçüğü satışın ne olduğunu bilmeyen ve aşırı aldanmayı az aldanmadan ayırt etme idrakine sahip olmayan çocuk olarak tanımlarken, mümeyyiz küçüğü bu aldanmaları ayırt edebilen çocuk olarak tanımlamaktadır. Ayrıca Mecelle, mümeyyiz ve gayri mümeyyiz çocuğun tasarruflarıyla ilgili zikrettiğimiz hükümleri kanunlaştırmıştır. Mecelle'nin 966 ve 967'nci maddelerinde gayri mümeyyiz çocuğun sözlü işlemlerinin geçerli olmadığı, mümeyyiz çocuğun ise yararlı işlemlerinin geçerli, zararlıların geçersiz, kâr ve zarar ihtimali olan işlemlerinin ise velisinin onayı ile geçerli olacağı açıklanmaktadır. Muhtasar metinlerde ise küçüklerin fayda ve zarar içeren işlemlerinin velisinin izniyle geçerli olduğuna değinilmektedir.

Hanefî fukahasına göre mümeyyiz küçükte rüşd görülmeden malı ona teslim edilmemektedir.⁵⁰ Rüşd, kişinin sahip olduğu mallarını muhafaza ederek en doğru şekilde sarf etmesine olanak sağlayan bir olgunluktur.⁵¹ Hanefiler, velilerin çocuklara mallarından bir miktar verip ticaret yapmasına izin vererek onları deneyebileceğini ve velinin bu sınaması neticesinde çocukta bir rüşd belirtisi görüldüğünde mallarının tamamının vereceğini, ancak sınama sonucunda çocukta mallarını yönetecek bir olgunluk göremezse bülüğ zamanına kadar malları teslim etmeyeceğini ifade etmişlerdir.⁵²

Mecelle'nin 968-977'nci maddelerinde velinin çocuğu denemek için hukuki işlem yapmasına izin vermesine dair detaylı hükümlere değinilmekte ve velinin baba, baba vefat etmişse seçilmiş vasisinin olacağı açıklanmaktadır. Bu maddelere göre veli

⁴⁹ Hayrettin Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, C. 1, 3 bs. (İstanbul: Nesil Yayınları, 1991), 185-186.

⁵⁰ Genç, "Ali Haydar Efendi'nin 'Dürerü'l-Hükkâm' Şerh-i Mecelleti'l-Ahkâm Adlı Eserinin 'Hacr' Konusunun Kaynaklarının Tespiti (941-949, 957-1007. Maddeleri)", 48.

⁵¹ Saffet Köse, "Rüşd", *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 35/298.

⁵² Genç, "Ali Haydar Efendi'nin 'Dürerü'l-Hükkâm' Şerh-i Mecelleti'l-Ahkâm Adlı Eserinin 'Hacr' Konusunun Kaynaklarının Tespiti (941-949, 957-1007. Maddeleri)", 48-49.

çocuğu denemek için alım satım yapmasına izin verebilmektedir. Ancak bu izni süre ile kayıt altına alamamaktadır. Çocuk ise izin verildiği hususlarda ergin gibi kabul edilmekte ve hukuki işlemleri geçerli olmaktadır. Velinin izin verme yetkisinin olduğu gibi izni iptal etme yetkisi de bulunmaktadır. Çocuğun menfaat içeren işlemlerinde velinin izinden kaçınması durumunda hâkim yetkisini kullanarak çocuğa izin verebilmektedir. Veli vefat ettiğinde izni geçersiz olmakla birlikte hâkimin izni vefat veya görevden alınmasıyla geçersiz olmamaktadır.

Velinin izin vermesiyle veya bulûğa ermeyle çocuktan hacir kalkmaktadır. Velinin verdiği izin ile çocuğun sadece kâra veya zarara ihtimali olan ticari işlemleri geçerli olmakta ve bu açıdan da kısmi olarak hacir kalkmaktadır. Çocuk bulûğa erdiğinde ise hacrin tamamen ortadan kalkması mümkün olmaktadır.⁵³ Bulûğ, ıstılahta çocukluk evresinden çıkarak yetişkinliğe ulaşılmasını ifade etmektedir.⁵⁴ Hanefî mezhebinde bulûğ yaşı erkeklerde on iki, kızlarda ise dokuzdur. Üst sınırı ise Ebû Hanife'ye göre kızlarda on yedi, erkeklerde on sekiz yaştır. İmameyn'e göre ise her ikisinde de on beş yaştır.⁵⁵ Mecelle bu konuda İmameyn'nin görüşünü esas almaktadır ve madde 986'da bu hükme yer vermektedir.

Bulûğa ulaşan her çocuk aynı zamanda rüşde sahip olmamaktadır. Bu bakımdan Ebû Yusuf'a göre bulûğa eren ancak rüşd sahibi olmayan kişiye hâkim tarafından hacir konuluncaya kadar o kişinin işlemleri geçerlidir. İmam Muhammed'e göre ise bulûğa eren kişi rüşd belirtisi gösterinceye kadar hacir altındadır. Bu bakımdan malı kendisine teslim edilmemektedir. Teslim edildiğinde ve malını helak ettiğinde ise bu zararı kanuni temsilcisi tarafından tazmin edilmektedir. Nitekim Mecelle bu konuda İmam Muhammed'in görüşünü kanunlaştırmıştır.⁵⁶

Madde 981-983'te çocuğun bulûğa ermesi durumunda mallarının verilmesi hususunda tedbirli davranılması ve rüşde ulaştığında verilmesi aksi takdirde malın zarara uğraması durumunda vasinin tazmin edeceği belirtilmektedir.

⁵³ Apaydın, "Hacir", 14/515.

⁵⁴ Ali Bardakoğlu, "Bulûğ", *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 6/413.

⁵⁵ Aktaş, *Önceki Hukukumuzda Hacir*, 48-51.

⁵⁶ A.g.e., 47.

Küçükler sözlü tasarruflarında hacir altına alınmaktadır ancak onların fiili tasarruflarına hacir getirilmemektedir. Şöyle ki çocuk bir kişinin malını itlaf ettiğinde bu itlafının zarara yol açtığını idrak etmese bile tazminle yükümlü olmaktadır.⁵⁷ Zira fiillerde kasıt bulunmasa da tazmin etmekle mükellef olunmaktadır.⁵⁸ Buna ilave olarak kısas ve had cezaları hususunda gayri mümeyyiz çocuğun bu filleri işleminde kastı olmayacağı için bu cezalarla mükellef tutulmamaktadır. Mümeyyiz çocuğun ise kastının olup olmadığına şüphe var olduğu için aynı şekilde kısas ve had cezaları ile mükellef değildir. Ancak küçüklerin bir kişiyi öldürmesi durumunda diyet ödemesi gerekli olup bu diyeti de çocuğun âkilesi ödemektedir.⁵⁹

1.5.2. Akıl Hastalığı (Cünûn)

Cünûn kelimesi sözlükte “örtünmek, gizlenmek; aklını kaybetmek” anlamındadır.⁶⁰ Terim olarak ise akli ve temyiz gücünü etkileyerek işlevsiz hale getiren bir haldir.⁶¹ Böyle kişilere de mecnûn (deli) denilmektedir.⁶² Mecnûn ise ikiye ayrılarak tanımlanmaktadır. Bunlar “mecnûn-ı mutbık” ve “mecnûn-ı gayri mutbık”tır.⁶³ Mecelle'nin 944'üncü maddesinde de “*Mecnûn iki kısımdır: Biri mecnûn-ı mutbıktır ki cünûnu cemi' evkatı müstev'ib olan kimsedir. Diğeri mecnûn-ı gayr-i mutbıktır ki kâh mecnûn olup kâh ifâkat bulan kimsedir*”⁶⁴ şeklinde cünûnun iki kısım olduğu belirtilmektedir. Mecnûn-ı mutbık devamlı akıl hastası olan kimse demektir.⁶⁵ Hanefi alimlerinden Ebû Hanife kişinin en az bir ay akıl hastalığına düştüğünde mecnûn-ı mutbık olarak değerlendirileceği görüşündedir. Ebû Yusuf yılın yarısından fazlasını,

⁵⁷ Muhammed Muhyiddin Abdülhamid, *el-Ahvâlî's-Şahsiyye*, 540-541.

⁵⁸ Es-Sağirci, *Delilleriyle Hanefî Fıkhı*, 905.

⁵⁹ Aktaş, *Önceki Hukukumuzda Hacr*, 55.

⁶⁰ İbrahim Kâfi Dönmez, “Cünûn”, *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 8/125.

⁶¹ Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 80.

⁶² Dönmez, “Cünûn”, 8/125.

⁶³ Aktaş, *Önceki Hukukumuzda Hacr*, 56.

⁶⁴ Ahmet Cevdet Paşa, *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye*, 303.

⁶⁵ Aktaş, *Önceki Hukukumuzda Hacr*, 56.

İmam Muhammed ise bir yılı akıl hastası olarak geçirdiğinde o kişinin mecnûn-ı mutbık olduğunu ifade etmektedir.⁶⁶ Bu şekilde akıl hastası olan kişiler gayri mümeyyiz çocuk hükmündedir ve hiçbir sözlü tasarrufları geçerli değildir.⁶⁷ Bu konu Mecelle’de de aynı şekilde yer almaktadır.

Mecnûn-ı gayri mutbık ise sürekli olmayan akıl hastalığı durumudur.⁶⁸ Bu durumda olan kişilerin iyi olduğu zamanlardaki sözlü işlemleri geçerlidir ancak hastalık zamanındaki tasarruflarında mecnûn-ı mutbık gibi hacir altında olmaktadır.

Akıl hastaları itlaf gibi fiili tasarruflarda bulduklarında bunu tazmin etmekle sorumludurlar. Zira zarara uğrayan şahsın hakkının muhafazası önem arz etmektedir. Bundan dolayı da zararın tazmin edilmesi gerekmektedir.⁶⁹

1.5.3. Akıl Zayıflığı (Ateh)

Ateh kelimesi lügatte akılı zayıflamak, eksilmek ve bunamak gibi anlamlara gelmektedir.⁷⁰ Bir hukuk terimi olarak ise akıldaki idrak ve anlayış eksikliği nedeniyle oluşan zihni zayıflığı ifade etmektedir.⁷¹ Bu hal üzere olan kişiye de ma’tûh denilmektedir.⁷² Ateh hali âkil ve mecnun kişinin durumundan farklıdır. Âkilin söz ve tasarrufları düzgün ve tutarlıdır. Mecnûnun ise tam tersidir. Mâ’tuh kişiye gelince onun zihni zayıftır, düşünceleri ve fiilleri kâh düzgün kâh bozuktur. Bundan dolayı mâtuh ehliyet bakımından âkil ve mecnûndan farklı değerlendirilmiştir.⁷³ Ma’tûh kişinin durumu Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye’nin 945’inci maddesinde açıklanarak

⁶⁶ Apaydın, *İslam Hukuk Usulü*, 184.

⁶⁷ Şener, “İslam Hukukunda Hacir II”, 334.

⁶⁸ Apaydın, *İslam Hukuk Usulü*, 184.

⁶⁹ Es-Sâğircî, *Delilleriyle Hanefî Fıkhi*, 905; Muhammed Muhyiddin Abdülhamid, *el-Ahvâlü’ş-Şahsiyye*, 540-541.

⁷⁰ Beşir Gözübenli, “Ateh”, *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 4/51.

⁷¹ Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 36.

⁷² Gözübenli, “Ateh”, 4/51.

⁷³ Ahmet Yaman ve Halit Çalış, *İslam Hukukuna Giriş*, 10 bs. (İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2015), 235.

mâ'tuh kişinin bilincinin bozuk, tasarruflarında tedbirsiz, kelâmının dağınık ve anlayışının zayıf olduğu vurgulanmaktadır.⁷⁴

Akıl zayıflığı sürekli veya sürekli olmayan şekilde ikiye ayrılmaktadır.⁷⁵ Birincisi anlayış ve temyiz kudretini devre dışı bırakan bunamadır. Bu durumun neticesinde kişi mecnûn gibi gayri mümeyyiz çocuk hükmünde olmaktadır. İkincisi ise temyiz kudretini yok etmeyen ancak akıl sağlığı yerinde olan kişilerin anlayış derecesinden aşağıya düşüren akıl zayıflığıdır. Ve ma'tûh denildiğinde bu grup kastedilmektedir.⁷⁶ Bu durumdaki ma'tûh mümeyyiz çocuk hükmünde değerlendirilmektedir.⁷⁷ Mecelle 978'inci maddesinde aynı şekilde ma'tûhun durumunu mümeyyiz çocuk mesabesinde kabul ederek kanunlaştırmıştır. Bu nedenle ma'tûhun hibe ve sadaka gibi sadece yarar içeren tasarrufları velisinin iznine gerek olmadan geçerli, hibe etmek gibi sadece zarar içeren tasarrufları ise velisi izin vermiş olsa dahi geçersiz olmaktadır. Alışveriş gibi kâr elde etme yahut zarara uğrama ihtimali olan tasarruflara gelince bu tasarrufların geçerli olması için velinin izni gerekmektedir.⁷⁸

Ma'tûh mahkeme kararına gerek duyulmadan kendiliğinden hacir altına alınmaktadır.⁷⁹ Kanuni temsilcisi vasıtasıyla sözlü işlemlerini yapabilmektedir. Hanefî ve Şafî mezheplerine göre akıl zayıflığı küçük yaşta başlasın yahut bulûğdan sonra başlasın fark etmemekte ve ma'tûhun velayet hakkı velisinde devam etmektedir. Malikî ve Hanbelî mezheplerine göre ise bulûğdan sonra vuku bulan ateh halinde vasî hâkim olmaktadır.⁸⁰

⁷⁴ Meryem Acat, "İslam Hukukunda Akıl Hastalarının Muâmelâta Etkileri", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Karabük Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, 2020), 35.

⁷⁵ Aktaş, *Önceki Hukukumuzda Hacr*, 60.

⁷⁶ Tuba Yılmaz, "İslam Hukukunda Ehliyeti Daraltan veya Ortadan Kaldıran Sebepler", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012), 50.

⁷⁷ Ali Haydar Efendi, *Dürrerü'l-Hükkâm Şerhu Mecelleti'l-Ahkâm*, C. 3, 1819.

⁷⁸ A.g.e., 1819.

⁷⁹ Gözübenli, "Ateh", 4/52.

⁸⁰ Yılmaz, "İslam Hukukunda Ehliyeti Daraltan veya Ortadan Kaldıran Sebepler", 51.

Sözlü tasarruflarına hacir konulan ma'tûhun fiili tasarrufları geçerli olmaktadır. Bu durumda Ma'tûh itlâf gibi zarara yol açan davranışlarda bulunduğu bunları tazmin etmekle yükümlüdür.⁸¹ Kısas veya had uygulanan bir suç işlediğinde ise bu cezanın uygulanmaması hususunda mezhepler ittifak etmişlerdir. Ancak medenî yükümlülüğü devam ettiği için kısas cezası yerine diyet ödemesi gerekmektedir.⁸²

1.5.4. Kölelik

Köle kelimesi sözlükte “zayıflık, incelik” anlamlarına gelmektedir.⁸³ Bir hukuk terimi olarak ise başkasının mülkü sayılan ve hür olmaktan mahrum olan kimse demektir.⁸⁴ İnsanlık tarihinde köleliğin eski zamanlardan beri uygulandığı bilinmektedir. O dönemlerde sadece savaş esirleri değil akrabalarının köle olarak sattığı çocuklar veya çeşitli toplumlardan kaçırılan insanlar da köle yapılmaktaydı. Arap yarımadasında ve Mekke’de de kölelik oldukça yaygındı ve köleler insanlık dışı muameleye maruz kalmaktaydı. İslamiyet ise köleliği sadece savaş esirleriyle sınırlandırmış diğer kölelik şekillerine müsaade etmemiştir.⁸⁵ Bunun yanında kölelere karşı iyi davranılmasını emretmiş ve köle âzat etmeyi teşvik etmiştir.⁸⁶

⁸¹ Gözübenli, “Ateh”, 4/52; Muhammed Muhyiddin Abdülhamid, *el-Ahvâlü’ş-Şahsiyye*, 540-541.

⁸² Üzeyir Köse, “İslam Ceza Hukukunda Akıl Hastalarının Cana İşledikleri Suçlara Karşı Cezai Sorumlulukları”, *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 29, (2017): 169; Yaman ve Çalış, *İslam Hukukuna Giriş*, 192.

⁸³ Yaylı, “İslam Hukukunda Hacr”, 13.

⁸⁴ Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 9.

⁸⁵ Mehmet Âkif Aydın ve Muhammed Hamîdullah, “Köle”, *DİA* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 26/237-238.

⁸⁶ Orhan Çeker, *İslam Hukukunda Akidler*, (İstanbul: Ahi Yayıncılık, 2006), 29; Yaylı, “İslam Hukukunda Hacr”, 14.

Köle olan kişi mala sahip olamadığı için zekât, hac gibi ibadetler ile mükellef olmasa da malî tarafı olmayan oruç, namaz gibi dini yükümlülüklerden sorumludur. Bu açıdan hür insan gibi bu mükellefiyetleri yerine getirmek zorundadır.⁸⁷

Köle hukukî muamelelere ve mülkiyete konu teşkil etmesinden dolayı eşya olarak değerlendirilmektedir.⁸⁸ Bu açıdan köle hibe edilebilmekte, miras veya vasiyet olarak bırakılabilmekte ve alınıp satılabilmektedir. Ehliyet bakımından ise eksik vücûb ehliyetine sahiptir.⁸⁹ Kendisinin mal sayılmasından dolayı mülk sahibi olamadığı için elde ettiği mallarda efendisinin olmaktadır.⁹⁰ Bu nedenle İslam hukukunda kölelerin, efendileri izin vermedikçe onların mülklerinde tasarruf yetkisi bulunmamaktadır.⁹¹

Efendisinin menfaat ve hakkına zarar verecek tüm işlemlerde köle mahcûrdur.⁹² Ancak efendisi kendisine izin verdiği tasarrufları muteber olmaktadır. Şayet izin verilmezse yaptığı tasarruflar hukuken geçersizdir.⁹³ Hukukî işlem yapmasına izin verilen köleye ise me'zûn denilmektedir.⁹⁴ Kölenin kendisiyle ilgili işlemlerindeki kavli tasarrufları muteberdir. Kısas ve had cezalarını gerektirecek bir suç işlediğini ikrar ettiğinde ceza hemen uygulanmaktadır. Borç ikrarında bulunduğu ise bu ikrarın gereğini âzat edildikten sonra yerine getirebilmektedir.⁹⁵

Ceza yükümlülüğü bakımından köle kısası gerektiren bir suç işlediğinde hür insan gibi muamele edilmekte ve kısas uygulanmaktadır.⁹⁶ Buna mukabil had cezalarında zinada elli sopa, kazf ve şarap içmede ise kırk sopa gibi hür insana verilen cezanın yarısı tatbik

⁸⁷ Apaydın, *İslam Hukuk Usulü*, 188.

⁸⁸ Yılmaz, “Ehliyeti Daraltan Veya Ortadan Kaldıran Sebepler”, 60.

⁸⁹ Aydın ve Hamîdullah, “Köle”, 26/239.

⁹⁰ Aktaş, *Önceki Hukukumuzda Hacr*, 61.

⁹¹ Şener, “İslam Hukukunda Hacr II”, 335.

⁹² Aktaş, *Önceki Hukukumuzda Hacr*, 62.

⁹³ Zeki Yaka, “İslâmda Kölelik”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1995), 99.

⁹⁴ Yaka, “İslâmda Kölelik”, 99.

⁹⁵ Şener, “İslam Hukukunda Hacr II”, 336.

⁹⁶ Aktaş, *Önceki Hukukumuzda Hacr*, 63.

edilmektedir. Ancak hırsızlık suçunun cezası bölünemediği için köleye de bu ceza tam uygulanmaktadır.⁹⁷ Diyeti gerektiren suçlarda ise kölenin efendisi diyeti ödeme veya köleyi diyet alacak tarafa verme konusunda seçim hakkına sahiptir. “Zarar izâle olunur” kaidesi gereğince itlâf durumunda kölenin bunu tazmin etmesi gerekmektedir. Lakin tazmin borcunun ödemesi âzat edildikten sonra yapılabilir.⁹⁸

Muhtasar metinlerde kölenin hacrine yer verilmiştir. Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye’de ise kölenin hacrine değinilmemektedir. Bu nedenle mukayesede köleliğe yer verilmeyecektir.

1.5.5. Sefeh

“Se-fe-he” fillinden mastar bir kelime olan ve “davranışta hafiflik” anlamına gelen sefeh, zihnî açıdan sorunu olmayan sağlıklı bir kişiyi aklın ve şer’î kaidelerin hilâfına muamelede bulunmaya sevkeden tedbirsizlik durumudur. Böyle bir hâl üzere olan kişiye ise “sefih” denilmektedir.⁹⁹ Sefih, mallarını gereksiz yere israf ederek tükenmesine neden olan kimsedir.¹⁰⁰ Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye’nin 946’ncı maddesinde sefihin tanımı yapılmaktadır. Bu tanımda sefihin mallarını gereksiz şekilde sarf ederek israfa yol açan kişi olduğu açıklanmıştır. Ayrıca bu madde ile ahmak ve saflığı nedeniyle kâr ve kazanç elde etmeyi bilmeyerek aldanan kişilerin de sefih sayıldığı vurgulanmaktadır.¹⁰¹

Sefehlik hali kişinin vaktinde eğitilmeyip sosyal hayata ve ticarete hazırlanmamasından kaynaklanan malı yönetme eksikliğidir. İnsanı hayata hazır hale getiren tecrübedir. Böyle bir tecrübesi olmayan ve çevreden soyutlanıp insanî

⁹⁷ İbrahim Çalışkan, “İslam Hukukunda Ceza Kavramı ve Hadd Cezaları”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 31, S. 1-4 (1989): 385-386.

⁹⁸ Aktaş, *Önceki Hukukumuzda Hacr*, 63.

⁹⁹ Onur, “İslam Hukukunda Sefeh Ve Sefihin Hacri”, 108; Erdoğan, *Fıkıh Ve Hukuk Terimleri Sözcüğü*, 498-499.

¹⁰⁰ Erdoğan, *Fıkıh Ve Hukuk Terimleri Sözcüğü*, 499.

¹⁰¹ Ahmet Cevdet Paşa, *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye*, 304.

ilişkilerde bulunmayan kişilerin mallarını idare etmede güçlük yaşamaları tabîdir. Bunun neticesi olarak da sefih insan profili ortaya çıkmaktadır.¹⁰²

Sefeh, malları ölçüsüzce kullanma hali olduğundan dolayı eda ehliyetini ortadan kaldırmamaktadır. Sefih kişinin ibadet yükümlülüğü ve suç işlediğinde ceza sorumluluğu vardır.¹⁰³ Lakin malının muhafazası için malî işlemlerde hacir altına alınmaktadır.¹⁰⁴

Sefihin hacredilmesi hususunda fakihler arasında ihtilaf vardır. Ebû Hanife kişiliğin ve insan onurunun korunmasının malın muhafazasından daha önemli olduğu düşüncesinden hareketle sefihliğin hacir sebebi olmayacağı görüşünü benimsemiştir. Fukahanın çoğunluğu ile İmameyn ise sefihliğin hacir sebebi olduğunu savunmuşlardır.¹⁰⁵ Ayrıca Ebû Hanîfe'nin görüşüne göre bulûğ çağına ulaşan ancak malını idare edecek bir rüşd belirtisi göstermeyen kişiye (sefeh-i aslî) yirmi beş yaşına gelinceye kadar hacir uygulanmakta ve malları teslim edilmemektedir. Ancak yirmi beş yaşına geldiğinde rüşdü görülme de mallarının yine de kendisine teslim edilmesi gerekmektedir. Akıl sağlığı yerinde ve reşid bir şekilde bulûğa ulaştıktan sonra kişi sefih olsa (sefeh-i arızî) Ebû Hanîfe'ye göre ehliyet sahibi olduğu için işlemleri muteberdir ve hacir altına alınmaz. Cumhur ise rüşdün yaşla sınırlı olmadığını ve rüşd görülene kadar kişinin hacir altında olduğunu kabul etmiştir.¹⁰⁶ Bunlara ilave olarak sefeh-i aslî durumunda sefihin velisi öncelikle babası, babası vefat ettiğinde ise yine babanın belirlediği vasî, vasînin seçtiği vasî, babanın babası veya babasının babasının babası olan dede, dedenin belirlediği vasî, vasînin seçtiği vasî, hâkim ve hâkimin tayin ettiği vasî şeklinde olmaktadır. Sefeh-i arızî halinde ise velâyet hâkimde olmaktadır.¹⁰⁷

Malını boş yere harcayan ve israf eden sefihin hacir altına alınacağı görüşünde olan İmameyn, hacrin nasıl cereyan edeceği hususunda fikir ayrılığına düşmüştür. İmam

¹⁰² Çeker, *İslam Hukukunda Akitler*, 32.

¹⁰³ Yaman, *İslam Hukukuna Giriş*, 238.

¹⁰⁴ Erdoğan, *Fıkıh Ve Hukuk Terimleri Sözcüğü*, 499.

¹⁰⁵ Çeker, *İslam Hukukunda Akitler*, 32; Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, C. 2, 114-115.

¹⁰⁶ Yaman, *İslam Hukukuna Giriş*, 239; Es-Sâğircî, *Delilleriyle Hanefî Fıkhı*, 908.

¹⁰⁷ Onur, "İslam Hukukunda Sefeh Ve Sefihin Hacri", 118-119.

Muhammed sefihin mahkeme kararına gerek duyulmadan kendiliğinden hacir altında olduğunu savunurken Ebû Yusuf sefihin mahkeme hükmü ile hacredileceğini ve hâkimin kararından önceki işlemlerinin geçerli olduğunu kabul etmiştir.¹⁰⁸

Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye 958'inci maddesinde “*Sefih olan kimse hâkîm tarafından hacr olunabilir*”¹⁰⁹ hükmü ile sefihin kısıtlanabileceğini beyan etmektedir. Ayrıca bu maddede Ebû Yusuf'un görüşü esas alınarak sefihin mahkeme kararı ile hacredileceği kanunlaşmıştır.¹¹⁰

Mali işlemlerinde kısıtlama getirilen sefih mümeyyiz çocuk hükmünde değerlendirilmiştir. Sadece yararlı işlemleri geçerli iken zararlı işlemleri batıldır. Yarar ve zarar arasında dönen işlemleri ise kanunî temsilcisinin izniyle muteberdir. Ancak İmam Muhammed'e göre dört hususta sefihin çocuktan farklı hükmü bulunmaktadır:

- a. Çocuğun mallarında velisinin işlem yetkisi varken bu durum sefihin malı için geçerli olmamaktadır. Kanunî temsilcisinin tasarrufta bulunma yetkisi yoktur.
- b. Çocuğun nikâhı ve talâkı batılken sefihin caizdir.
- c. Çocuğun vasiyette bulunması geçersizdir. Ancak sefih malının üçte birini geçmemek kaydıyla vasiyet edebilmektedir.
- d. Sefih kişi nesep ikrarında bulunduğu bu ikrarı geçerli oluyorken çocukta bu durum hükümsüzdür.¹¹¹

Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye'de sefihin mümeyyiz mesabesinde değerlendirildiğini ve velâyet hakkının hâkimde olduğunu açıklamaktadır. Ayrıca Mecelle sefihin hukukî muamelede bulunmasının hâkimin iznine tabii olduğu, borç ikrarının batıl olduğu, kendisinin ve ailesinin ihtiyaçlarının malından karşılanacağı ve sefihin ihtiyacı için borç alarak ihtiyacı kadar harcaması durumunda hâkimin borcu sefihin malından

¹⁰⁸ Aktaş, *Önceki Hukukumuzda Hacir*, 107-108.

¹⁰⁹ Ahmet Cevdet Paşa, *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye*, 306.

¹¹⁰ Aktaş, *Önceki Hukukumuzda Hacir*, 108.

¹¹¹ Genç, “Ali Haydar Efendi'nin ‘Dürerü'l-Hükkâm’ Şerh-i Mecelleti'l-Ahkâm Adlı Eserinin ‘Hacr’ Konusunun Kaynaklarının Tespiti (941-949, 957-1007. Maddeleri)”, 49.

ödeyeceği ancak fazla harcamasında ise hâkimin fazla kısmı iptal edeceği hükümlerini beyan ederek kanunlaştırmıştır.¹¹²

Mahkeme kararıyla bir kişi hacir altına alındığında bu durumun insanlara haber verilmesi gerekmektedir. Ayrıca sefih kişi yokken hâkimin kısıtlaması durumunda bu kararın kişiye ulaştırılması elzendir. Zira kendisine kısıtlandığı bilgisi ulaştırılmayan sefihin tasarrufları geçerli olmaya devam etmektedir.¹¹³

Fukaha arasında sefihten hacrin nasıl kalkacağı hususunda görüş ayrılığı mevcuttur. Hanefî imamlarından Ebû Yusuf başta olmak üzere Şâfiî ve Hanbelî mezheplerine göre sefihe kısıtlanma hükmünü hâkim koyduğu için bu hükmün kaldırılması da hâkim tarafından yapılmaktadır. İmam Muhammed ve bir grup âlime göre ise kişinin hacredilmesi sefihlikten kaynaklandığı için bu hükmün kalkması da sefihin karşıtı olan rüşd ile mümkündür. Dolayısıyla sefihte rüşd ortaya çıktığında hacirde ortadan kalkmaktadır. Mecelle 997'nci maddesinde “*Sefih-i mahcûr kesb-i salâh etdikde hâkim tarafından fekk-i hacr olunur*”¹¹⁴ şeklinde Ebû Yusuf’un kavlini kanunlaştırma yoluna gitmiştir. Hukukî işlemlerine kısıtlama getirilen sefih fiili muamelelerinde reşid mesabesinde olmaktadır. İtlâf gibi zarar durumunda tazmin etmekle yükümlüdür. Ayrıca kısas ve had gerektiren bir suç işlediklerinde gereği kendilerine uygulanmaktadır.¹¹⁵

1.5.6. Ölüm Hastalığı (Maraz-ı mevt)

Maraz-ı mevt, tıbbi olarak ölümcül olan ve iyileşme durumu olmadan bir sene içerisinde ölümle neticelenen hastalık olarak tanımlanmaktadır.¹¹⁶ Ölüm hastalığı kişinin sağlıklıyken yaptığı işleri devam ettirmesine engel olan, ekseriyetle ölümle

¹¹² Genç, “Ali Haydar Efendi’nin ‘Dürerü’l-Hükkâm’ Şerh-i Mecelleti’l-Ahkâm Adlı Eserinin ‘Hacr’ Konusunun Kaynaklarının Tespiti (941-949, 957-1007. Maddeleri)”, 313.

¹¹³ Şener, “İslam Hukukunda Hacr II”, 338.

¹¹⁴ Ahmet Cevdet Paşa, *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye*, 314.

¹¹⁵ Aktaş, *Önceki Hukukumuzda Hacr*, 115.

¹¹⁶ Ali Bakkal, “Maraz-ı Mevt”, *DİA* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 28/39; Erdoğan, *Fıkıh Ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 344.

neticelenen ve ölüme muttasıl olan bir hastalıktır. Dolayısıyla bu üç durumun bir arada olması ile kişinin ölüm hastalığında olduğuna hükmedilmektedir. Bu hallerden biri bulunmadığında ise kişinin hastalığı maraz-ı mevt olarak değerlendirilmemektedir.¹¹⁷

Maraz-ı Mevt'in hukukî tasarruflara tesiri vardır. Şöyle ki ağır hastalık halinde kişi ölüm korkusundan dolayı sevap kazanmak için sadaka vermek, mallarını vakfetmek veyahut sevmediği kişilere mülkünden pay vermeyerek onları zarara uğratmak gibi sağlıklı iken yapmayacağı muamelelerde bulunabilmektedir.¹¹⁸

Ölüm hastalığında kişinin hacir altına alınmasındaki sebep ölüm korkusu ile kişinin iradesini kontrol edemeyerek kendisiyle ilişkili insanların menfaatlerine zarar verme olasılığıdır. Bu durumdaki kişi hacir altına alınarak diğer insanların menfaatleri korunmaktadır. Ancak bu hacir ölüm hastasının bütün tasarruflarını kapsamamasının aksine hukukî muamelelerinin çeşidine göre eda ehliyetine kısıtlama getirilmektedir.¹¹⁹ Bunlara ilave olarak hastalık türünden olmayan savaşa gitme, denizde mahsur kalarak ölümden korkma, salgın hastalık ortaya çıkan bölgede bulunma veya idam suçlusu olma gibi hallerde de ölüm korkusu ve ölme durumu bulunduğu için kıyas yoluyla bu durumlar da maraz-ı mevt olarak değerlendirilmiştir.¹²⁰

Bir kişi hastalandığında ortaya çıkan bu hastalığın ölüm hastalığı mı olduğunun tespitinde şüphe bulunmaktadır. Çünkü hastalığın maraz-ı mevt olduğunun anlaşılması için ölümün gerçekleşmesi gereklidir. Şüphenin varlığından dolayı da hemen hacir uygulanmamaktadır. Bu nedenle ölüm hastalığında olan kişinin hastalık sürecince yaptığı işlemleri ölüm gerçekleştiğinde vâris ve alacaklıların haklarına zarar vermesi durumunda bozulmaktadır. Kısacası maraz-ı mevtte hacir geriye dönük olarak uygulanmaktadır.¹²¹

¹¹⁷ Es-Sâğircî, *Delilleriyle Hanefî Fıkhı*, 917.

¹¹⁸ Samed Atasoy, “Osmanlı Hukukunda Hukuki Ehliyet Arızası Olarak Maraz-ı Mevt (Ölüm Hastalığı)”, *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 21, S. 1 (2019): 117.

¹¹⁹ Aktaş, “Önceki Hukukumuzda Hacir”, 66; Atasoy, “Osmanlı Hukukunda Hukuki Ehliyet Arızası Olarak Maraz-ı Mevt (Ölüm Hastalığı)”, 124.

¹²⁰ Bakkal, “Maraz-ı Mevt”, 28/39-40; Aktaş, “Önceki Hukukumuzda Hacir”, 66.

¹²¹ Aktaş, “Önceki Hukukumuzda Hacir”, 67.

Bunlara ilave olarak Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye’de ve mukayese yapılacak muhtasar metinlerde maraz-ı mevt durumuna hacir sebepleri içerisinde yer verilmediği görülmektedir.

1.5.6.1. Ölüm Hastasının Hukukî İşlemleri

a) İvazlı İşlemleri

Ölüm hastalığında olan kişi kira ve satım gibi ivazlı akitleri esasında yapabilmektedir. Bununla birlikte bu yapılan akitler vârisin ve alacaklının hakkını ihlâl etmemesi ve aldanma bulunmaması koşuluyla geçerlilik kazanmaktadır.¹²² Ölüm hastası satım akdi gibi ivazlı akit yaparken borçlu olması veya malını yabancı bir kişiye yahut vârislerden birine satması durumunda değişik hükümlere tâbidir. Borçlu olmayan ölüm hastası tarafından vârislerden biri işlem yapıldığında geçerli olabilmesi için diğer vârislerin kabul etmesi gerekmektedir. Ancak ölüm hastası kişi vâris olmayan biriyle vârislerin menfaatlerine zarar verecek ölçüde bir aldanma olmadan (gabn-ı yesîr) işlem yaptığında ise bu işlemi muteberdir. Burada önemli olan husus yapılan akitteki aldanmanın ölüm hastasının mallarının üçte birini geçmemesidir. Üçte birini geçmesi durumunda ise hukukî tasarrufun işlevsellik kazanması için akit yapan diğer tarafın eksik olan kısmı tamamlaması veya vârislerin izin vermesi şarttır. Bunun yanında malından fazla borcu olan bir hastanın yaptığı satım akdinin düşük bedelle yapıldığında alacaklıların zararını önlemek için hacir uygulanmaktadır. Dolayısıyla bu akit alacaklıların onayı ile geçerlidir. Mal varlığı borcundan fazla olarak akit yaptığında ise az aldanma bulunması ve aldanmanın malın üçte birini aşmaması koşuluyla akit hüküm doğurmaktadır.¹²³

b) Teberru İşlemleri

Ölüm hastasının sahip olduğu mallarından fazla borcu olması durumunda vakıf, hibe gibi teberru işlemlerinin tamamında hacir altında olmaktadır. İşlemlerinin muteber

¹²² Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, C. 2, 118; Bakkal, “Maraz-ı Mevt”, 28/40.

¹²³ Atasoy, “Osmanlı Hukukunda Hukuki Ehliyet Arızası Olarak Maraz-ı Mevt (Ölüm Hastalığı)”, 130; Aktaş, “Önceki Hukukumuzda Hacir”, 69-71.

olması için alacaklıların izin vermesi gerekmektedir. Ancak mal varlığı borcundan fazla olarak teberruda bulunduğu bu işlem alacaklıların haklarını ihlal etmemekle birlikte vârislerin menfaatlerine zarar vermektedir. Bu durumda vârislerden birine yaptığı teberru diğer vârislerin onayı ile geçerlilik kazanmaktadır.¹²⁴

Ölüm hastalığında olan bir kişi bağış yaptığı bu tasarrufu sözleşme olarak kabul edilmektedir. Ancak pek çok açıdan vasiyete benzerlik göstermesinden dolayı manen vasiyet olarak değerlendirilmektedir. Bu sebepler neticesinde ölüm hastalığına düşürülen kimse yabancı bir kişiye teberruda bulunduğu bu işlem üçte bir oranında muteber olmaktadır. Üçte birden fazla yaptığı işlemin geçerliliği ancak vârislerin icazetine tâbidir.¹²⁵ Nitekim vasiyet işlemi hadis-i şerifte şu şekilde geçmektedir:

Sa'd ibnu Ebî Vakkas -Allah ondan razı olsun- o şöyle dedi: Veda Haccı yılında Mekke'de tutulduğum şiddetli bir hastalığımda Allah Rasûlü sallallahu aleyhi ve sellem benim ziyaretime gelmişti. Ben dedim ki: Ey Allah'ın Rasûlü! Hastalığım iyice şiddetlendi. Ben ise malı olan birisiyim. Benim bir tek kızımdan başka mirasımı bırakacağım kimsem yok. Malımın üçte ikisini sadaka olarak vereyim mi? Allah Rasûlü sallallahu aleyhi ve sellem: "Hayır, sadaka yapma" buyurdu. Yarısını sadaka yapayım mı? dedim. Allah Rasûlü sallallahu aleyhi ve sellem yine: "Hayır, sadaka olarak verme" diyerek şöyle devam etti: "Üçte birini sadaka olarak ver. Üçte biri de büyüktür veya çoktur. Senin mirasçılarını zengin bırakman, muhtaç ve halka el açar halde fakir olarak ortada bırakmandan daha hayırlıdır..."¹²⁶

Maraz-ı mevt halindeki bir kimsenin malları borcundan fazla ise ve tek vârisi varsa mallarını ona bağışlayabilmektedir. Vârisleri olmadığı ise yabancı bir kişiye

¹²⁴ Samed Atasoy, "Osmanlı Hukukunda Maraz-ı Mevtin Hukuki İşlemlere Etkisi", *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 27, S. 2 (2019): 246-248; Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, C. 2, 119-120.

¹²⁵ Atasoy, "Osmanlı Hukukunda Maraz-ı Mevtin Hukuki İşlemlere Etkisi", 248; Hatice Kübra Şelli, "Maraz-ı Mevt Halinde Yapılan Hukuki Tasarrufların Geçerliliği Problemi" (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012), 67.

¹²⁶ Muhammed Fuad Abdülbaki, *El-Lü'lüü Ve'l-Mercan Buharî ve Müslim ittifak Ettiği Hadisler*, çev. Harun Yıldırım (İstanbul: Sağlam Yayınevi, 2016), 598.

mallarının tamamını bağışlamasında sakınca yoktur. Zira bu durumlarda hak ve menfaate aykırı bir durum bulunmamaktadır.¹²⁷

Ölüm hastasının ikrarda bulunması hususu da alacaklıların ve vârislerin haklarını ihlal edeceği için belli şartlara bağlanmıştır. Bu açıdan ikrarın sebebinin belîğ olması ve ikrarın haricinde borcun bir delille daha sabit olması neticesinde hastanın sağlıklıken yaptığı borç ikrarı gibi bu ikrarı da geçerli olmaktadır. Bununla birlikte borcu olduğuna dair sadece ikrar mevcutsa önceliği olan alacaklıların ödemesi yapıldıktan sonra bu ikrarın gereği yerine getirilmektedir. Hastanın vârisi olmayan kişilerin yararına yaptığı ikrarı muteberdir. Zira burada vârisler arasında ayrımcılık yapma amacı söz konusu değildir. Ancak ikrarın vâris lehine yapılması durumunda hastanın bu ikrarının hükümsüz olduğu kabul edilmiştir. Şu sebeple ki bu ikrar vârisler arasında düşmanlık peydah etmekte ve haklarına menfî tesiri olmaktadır. Şayet tek vârisin bulunması yahut diğer vârislerin ikrarı onaylamaları ile hastanın bu tasarrufu caiz olmaktadır. Ölüm hastasının nesep ikrarı ise bağlayıcıdır. Zira nesebin sabit olmasının engellenmesi ikrarda bulunulan kişiyi vârislerden daha çok zarara uğratacağı gerekçesiyle geçerli olmaktadır. Ölüm hastasının nesebine geçirdiği şahıs vârislerden biri olarak hakkını alabilmektedir.¹²⁸ Ölüm hastasının nikâh ve talâkına gelince hasta nikâhlandığında mehr-i misil oranında mehir verebilmektedir. Mal varlığının üçte birinden fazla olan kısım için vârislerin izin vermesi gerekmektedir. Hastanın tâlakında ise boşama kastı olabileceği gibi mirastan mahrum bırakma kastı da olabilmektedir. Muallak bir durum söz konusu olduğu için İslam hukukuna göre ölüm hastasının karısını ric’i talak ile boşaması ve vefat etmesi durumunda şayet karısı iddet süresinde ise mirastan hakkını alabilmektedir. Keza cumhura göre baîn talakla boşama durumunda da kadın iddet süresindeyse vâris olabilmektedir.¹²⁹

Hulâsa İslam hukuku getirdiği hükümler ile ölüm hastalığında dahi insani önemsemekte, bu hastalığa düçar olan insanın halet-i ruhiyesini göz ardı etmeden onurunu korumakta, vârislerin ve alacaklıların da hasta olup rahmete muhtaç olan kişiye karşı kin ve düşmanlık beslemelerine fırsat vermeden şahsın tasarruflarına

¹²⁷ Atasoy, “Osmanlı Hukukunda Maraz-ı Mevtin Hukuki İşlemlere Etkisi”, 249.

¹²⁸ Aktaş, *Önceki Hukukumuzda Hacr*, 74-76; Şelli, “Maraz-ı Mevt Halinde Yapılan Hukuki Tasarrufların Geçerliliği Problemi”, 72-73.

¹²⁹ Aktaş, *Önceki Hukukumuzda Hacr*, 77; Bakkal, “Maraz-ı Mevt”, 28/41.

kısıtlama getirerek çift taraflı şekilde hak ve menfaatlerinin korunmasına önem vermektedir.

1.5.7. Borçluluk

Borç mefhumu iki yahut ikiden fazla şahıstan birini diğerine karşı veya her ikisini karşılıklı olarak yükledikleri sorumluluğun gereğini yapmakla mükellef kılan hukukî bağıdır.¹³⁰ İslam hukukunda borcun taraflarından olan ve borçludan isteme hakkına sahip olan alacaklıya “dâin”, kendisinden istenen şeyi ödemekle yükümlü olan borçluya “medyûn” denilmektedir.¹³¹ Deyn ise esas itibariyle zimmette sabit olan semen, nafaka, cizye gibi malî borçlardan oluşan ve alacaklıya verilmesi gereken mal anlamındadır.¹³²

İnsanlar hayatlarını idame ettirirken ihtiyaçlarını karşılamak ve malî açıdan sorunlarına bir çözüm getirmek için diğer bireylerden borç alarak hukukî bir bağ kurmaktadır. Ancak hayat şartları her zaman istenildiği gibi gitmediğinde kişi borcunu ödeme kudreti bulamayabilmekte hatta iflâs edebilmektedir. Bu zorlukları yaşayan insanların aksine bir grup insan da borcuna sadık kalmayarak ifâdan kaçınarak alacaklıya cefa verme temayülü içinde olmaktadır.¹³³ Bu şekilde borç ilişkisi kurulan taraflar arasında borcun yüklediği sorumluluğu yerine getirmenin yanında borcu ödemekten kaçınma şeklinde olumsuz bir durumda da meydana gelmektedir.¹³⁴ Borcu olan kişi başka biriyle anlaşarak borç ikrarında bulunma veya müfrit şekilde malını

¹³⁰ Mehmet Âkif Aydın, *Türk Hukuk Tarihi*, 12 bs. (İstanbul: Beta Yayıncılık, 2014), 373.

¹³¹ Osman Nuri Ünsal, “İslam Borçlar Hukukunda Temel Hukuk İlkeleri- (Mebûsât Örneği)” (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018), 16.

¹³² Mehmet Âkif Aydın, “Deyn”, *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 9/266-267.

¹³³ Hüseyin Karayaka, “İslam Borçlar Hukukunda Akit Hürriyeti” (Yayınlanmamış Doktora Tezi. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019), 226.

¹³⁴ Aydın, *Türk Hukuk Tarihi*, 374.

sarf etme gibi tariklerle alacaklıdan mal kaçırma ve onu zarara uğratma teşebbüsünde bulunabilmektedir.¹³⁵

Medyûnun ödeme kudreti olduğu halde vakti gelen borcunu ifâ etmemesi durumuna “temerrüt”, bu şekilde davranan şahsa da “mütemerrit” denilmektedir.¹³⁶ İslam hukukunda temerrüt durumunun meydana gelmemesi için ödeme imkânı olduğu halde borcunu ödemeyen medyûnu hapsedme, malına el koyma, seyahat yapmasının yasaklaması veya haciz gibi yöntemler tatbik edilerek cebren borcun ödenmesi sağlanmaya çalışılmaktadır. Alacaklıların haklarını ve menfaatlerini muhafaza edecek bir diğer vasıta ise borçluyu hacir altına almaktır.¹³⁷

İslam hukukunda borçlunun hacredilmesi hususunda ihtilâf edilmiştir. İmam Ebû Hanîfe kişinin borcundan dolayı hacredilmesinin insan onuru ve hürriyetine zarar vereceği ve bu zararın diğer kişilerin zararından daha büyük olduğu gerekçesiyle caiz olmadığı kavlinedir. Ayrıca Ebû Hanîfe’ye göre hapis gibi cebir yöntemleri ile borç ifâ edilmelidir.¹³⁸ Ebû Yusuf ve İmam Muhammed’in de aralarında bulunduğu fukahannın çoğunluğu ise alacaklının hakkını muhafaza etmek için borçlu kişinin hacredilmesinin caiz olduğu görüşündedir.¹³⁹ Ancak borçlu alacaklıların talebi üzerine hâkim tarafından hacir altına alınmaktadır. Alacaklılar talep etmeden hâkimin kısıtlama yetkisi bulunmamaktadır.¹⁴⁰ Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye, İmameyn’in kavlini kanunlaştırarak borçlunun hâkim tarafından hacredilmesini kabul etmiştir.

Kişinin borç gerekçesiyle hacir altına alınması için iki neden gereklidir. Bunlar: Temerrüt ve iflâstır. Temerrüt açıkladığımız üzere medyûnun borcunu ödeme gücü varken ödememesidir. Bu durumla karşılaşan alacaklılara mahkemeye başvurarak

¹³⁵ Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, C. 2, 121.

¹³⁶ Karayaka, “İslam Borçlar Hukukunda Akit Hürriyeti”, 227.

¹³⁷ Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, C. 2, 534.

¹³⁸ Hayrettin Karaman, *Ana Hatlarıyla İslam Hukuku*, C. 3, 17 bs. (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2014), 68-69.

¹³⁹ Atar, “İslam Hukukunda Borçlunun İflâsına Karar Verilmesi, Hacredilmesi, Mallarına Haciz Konulması Ve Hapsedilmesi”, 60.

¹⁴⁰ Karayaka, “İslam Borçlar Hukukunda Akit Hürriyeti”, 229.

hacir talep etme hakkı doğmaktadır.¹⁴¹ Hâkim ise borçluyu hacir altına alarak durumu ilan etmektedir. Burada önemli olan husus kısıtlama haberinin medyûna ulaşmasının sağlanmasıdır. Zira kendisinin kısıtlandığından haberdar olmayan borçlunun tasarrufları geçerli olmaya devam etmektedir.

Kişinin borcunun mülkünden çok olması ile borçlarını ödeyemez hale gelmesi durumuna iflâs, borç yükü altında ezilerek iflâs eden kişiye ise müflis denilmektedir. Ancak borcun iflâs sebebi olabilmesi için vadesinin gelmiş olması ve medyûnun da ödeme gücünün bulunmaması gerekmektedir. Bunlara ilaveten bir şahsın iflâsına karar verme yetkisi hâkimdedir. Dolayısıyla hâkim tarafından iflâsına hükmedilmemiş şahıs müflis olarak adlandırılmamaktadır.¹⁴² Ebû Hanîfe iflâsı hacir sebebi olarak kabul etmemiştir. İmameyn ve fukahanın çoğunluğu ise hem başka biriyle anlaşmalı akit yaparak alacaklılardan mal kaçırma ihtimalini hem de müflisin hukukî işlem yapmaya devam ederek zarara uğramasını engellemenin elzem olduğu gerekçesiyle alacaklıların menfaatlerini muhafaza için müflisin hacredileceği görüşündedir.¹⁴³

Hacir altındaki borçlu sadaka, hibe, ikrar, kefalet ve satımda mislî fiyattan daha az bir değer ile satış yapma gibi alacaklıyı zarara uğratacak işlemlerde bulunmamaktadır. Hibe alma gibi yarar sağlayan muamelelerin de ise mal varlığında bir azalma meydana getirmediği için sakınca bulunmamaktadır.¹⁴⁴ Ayrıca kendisinin ve bakmakla yükümlü olduğu kişilerin ihtiyaçları borçlunun malından karşılanmaktadır. Nitekim bu durum aslı ihtiyaç olduğu için hacrin bir tesiri olmamaktadır.¹⁴⁵

Hacrin borçlunun hukukî işlem yapmaktan kısıtlandığı zaman mevcut olan malları üzerinde tesiri olmaktadır. Şayet hacredildikten sonra mala sahip olduğunda bu malları üzerinde hacir uygulanmamaktadır. Çünkü alacaklıların hacir hükmü esnasında var olan mallar üzerinde hakkı mevcuttur.

¹⁴¹ Karaman, *Ana Hatlarıyla İslam Hukuku*, C. 3, 69.

¹⁴² Fahrettin Atar, “İflâs”, *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 21/509.

¹⁴³ Atar, “İflâs”, 21/510.

¹⁴⁴ Aktaş, *Önceki Hukukumuzda Hacir*, 86-87.

¹⁴⁵ Apaydın, “Hacir”, 14/517.

İmam Ebû Hanîfe borçlunun hacrini caiz görmezken borçluyu ödeme yapmaya zorlayan yöntemin hapis cezası olduğunu kabul etmektedir. İmameyn'e göre borçlu hacredilmesinin yanında hapis cezasına da çarptırılabilir. Malları ise hâkim nezaretinde satılarak alacaklılara olan borç kapatılmaktadır. Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye'de hapsedilmeye dair bir hüküm yer almamaktadır. Hapsedilme yerine hacredilerek medyûnun önce borcu ödemesi istenmektedir. Şayet medyûn ödemekte direnirse hâkim devreye girerek mallarını satmakta ve borcu bu şekilde ödemektedir.¹⁴⁶

Borçlu itlâf gibi fiili tasarrufta bulunduğu hacir altında olması onu tazmin mükellefiyetinden muaf tutmamaktadır. Fakat zarar direkt olarak karşılanamamaktadır. Zarara uğrayan şahıs da diğer alacaklılar arasına katılarak zararının tazminini beklemektedir.¹⁴⁷

1.6. Hacrin Kaldırılması

İslam hukukunda konulan hükümlerin sebep ve illet ile bağlantısı bulunmaktadır. Zira hukukta sebebin varlığı ile hüküm ortaya çıkmaktadır. Bu konu hacir bahsi açısından değerlendirildiğinde kişinin hacredilmesi için bir sebebin bulunması gerekmektedir. Sebep olmadığında hacir uygulanmamaktadır.¹⁴⁸ Sebebin ortadan kalkmasıyla hacrin refedilmesi ise mutlak manada yahut izin verme şeklinde olmaktadır.¹⁴⁹

1.6.1. Hacrin Mutlak Olarak Ref'i

Kişiye uygulanan hacrin vuku şeklinin kaldırılmasında da tesiri bulunmaktadır. Şöyle ki kişi kendiliğinden veya hâkimin hükmü ile hacir altına alındığında bu hacrin kalkması da aynı şekilde kendiliğinden yahut mahkeme kararıyla mümkün olmaktadır.¹⁵⁰ Küçük reşid olarak bâliğ olduğunda, ölüm hastalığındaki kişi

¹⁴⁶ Aktaş, *Önceki Hukukumuzda Hacir*, 90-93.

¹⁴⁷ A.g.e., 89-90.

¹⁴⁸ Yaylı, "İslam Hukukunda Hacir", 111.

¹⁴⁹ Aktaş, *Önceki Hukukumuzda Hacir*, 142.

¹⁵⁰ A.g.e., 142.

iyileştiğinde, akıl hastası ve akıl zayıflığı yaşayan kişilerin durumları düzeldiğinde onlara uygulanan hacir de kendiliğinden kalkmaktadır.¹⁵¹ Borçlu olan ve alacaklıların isteği üzerine hacredilen şahıs ile reşid olmayan ve malını harcayan sefih ise hâkimin hükmü neticesinde hacir altına alınmaktadır. Dolayısıyla borçlu borcunu ödediğinde ve sefih kişi reşid olduğunda mahkeme kararıyla hacir kalkarak artık hukukî işlemleri geçerli olmaktadır.¹⁵²

1.6.2. Hacrin Belirli İşlemlere Yönelik Kalkması “İzin”

İzin kelimesi lügatte “bilmek, duyurmak ve bildirmek” manalarına gelmektedir. İzin, bir fiilin olma durumu hakkındaki beyan ve o fiile onay vermektir.¹⁵³ İstilahta izin; hacre muhatap olan kişiden hacrin kaldırılması anlamındadır.¹⁵⁴ İzin verilmiş olan kişiye ise me’zûn denilmektedir.¹⁵⁵ Me’zûn kişide hukukî işlem yapma salahiyetinin bulunması gerektiğinden dolayı yalnızca köleler, ma’tûhlar ve mümeyyiz çocuklar iznin muhatabı olmaktadır. Ayrıca bu şahıslara verilen izin velî yahut efendinin sorumluluğundadır.¹⁵⁶

Velî ve efendi tarafından verilen tasarrufta bulunma izni açık şekilde olabileceği gibi alışveriş yaptığını görerek sükût etme şeklinde delaleten de olabilmektedir.¹⁵⁷ Verilen izin ise genel bir izindir ve bunun neticesinde me’zûn kişi başka hukukî işlemleri yapmaya da yetkili olmaktadır.¹⁵⁸ Bu konu Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye’de de açıklanarak velînin genel olarak alışveriş yapmaya veya herhangi cins bir malı alıp satmaya yönlendirmesinin izin sayılacağı kabul edilmiştir. Ancak bir malın alınması

¹⁵¹ Şener, “İslam Hukukunda Hacir II”, 343.

¹⁵² Aktaş, *Önceki Hukukumuzda Hacir*, 145-147.

¹⁵³ Mustafa Çağrı, “İzin”, *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 23/509.

¹⁵⁴ Yaylı, “İslam Hukukunda Hacir”, 111.

¹⁵⁵ Şener, “İslam Hukukunda Hacir II”, 341.

¹⁵⁶ Aktaş, *Önceki Hukukumuzda Hacir*, 149-150.

¹⁵⁷ Mevsilî, *el-İhtiyâr li tâ’lîl-i’l-Muhtâr*, (İstanbul: Ravza Yayınları, 2015), 414.

¹⁵⁸ Aktaş, *Önceki Hukukumuzda Hacir*, 150; Mevsilî, *el-İhtiyâr li tâ’lîl-i’l-Muhtâr*, 414.

gibi sadece bir akit yapmasını istemesinin izin verme sayılmadığı bu durumun görevlendirme olduğuna da temas edilmiştir.¹⁵⁹

Mümeyyiz sağır, ma'tûh ve köle sadece ticaret türünden olan işlemlerde me'zûn sayılmaktadır.¹⁶⁰ Bununla birlikte köle ile mümeyyiz sağır ve ma'tûha verilen iznin kapsamı farklılık göstermektedir. Efendisi tarafından köleye izin verildiğinde kölenin alım satım yahut borç ikrarı gibi bütün hukukî işlemleri muteber olmaktadır. Mümeyyiz sağır ve ma'tûhun ise sadece yarar sağlayan işlemlerinin geçerli olduğu için ayrıca izin gerekmemektedir. Hibe etme gibi sadece zararlı işlemleri ise izin bulursa da geçersizdir. O halde verilen iznin kapsamı kâr ve zarar ihtimali olan hukukî muamelelere yönelik olmaktadır. Bunlara ilave olarak me'zûna verilen izin zaman ve mekanla sınırlandırılmamaktadır. Zaman ve mekândan bağımsız olarak ticarî tasarrufları geçerlilik kazanmaktadır.¹⁶¹

Köle, ma'tûh ve mümeyyiz küçüğün yaptıkları ticaret nedeniyle oluşan borçlardaki sorumluluğu aynı değildir. Ma'tûh ve mümeyyiz küçük borç mükellefiyetinde reşid ve bâliğ hükmünde değerlendirilip borçlardan sorumlu olmaktadır. Ancak köle borçlandığında bu borçları kendi üzerine olmaktadır.¹⁶² Köle borçlarını ifâ etmeye güç yetiremediğinde satılmakta ve bu şekilde borçları ödenmektedir. Lakin efendisi borçları ödediğinde alacaklılar köle üzerinde hak iddia edememektedir. Geriye borcu kaldığında ise köle hür oluncaya kadar beklenilmekte ve âzat olma halinde alacaklılar borcu isteyebilmektedir.¹⁶³

Me'zûna verilen ticaret izni tekrar hacir altına alınıp bu hacri de ilân edildiğinde geçersiz hale gelmektedir. Bunun yanında velî, vasî yahut efendinin ölümü halinde izin bozulmakta ve hacir devam etmektedir. İzni veren hâkim olduğunda ise onun ölümü sonucunda izin iptal olmamaktadır. Ayrıca kölenin kaçması, efendinin veya

¹⁵⁹ Ahmet Cevdet Paşa, *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye*, 308.

¹⁶⁰ Aktaş, *Önceki Hukukumuzda Hacir*, 151.

¹⁶¹ Şener, "İslam Hukukunda Hacir II", 341-342.

¹⁶² Aktaş, *Önceki Hukukumuzda Hacir*, 152-153.

¹⁶³ Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 416.

kölenin akıl hastalığına düşer olması yahut irtidat etmeleri hallerinde de izin geçersiz olmakta ve hacir hükümleri uygulanmaktadır.¹⁶⁴

¹⁶⁴ Yunus Apaydın, “İzin”, *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 23/512.

İKİNCİ BÖLÜM

MECELLE-İ AHKÂM-I ADLİYYE İLE HANEFİ MUHTASAR METİNLERİ VE HACİR KAVRAMI

2.1. Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye

Kelime olarak “hikmetli sözlerin yazılı olduğu sahife” manasına gelen Mecelle, İslam hukukunda medenî hukuku tanzim eden ve Osmanlı egemenliğindeki geniş coğrafyalara etki eden ilk kanun metnidir.¹⁶⁵ Esasında Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye, Nizamiye mahkemelerindeki adli davalar için hazırlanmıştır. Bunun tabii neticesi olarak da borçlar hukuku, eşya hukuku ve muhâkeme usulüne dair hükümleri ihtiva etmektedir. O dönemde aile ve miras hukuku davaları ise şer’iye mahkemelerinde karara bağlanmaktaydı.¹⁶⁶

1868-1876 yılları arasında Ahmet Cevdet Paşa’nın başkanlığında hazırlanan Mecelle, Hanefi mezhebindeki müftâbih görüşlere göre oluşturulmuştur. Dönemin ihtiyacına binaen mezhep içi tercihler de yapılmış ancak diğer mezheplerden yararlanma yoluna gidilmemiştir.¹⁶⁷ Bunlara ilave olarak Hanefi mezhebinde hüküm istinbat edilecek meselelerin fazla olması ve dağınık haldeki ictihatlardan yeni hükümler çıkarılmasının zorluğu Mecelle gibi râcih görüşler etrafında oluşturulan bir kanun metniyle ortadan kaldırılmıştır. Bu durum ise hâkimler için hüküm vermede bir kolaylık sağlamış ve o dönem için başarıya ulaşılmıştır.¹⁶⁸ Dili sade ve üslûbu basit olan Mecelle-i Ahkâm-ı

¹⁶⁵ Hasan Ellek, “Osmanlı’da Kanunlaştırma Hareketleri ve Mecelle”, *Gümüshane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 3, S. 6 (2014): 136; Mehmet Gayretli, “Tanzimat Sonrasından Cumhuriyet’e Kadar Olan Dönemde Kanunlaştırma Çalışmaları” (Yayınlanmamış Doktora Tezi. M.Ü Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008), 204.

¹⁶⁶ Ekrem Buğra Ekinci, “Mecelle Hakkında Değerlendirmeler”, *Adalet Dergisi*, S. 62-63 (2019): 341-342; Ellek, “Osmanlı’da Kanunlaştırma Hareketleri ve Mecelle”, 144.

¹⁶⁷ Mehmet Âkif Aydın, “Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye”, *DİA* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 28/233.

¹⁶⁸ İrem Karakoç, “Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye Ve Hukukun Kaynakları”, *İstanbul Hukuk Mecmuası*, C. 75, Ord. Prof. Sadri Maksudi Arsal’a Armağan Özel Sayısı (60. Ölüm Yıldönümü Vesilesiyle), (2017): 499-500.

Adliyye’de Batı hukukunda menfaat elde etmeyi kötülüğün giderilmesinden evla tutan bir anlayışa karşın kötülüğün giderilmesini önceleyerek ahlâka vurgu yapılmaktadır.¹⁶⁹ Bu özelliği ile Mecelle önemini bir kez daha ortaya koymaktadır.

Mecelle Osmanlı hukuk alimleri tarafından hazırlanmış bir kanun metni olduğu için Türk Hukuk Tarihi açısından önemli bir yere sahiptir. Bunun yanında bu kanun metninde Hanefî mezhebine bağlı kalındığı için İslam hukuk tarihinde de önemli bir kanunlaştırma hareketidir.¹⁷⁰ Mecelle’nin başarılı bir çalışma olmasında ise hukuk bilgisi ve devlet tecrübesi ile Ahmet Cevdet Paşa’nın mühim katkısı olmuştur.¹⁷¹ Yoğun çaba neticesinde hazırladığı kanun ile Ahmet Cevdet Paşa, İslam hukukunun yanında dünya hukukuna da hizmette bulunarak dönemin ihtiyacına uygun olarak kanun boşluğunu doldurmuştur. Ayrıca Mecelle İslam hukuk kaideleri ile bir kanun oluşturulabileceğine de öncülük etmektedir.¹⁷²

2.1.2. Mecelle’nin Doğduğu Ortam

Osmanlı Devleti’nde batılılaşma süreci III.Selim ile başlayarak II. Mahmut’un ıslahatları ile devam etmiştir. Abdülmecit Han tarafından 1839 yılında ilan edilen Tanzimat Fermanı ise batılılaşma hareketinin zirvesini oluşturmuştur.¹⁷³ Tanzimat’tan önce hukuk alanında İslam hukukunun dışına çıkılmamış, Padişahların emirlerini

¹⁶⁹ Ekinci, “Mecelle Hakkında Değerlendirmeler”, 353.

¹⁷⁰ Cihan Osmanağaoğlu Karahasanoğlu, “Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye’nin Yürürlüğe Girişi Ve Türk Hukuk Tarihi Bakımından Önemi”, *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma Ve Uygulama Merkezi Dergisi*, C. 29, S. 29 (2011): 119.

¹⁷¹ Ellek, “Osmanlı’da Kanunlaştırma Hareketleri ve Mecelle”, 144.

¹⁷² Ekinci, “Mecelle Hakkında Değerlendirmeler”, 354; Yusuf Çiftçi, “Ali Haydar Efendi Örneğinde Mecelle’nin Fıkıh Usûlü’ne Yansımaları”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010), 46.

¹⁷³ Ahmet Akgündüz, *Mukayeseli İslam Ve Osmanlı Hukuku Külliyyatı* (Diyarbakır: Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları No.6, 1986), 364.

ihativa eden örfî hukukta dahi karşıt hükümlere yer verilmemiştir. Kısaca Osmanlı Devleti'nde hukukî hayatta İslam hukukuna bağlı kalınmıştır.¹⁷⁴

Batıda ortaya çıkan ve dünyanın ticarî ve iktisadî yapısının değişmesine neden olan Sanayi Devrimi, devletlerin sosyal ve hukuk alanlarına da sirayet etmiştir. Değişen dünya düzeninin Osmanlı Devleti'nde de sosyal, siyasî, ticarî ve hukukî etkileri görülmeye başlanmıştır.¹⁷⁵ Ayrıca Osmanlı Devleti on dokuzuncu yüzyılda yapılan antlaşmalar nedeniyle Avrupa'nın açık pazarı haline gelmiş ve yeni ticarî ilişkilerin başlamasıyla Hanefî hukukunda daha önce görülmeyen meseleler ortaya çıkmıştır. Hanefî mezhebinde aynı konuda farklı görüşlerin varlığı nedeniyle hükümler arasında zamanın ihtiyacına göre tercihte bulunmak da zorlaşmıştır. Böylece artan ticarî ilişkiler nedeniyle Ticaret ve Borçlar hukuku alanında tanzim gerekli görülmüştür.¹⁷⁶ Hukuk alanındaki en önemli düzenleme ise Tanzimat döneminde yapılmıştır.¹⁷⁷ Tanzimat Fermanıyla birlikte 1839 yılından itibaren Avrupa'dan alıntılanan kanunlar İslam hukukunun yanında tatbik edilmeye başlanmıştır.¹⁷⁸ Özellikle Fransa'dan iktibas edilen batı menşeli kanunlarla Osmanlı'da yeni bir hukuk sistemi ortaya çıkmıştır. Bu hukuk sisteminin uygulanacağı mahkemelere olan ihtiyaç neticesinde yeni mahkemeler kurulmuş ve her çeşit davaya bakan şer'î mahkemelerin yetki alanında daralma olmuştur. Mahkemelerin kurulmasıyla hüküm vermede yararlanılacak bir medenî kanun da gerekli görülmüştür.¹⁷⁹

Medenî kanunun nasıl olacağı hususunda farklı görüşler cereyan etmiştir. Fransa'nın hukuk modelini diğer ülkelerde olduğu gibi Osmanlı Devleti'ne de uygulamak istemesi ve Fransız büyük elçisinin bu yöndeki gayreti neticesinde Fransız medenî kanunu olan Code Civil'in iktibas edilmesi fikri gündeme gelmiştir. Sadrazam Âli

¹⁷⁴ Akgündüz, *Mukayeseli İslam Ve Osmanlı Hukuku Külliyyatı*, 364.

¹⁷⁵ Aydın, *Türk Hukuk Tarihi*, 415-416.

¹⁷⁶ Karahasanoğlu, "Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye'nin Yürürlüğe Girişi Ve Türk Hukuk Tarihi Bakımından Önemi", 95; Çiftçi, "Ali Haydar Efendi Örneğinde Mecelle'nin Fıkıh Usûlü'ne Yansımaları", 40.

¹⁷⁷ Aydın, *Türk Hukuk Tarihi*, 416.

¹⁷⁸ Akgündüz, *Mukayeseli İslam Ve Osmanlı Hukuku Külliyyatı*, 364.

¹⁷⁹ Çiftçi, "Ali Haydar Efendi Örneğinde Mecelle'nin Fıkıh Usûlü'ne Yansımaları", 37.

Paşa ve bazı devlet adamları müttefikleri olan Fransa'nın kanununun alınmasıyla Osmanlı'nın dış politikada güçleneceğini iddia ederek bunun devlete fayda sağlayacağını savunmuşlardır.¹⁸⁰ Diğer taraftan Ahmet Cevdet Paşa ve Şirvânîzâde Rüştü Paşa ise İslam fıkhi esas alınarak yerli bir medenî kanunun hazırlanması gerektiği kanaatindeydiler. Uzun müzakereler neticesinde yerli bir medenî kanun oluşturma fikri güçlenmiş ve İslam hukuk hükümlerini derleyen bir medenî kanun olan Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye'nin hazırlanmasına karar verilmiştir.¹⁸¹

2.1.3. Mecelle'ye Hazırlık Süreci Ve Mecelle'nin Muhtevası

Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye, Tanzimat Fermanı'nın ilan edilmesi ile otuz yıl süren bir mücadelenin sonunda hazırlanmış bir kanun metnidir.¹⁸² Mecelle'ye giden yolda medenî kanun hazırlama yönündeki ilk girişim 1855 yılında İstanbul kadısı Rüştü Molla başkanlığındaki heyet tarafından çalışmalara başlanan Metn-i metîn olmuştur. Ancak kitâbu'l-büyû' kaleme alındıktan sonra metin tamamlanmadan heyet dağılmıştır. Metn-i metîn tamamlanamamış bir kanun metni olsa da Fransa'dan iktibas yapılması yönündeki çabaları sonuçsuz bırakarak Mecelle'ye giden yolda ışık olmuştur.¹⁸³ İkinci girişim ise 1850 yılında yürürlüğe giren Ticaret Kanunnâme-i Hümayun'un eksiklerini tamamlamak için Fransız Medenî Kanunu olan Code Civil'in iktibas edilmesi yönündeki cereyandır. Sadrazam Âlî Paşa Fransa'dan iktibas fikrini desteklerken Ahmet Cevdet Paşa'nın da içinde bulunduğu diğer devlet adamları ise İslamî gelenekten oluşan bir kanun hazırlanmasını savunmuştur. Tartışmalar

¹⁸⁰ Muhammed Tayyib Kılıç, "İslam Hukukunda Kanunlaştırma Olgusu" (Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008), 199.

¹⁸¹ Hayrettin Karaman, *İslam Hukuk Tarihi*, 13 bs. (İstanbul: İz Yayıncılık, 2017), 310-311.

¹⁸² Gayretli, "Tanzimat Sonrasından Cumhuriyet'e Kadar Olan Dönemde Kanunlaştırma Çalışmaları", 210.

¹⁸³ Ahmet Cevdet Paşa, *19. Yüzyılda Osmanlı Devlet Yönetimi Tezâkir*, haz. Seyit Ali Kahraman, 2 bs. (İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2021), 102; Mustafa Harun Kıyılık, "Mecelle'ye Giden Yolda Ahmet Cevdet Paşa Ve Mücadelesi", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, S. 35 (2020): 499.

neticesinde millî bir kanun düşüncesi etkili olmuş ve Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye'nin hazırlanma süreci başlamıştır.¹⁸⁴

Adliyye Nazırı Ahmet Cevdet Paşa başkanlığında dönemin önemli ilim adamlarından oluşan bir cemiyet kurulmuştur. Kurulan Mecelle Cemiyeti 1868-1876 yılları arasında çalışmalarını sürdürerek devletin ilk medenî kanununu hazırlamıştır.¹⁸⁵

Mecelle Cemiyeti'nin azaları ise şöyledir:

Ahmet Cevdet Paşa (v.1895)

Seyfeddîn İsmâil Efendi (v. 1882)

Ahmet Hilmi Efendi (v.1888)

Şirvânîzâde Ahmet Hulûsi Efendi (v.1889)

Filibeli Halil Efendi (v. 1885)

Şirvânîzâde Ahmet Hulûsi Efendi (v.1889)

Kara Halil Efendi (v.1882)

İbn Âbidînzâde Alâuddîn Efendi (v.1889)

Ömer Hilmi Efendi (v.1889)

Bağdatlı Muhammed Emin Efendi (v. 1891)

Ömer Hulûsi Efendi (v. 1875)

Yûnus Vehbi Efendi (v. 1904)

Kırımlı Abdüsettâr Efendi (v. 1887)

Abdüllâtîf Şükrü Efendi (v.?)

İsâ Rûhî Efendi (v. 1880)¹⁸⁶

Dönemin medenî kanunu olan ve Nizamiye mahkemelerinde uygulanmak üzere hazırlanan Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye, aile ve miras hukukuna dair hükümlere yer

¹⁸⁴ Aydın, "Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye", 28/232.

¹⁸⁵ Ekrem Buğra Ekinci, *Ahmet Cevdet Paşa Ve Mecelle'den Düsturlar*, 9 bs. (İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2021), 50-51.

¹⁸⁶ Karaman, *İslâm Hukuk Tarihi*, 312.

vermeyerek borçlar hukuku, kısmen eşya ve yargılama hukuku hükümlerini ihtiva etmektedir.¹⁸⁷ Mecelle, Hanefi fıkıh geleneğini yansıtan ve mezhep dışına çıkmamaya ihtimam gösteren bir kanun metnidir. Bununla birlikte klasik fıkıh kitaplarından farklı bir sistem ve metoda göre oluşturulmuştur. Fıkıh kitapları taharetle başlarken Mecelle, küllî kaideler ile başlayarak akitler ile devam etmektedir.¹⁸⁸

Mecelle bir mukaddime, 16 kitap ve 1851 maddeyi ihtiva etmektedir. Mukaddime kısmında yer alan yüz maddelik küllî kâideler İslam hukukunun umumî prensipleridir. Bir küllî kaide tek başına hükme delil olmamakta ancak Mecelle'deki kanunların ve fikhî hükümlerin anlaşılmasında kolaylık sağladığı için önem arz etmektedir.¹⁸⁹ Mecelle'nin on altı kitabı ise farklı zaman aralıklarında yürürlüğe girmiştir. Mukaddime bölümü ile ilk kitabı olan Kitabu'l-Büyû' 1869 yılında, son kitabı olan Kitabu'l-Kazâ ise 1876 yılında yasalaşmıştır.¹⁹⁰ Mecelle heyeti tarafından hazırlanan kitaplar Meclis-i Vükelâ'ya sunulmuştur. Meclis-i Vükelâ tarafından maddeler görüşüldükten sonra padişah fermanı ile yasalaşmıştır. Böylece Mecelle'nin hazırlanan kitapları kanun metninin ikmal edilmesi beklenmeden yürürlüğe girerek ihtiyacı karşılamayı hedeflemiştir.¹⁹¹

Mecelle, tek tek ve ayrıntılı hüküm verme yöntemi olan kazuistik (meseleci) metoda göre hazırlanmıştır. Bundan dolayı Mecelle'de bazı maddeler dışında akitler ve borçlarla alakalı konularda, akitlerin icap ve kabul lafızlarıyla kurulacağını belirten umumî bir hükmün aksine akit kitaplarının hepsinde icap ve kabul maddeleri yinelenmiştir.¹⁹² Kazuistik metodun en önemli özelliği ise meselelerin ayrıntılı

¹⁸⁷ Mücahit Ceylan, "Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye'nin Hazırlanışı, Uygulanması Ve Kapsamı", *Adalet Dergisi*, S. 66 (2021): 713-714.

¹⁸⁸ Ellek, "Osmanlı'da Kanunlaştırma Hareketleri ve Mecelle", 144.

¹⁸⁹ Gayretli, "Tanzimat Sonrasından Cumhuriyet'e Kadar Olan Dönemde Kanunlaştırma Çalışmaları", 217.

¹⁹⁰ Ekinci, *Ahmet Cevdet Paşa Ve Mecelle'den Düsturlar*, 57.

¹⁹¹ A.g.e., 51.

¹⁹² Gayretli, "Tanzimat Sonrasından Cumhuriyet'e Kadar Olan Dönemde Kanunlaştırma Çalışmaları", 219; Aydın, "Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye", 28/233.

biçimde ele alınmasından dolayı hâkimin yetki alanının sınırlandırılması ve hukukî açıdan keyfi hüküm vermenin engellenmesidir.¹⁹³

Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye'deki maddelerin karmaşık olmayan sade bir dili vardır. O dönemde hazırlanan kanunu uygulayacak olan mahkeme üyelerinin yetersizlikleri nedeniyle maddeler örneklerle açıklanmıştır. Keza kitapların giriş kısmında ilgili konunun tanımları verilmek suretiyle uygulamada hata olmaması ve devrin hukukçularını yetiştirme gayesi hedeflenmiştir.¹⁹⁴

Mecelle yürürlüğe girmesinin ardından uluslararası bir kanun formu kazanmış ve Hicaz, Irak, Arnavutluk, Bosna-Hersek, Suriye, Kıbrıs, Ürdün, Filistin ve Lübnan gibi ülkelerde de tatbik edilmiştir. Ayrıca Mecelle günümüzde bazı İslam devletlerinin hazırladığı medenî kanunlara da rehber olmuştur.¹⁹⁵

2.1.4. Mecelle'nin Yürürlükten Kaldırılması

Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye, 1908 yılında ilan edilen II. Meşrutiyet'in ardından tatbik edilmesi üzerinden az bir zaman geçmiş olmasına rağmen devrin ihtiyaçlarını karşılamaya muktedir olmamıştır. Aile ve miras hukukuna yer verilmemesi, borçlar hukuku hükümlerinde eksikliklerin bulunması ve özellikle Hanefi fihına göre hazırlandığı için hâkimlerin diğer mezheplerin kolaylık sağlayan hükümlerini kullanamamaları gibi hususlarda Mecelle tenkite maruz kalmıştır. Bu durum neticesinde ise Mecelle'nin ta'dil edilmesi fikri gündeme gelmiştir.¹⁹⁶

Adliye Vekâleti, Mecelle'nin ta'dil edilmesi için medenî kanun komisyonu oluşturmuş ve komisyon 1916 yılında toplanarak Ukûd ve Vâcibât Komisyonu, Kânunu Medenî ve Hukuk-u Aile ile Ahkâm-ı Şahsiyye şeklinde üç alt komisyona ayrılarak çalışmalara

¹⁹³ Yakup Mahmutoglu, "İslâm Hukukunun Kazuistik Yapısı Üzerine", *Süleyman Demirel Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 2, S. 1 (2016): 140.

¹⁹⁴ Aydın, "Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye", 28/233.

¹⁹⁵ Ellek, "Osmanlı'da Kanunlaştırma Hareketleri ve Mecelle", 148.

¹⁹⁶ Karahasanoğlu, "Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye'nin Yürürlüğe Girişi Ve Türk Hukuk Tarihi Bakımından Önemi", 115; Çiftçi, "Ali Haydar Efendi Örneğinde Mecelle'nin Fıkıh Usûlü'ne Yansımaları", 49.

başlamıştır.¹⁹⁷ Ta'dil çalışmalarında amaç Mecelle'yi devrin şartlarına uygun hale getirerek kanun metnine canlılık kazandırmaktır. Ayrıca komisyon, Hanefi mezhebine bağlı kalmayarak diğer mezheplerden ve gerektiğinde batı menşeli hukuktan da yararlanma kararı almıştır.¹⁹⁸ Ukûd ve Vâcibât Komisyonu, Mecelle'nin Kitâbu'l-Büyû' ve Kitâbu'l-İcârât bölümlerinde düzenleme teklifinde bulunmuştur. Ancak komisyon çalışmalarını ikmal edememiş ve kanun metninde düzenleme yapılmamıştır. 1923 ve 1924 yıllarında Mecelle'nin revize edilmesi için tekrar komisyon kurulmuştur. Lâkin komisyonlarda içerik ve hukukî sistem mevzusunda uyumsuzluk ortaya çıkmıştır.¹⁹⁹ 1924 yılında kurulan komisyon, 251 maddelik İslam hukukuna ve İsviçre Borçlar Kanunu'na müstenit olan karma bir kanun hazırlamıştır.²⁰⁰ Ancak Lozan görüşmelerinde adli imtiyazların kaldırılması ve azınlıkların kişiler hukuku alanındaki statülerinin tanzim edilmesi meselesi nedeniyle yeni kurulan devletin hukukunun Avrupa kanunlarına dayanması gerektiği fikri oluşmuştur.²⁰¹ 1926 yılında ise İsviçre Medenî Kanunu tercüme yoluyla iktibas edilerek devletin yeni kanunu olarak kabul edilmiştir. Daha sonra ise "Kanun-ı medenî ve borçlar kanununa muhalif olan ahkâm ile Mecelle mülgâdır" hükmüyle 57 yıl Osmanlı Devleti'nde uygulanan Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye yürürlükten kaldırılmıştır.²⁰²

2.1.5. Mecelle'nin Hacir Bölümünün Tasnifi

Hacir bölümü, Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye'nin dokuzuncu kitabı olan Kitâbu'l-Hacr Ve'l-ikrâh ve's-Şufa içerisinde yer almaktadır. Bu kitabın mukaddime kısmında hacir,

¹⁹⁷ Gayretli, "Tanzimat Sonrasından Cumhuriyet'e Kadar Olan Dönemde Kanunlaştırma Çalışmaları", 221; Çiftçi, "Ali Haydar Efendi Örneğinde Mecelle'nin Fıkıh Usûlü'ne Yansımaları", 49-50.

¹⁹⁸ Temel Şen, "Ahmet Cevdet Paşa Ve Mecelle" (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1991), 114.

¹⁹⁹ Aydın, "Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye", 28/234.

²⁰⁰ Gayretli, "Tanzimat Sonrasından Cumhuriyet'e Kadar Olan Dönemde Kanunlaştırma Çalışmaları", 221.

²⁰¹ Ceylan, "Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye'nin Hazırlanışı, Uygulanması Ve Kapsamı", 717.

²⁰² Ekinci, *Ahmet Cevdet Paşa Ve Mecelle'den Düsturlar*, 61.

ikrah ve şuf'a ile ilgili terimler açıklanmakta ve konular bâblara ayrılarak fasıllar halinde izah edilmektedir. Dokuzuncu kitap içerisinde yer alan hacir konusu, mukaddime bölümünde kavramları açıklayan altı madde (941-947. mad.) ve birinci bâbta, dört fasıl şeklinde hacir hükümlerini ele alan kırk beş maddeden (957-1002. mad.) oluşmaktadır. Mukaddime kısmında açıklanan terimler hacir, izin, sağır-i gayri mümeyyiz, mecnun, ma'tûh, sefih ve reşid kavramıdır. Birinci fasılda hacir uygulanacak kişiler ve hacir hükümleri açıklanmaktadır. İkinci fasılda küçük, akıl hastası ve akıl zayıflığı olan kişilerle ilgili konulara değinilmektedir. Üçüncü fasılda sefih, dördüncü fasılda ise borçlu hakkında hükümlere yer verilerek konu tamamlanmaktadır.

Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye'nin hacir bölümünün başlıkları şu şekildedir:

Mukaddime: Hacir ve İkrâh ve Şuf'a Müte'allik Istilâhât Beyanındadır (Bu kısımda hacir ile ilgili kavramlar 941-947'nci maddelerinde izah edilmiştir.)

Bâb-ı Evvel: Hacra Müte'allik Mesâil beyanında Olup Dört Fasla Münkasîmdir

Fasl-ı Evvel: Sunûf ve Ahkâm-ı Mahcûrîn Beyanındadır (957-965. mad.)

Fasl-ı Sâni: Sağır ve Mecnûn ve Ma'tûha Müte'allik Mesâil Beyanındadır (966-989.mad.)

Fasl-ı Sâlis: Sefih-i Mahcûr Hakkındadır (990-997. mad.)

Fasl-ı Râbi': Medyûn-ı Mahcûr Hakkındadır (998-1002. mad.)²⁰³

Mecelle'nin dokuzuncu kitabı olan Kitâbu'l-Hacr Ve'l-ikrâh ve's-Şufa, Mecelle Cemiyeti tarafından hazırlanarak meclis-i vükelâya takdim edilmiştir. Meclis-i vükelâ tarafından incelendikten sonra dönemin padişahı Sultan Abdülaziz'e arz olunmuştur. Sultan Abdülaziz'in onayı ile 16 Rebiülâhir 1290 (13 Haziran 1873) tarihinde yürürlüğe girmiştir. Nizamiye ve Şer'iyeye mahkemelerine birer nüshaları gönderilerek hemen tatbik edilmeye başlanmıştır.²⁰⁴

²⁰³ Ahmet Cevdet Paşa, *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye*, 303-315.

²⁰⁴ Karahasanoğlu, "Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye'nin Yürürlüğe Girişi Ve Türk Hukuk Tarihi Bakımından Önemi", 98.

Kitâbu'l-Hacr Ve'l-ikrâh ve'ş-Şufa kitabını hazırlayan cemiyet azaları ise şöyledir:

Ahmet Cevdet Paşa

İstanbul Kadısı Seyfeddin Efendi

Ahkâm-ı Adliyye Divanı Üyelerinden Ahmet Hilmi Efendi

Fetva Emini Halil Efendi

Ahkâm-ı Adliyye Divanı Üyelerinden Ahmet Hulûsi Efendi

Şeri İnceleme Kurulu Üyelerinden Ahmet Hâlid Efendi²⁰⁵

2.1.5.1. Mecelle'nin Hacı Bölümünün Maddeleri

Bu kısımda hacir bahsinin maddelerine yer verilerek Mecelle'nin hacir konusuyla ilgili hükümleri zikredilmiş olacaktır.

a) Mukaddime

Mukaddime bölümünde hacir bahsinin kavramları altı maddede açıklanmıştır. Madde 941'de hacrin, kişinin kavli işlemlerinin yasaklanması olduğu ve bu durumdaki kişiye mahcûr denildiği ifade edilmiştir. Bu şekilde özlü bir tanım ile hacrin ne demek olduğuna açıklanmıştır. Madde 942'de ise hacrin kaldırılması manasına gelen iznin tanımı yapılmıştır. Gayri mümeyyiz küçüğün detaylı tanımı ile madde 943'te, mümeyyiz ve gayri mümeyyiz arasındaki temel fark izah edilmiştir. Mecelle, gayri mümeyyiz küçüğü satışın ne olduğunu bilmeyen ve aşırı aldanmayı az aldanmadan ayırt etme idrakine sahip olmayan çocuk olarak açıklarken mümeyyiz küçüğü, bu aldanmaları ayırt edebilen çocuk olarak kabul etmiştir.²⁰⁶

Mecelle 944'üncü maddesinde akıl hastalığının ikiye ayrıldığı vurgulanarak bunların sürekli var olan akıl hastalığı ile bazı zamanlarda iyileşme gösteren akıl hastalığı olduğu açıklanmıştır. Madde 945'te ise akıl zayıflığı yaşayan ma'tûh kişinin tanımına yer verilerek aklının bulanık ve idrak seviyesinin düşük olduğu ifade edilmiştir.

²⁰⁵ Ahmet Cevdet Paşa, *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye*, 327.

²⁰⁶ A.g.e., 303.

Mecelle, sefih ve reşid kavramlarının tanımlarıyla hacir bahsinin terimlerini sonlandırmaktadır. Mukaddime bölümünün 946'ncı maddesinde sefihin, mallarını israf eden ve gereksiz sarf eden kişi olduğuna temas edilmiştir. Aynı maddede ticarete aldanan saf kişilerin de sefih addedileceğine hükmedilmiştir. Sefihin zıttı olan reşid kavramı ise madde 947'de açıklanmıştır. Bu maddede reşid, mallarını koruyan ve israftan kaçınan kişi olarak açıklanmıştır. Böylece mukaddime bölümünde yapılan tanımlar sonraki maddelerde yer alan hükümlerin daha iyi anlaşılmasını sağlamıştır.

b) Birinci Fası

Dört fasıl şeklinde ele alınan hacir bahsinin birinci fasılı 957-965'inci maddeler aralığındadır ve bu maddelerde hacir altına alınacak kişiler ve hükümleri açıklanmaktadır.

957'nci maddesinde küçüğün, akıl hastasının ve akıl zayıflığı olan kişilerin direkt hacir altında olduğuna değinilmiştir. Bu maddeden söz konusu kişilerin kendiliğinden hacre muhatap olduğu anlaşılmaktadır. 958'inci maddesinde ise diğer hacredilen kişilerin aksine sefihin hâkimin hükmüyle hacredileceğine yer verilmiştir. Madde 959'a baktığımızda da borçlunun kendiliğinden hacredilemeyeceği ancak alacaklıların istediği üzerine hâkimin hükmü ile hacir altına gireceği vurgulanmıştır.

Madde 960'ta genel bir hüküm ile hacredilen kişilerin hukukî işlemlerinin muteber olmadığı ancak yaptıkları zararları tazmin etmekle yükümlü oldukları açıklanmıştır. 961'inci maddede hâkimin kararıyla hacir altında olan sefih ve borçlunun kısıtlanma nedeninin halka ilan edilmesi gerektiğine değinilmiştir. Bu şekilde ilan ile halkın şahit olmaları sağlanmaktadır. Madde 962'de ise hacre muhatap olan kişinin gıyabında da hâkimin hüküm verebileceği ancak bu durumun hacredilen kişiye duyurulmasının gerektiğine temas edilmiştir. Mecelle'nin 963'üncü maddesinde fâsıklık sebebiyle kişilerin hacredilemeyeceği, 964'üncü maddesinde ise umuma zararı dokunan cahil tabip vb. kişilerin meslekten menedilerek hacir altında olduğu açıklanmıştır.

Birinci fasılın son maddesi olan 965'inci maddede ise *“Bir kimse bir çarşıda san'at ya ticaret icrâ edip de ol san'at ya ticaret erbâbı bizim kâr ve kesbimize hâlel geliyor*

diye ol kimseyi san 'at ve ticaretini icrâdan hacr ve men ' etdiremezler'' ²⁰⁷ hükmüyle tüccarların kâr elde edememeleri veya zarar etmeleri nedeniyle diğer ticaret yapan kişilerin hacredilmesini talep etme haklarının olmadığı izah edilmiştir.

c) İkinci Fasıl

Hacir bahsinin ikinci faslında küçük, akıl hastası ve akıl zayıflığı yaşayan kişi ile ilgili hükümler açıklanmaktadır. 966 ve 967'nci maddelerinde gayri mümeyyiz çocuğun sözlü tasarruflarının veli onayı bulursa bile geçerli olmayacağı ifade edilirken, mümeyyiz çocuğun yararlı tasarruflarının geçerli, zarar içeren tasarruflarının geçersiz, yarar sağlayacak veya zarara uğratacak cinsten tasarruflarının ise veli onayına bağlı olarak muteber olacağına temas edilmiştir.

968-973'üncü maddelere baktığımızda velinin küçüğe alışveriş izni verebileceği ve iznin mahiyeti ile ilgili detaylı hükümlere yer verilmiştir. 968'inci maddede velinin mümeyyiz çocuğu sınamak için ticaret yapmasına izin verebileceği açıklanmıştır. Madde 969'da ise velinin çocuğu belli bir eşyayı almaya yönlendirmesi veya satmasını istemesi durumunda bunun sadece bir görev sayılacağı ve izin olmayacağı vurgulanmıştır. Zira iznin, velinin mutlak anlamda alışveriş yapmaya veya belirli cinsten bir malı alıp satmasına izin vermesiyle vuku bulacağı ifade edilmiştir.²⁰⁸

970-971'inci maddelerde velinin verdiği iznin zaman ve mekanla yahut belli bir eşyayı alıp verme ile sınırlandırılmayacağı hükmüne yer verilirken, verilen bu iznin doğrudan sözle olabileceği gibi sükût etme şeklinde dolaylı da olabileceği izah edilmektedir.²⁰⁹ Madde 972 ve 973'te ise izinli küçüğün izin verilen konularda reşid sayılarak kira ve satış işlemlerinin muteber olacağına değinilmiştir. Ayrıca velinin izni kaldırma ve çocuğu tekrar hacir altına alma yetkisinin bulunduğu açıklanmıştır.

974'üncü maddede velinin kimler olacağı zikredilmiştir. Bu maddeye göre çocuğun babası onun velisidir. Babası vefat ettiğinde babanın daha önce belirlediği vasî, sonra

²⁰⁷ Ahmet Akgündüz, *Karşılaştırmalı Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye*, 2 bs. (İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı, 2017), 237.

²⁰⁸ Ahmet Cevdet Paşa, *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye*, 308.

²⁰⁹ A.g.e., 308-309.

vasînin ölmeden evvel belirlediği vasî, daha sonra çocuğun baba tarafından dedesi veya dedesinin babası, sonra bu kişinin belirlediği vasî, vasînin ölmeden önce belirlediği vasî, son olarak ise hâkim veya atadığı vasî şeklinde sıralama yapılmıştır. Madde 975-977'de ise yarar olan işlemlerde veli izin vermese bile hâkimin çocuk yararına izin yetkisinin olduğu, velinin vefatının ardından izin hükümsüz olurken hâkimin izninin ölüm veya azil mevcut olsa da bâki kalacağı ayrıca hâkimin vefat etmesiyle velinin izni iptal ederek çocuğu hacir altına alamayacağı vurgulanmıştır.

978-980'inci maddelerde ma'tûh kişinin mümeyyiz çocuk hükmünde, devamlı akıl hastasının ise gayri mümeyyiz hükmünde olacağı belirtilmiştir. Bunun yanında sürekli olmayan akıl hastalığı halindeki kişinin sağlıklı zamanlarındaki tasarruflarının diğer şahıslar gibi muteber olacağı açıklanmıştır.²¹⁰

Madde 981-984'te çocuğun bulûğa ulaştığında reşid olup olmadığı konusunda sınılanması gerektiği ve rüşde sahip olduğunda mallarının verileceği, rüşd belirtisi göstermezse verilmeyeceği hükümleri mevcuttur. Bu konuda sorumluluk vasîye ait olmaktadır. Zira rüşde sahip olduğu tespit edilmeyen ve malları idaresine verilen çocuk, bu malları telef ettiğinde tazmin yükümlüsü vasî olmaktadır. Malları kendisine teslim edilen küçükte bir müddet sonra sefeh hali görüldüğünde ise hâkim hacir altına almaktadır.

Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye'nin detaylı hükümleri bulunan ve hacir bahsinin en uzun fasılı olan ikinci fasılı, 985-989'uncu maddelerde bulûğ ve hükümlerine yer vererek sonlanmaktadır.

d) Üçüncü Fası

Hacir bahsinin üçüncü faslında sefih ve hükümleri açıklanmaktadır. Bu fasıl 990-997 maddeler aralığındadır.

Fasılın ilk maddesi olan 990'ıncı maddede, sefih hukukî tasarruflarında mümeyyiz çocuk hükmünde sayılacağı ve velisinin ise hâkim olduğu izah edilmiştir.²¹¹ 991'inci maddede ise sefih hacirden evvelki tasarruflarının muteber olduğuna değinilmiştir.

²¹⁰ Ali Himmet Berki, *Açıklamalı Mecelle*, 3 bs. (İstanbul: Hikmet Yayınları, 1982), 192.

²¹¹ Berki, *Açıklamalı Mecelle*, 194.

Sefih hacir altına alındığında mallarındaki tasarruf yetkisi kalkmaktadır. Bu durumdaki şahsın nafakası hususu madde 992’de açıklanmıştır. Maddede sefih kendisinin ve bakmakla yükümlü olduğu kişilerin ihtiyaçlarının malından giderilmesi hükmüne yer verilmiştir.²¹²

993-996’ncı maddelerde sefihinin satış işlemlerinin geçersiz olduğu ancak hâkimin izni ile muteberlik kazanacağına değinilirken, sefih borç ikrarı gibi zarar içeren tasarruflarının ise hükümsüz olduğu açıklanmıştır. Ayrıca sefih hak ihlali yapması durumunda bu hakların kendi mülkünden tazmin edileceğine değinilmiştir. Bunun yanında şayet sefih kişi ihtiyacına binaen borç alıp ihtiyacı kadar sarf ettiğinde hâkimin sefih malından borcu karşılayacağı, ancak ihtiyaç fazlası harcama durumunda fazla olanı hâkimin hükümsüz kılacağı açıklanmıştır. Madde 997’de kişinin sefehlik halinden kurtulması durumunda hâkimin hacri kaldıracağı hükmüyle ise üçüncü fasıl sonlanmaktadır.

e) Dördüncü Fası

Hacir bahsinin son fasılı olan dördüncü fasıl, borçlunun hacri ile ilgili hükümleri açıklamaktadır. Bu fasıl 988-1002’nci maddeler aralığındadır.

998’inci maddede borçlunun ifâ imkânı bulunduğu halde borcunu ödememesi neticesinde alacaklıların talebi ile hâkimin borçluyu hacir altına alacağı ve mallarını satarak borcu ifâ edeceği hükmü açıklanmıştır. Madde 999’da ise iflâs eden borçluyu alacaklıların talebiyle hâkimin hacredebileceği hususuna yer verilmiştir. Şöyle ki malından fazla borcu olan veya malına eşit borcu olan şahıs iflâs ettiğinde alacaklılar ticarete malın zarara uğraması yahut malı başkasına devretme gibi durumlar olabileceği endişesiyle hâkime başvurduklarında hâkim borçluyu hacir altına alarak malını satıp borcun ifâsını gerçekleştirmektedir. Madde de ayrıca hâkimin borçluya giyecek kıyafet bırakarak mallarını satacağı izah edilmiştir.²¹³

1000’inci maddede iflâs eden medyûnun hacir altında olduğu müddet içerisinde ihtiyaçlarının ve bakmakla yükümlü olduğu kişilerin ihtiyaçlarının sahip olduğu malından giderileceğine temas edilmiştir. Bu maddeler Mecelle’nin hem alacaklıların

²¹² Ahmet Cevdet Paşa, *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye*, 313.

²¹³ Berki, *Açıklamalı Mecelle*, 195-196.

hem de borçlunun menfaatini korumayı hedefleyen hükümlere yer verdiğini göstermektedir. 1001'inci maddede ise borçlu hacredildiğinde o anda sahip olduğu malları hususunda hacir altında olacağı, hacirden sonra kazandığı malı hakkında ise hacrin geçerli olmayacağına değinilmiştir.

Hacir bahsinin dördüncü fasılının son maddesi 1002'nci maddedir. Bu madde de iflâs eden borçlunun hibe, sadaka gibi alacaklıların zararına olan tüm tasarruflarında hacir altında olduğu açıklanmıştır. Medyûnun alacaklıların hakkını ihlâlâle yol açan tasarruflarının hacir altında olduğu süredeki mallarına tesiri bulunmamaktadır. Bu tasarrufları muteber değildir. Ancak hacir kalktıktan sonra sahip olduğu mallarına etkisi olmaktadır. Keza borç ikrârı hususunda da aynı hükmün geçerli olduğu izah edilerek hacir bahsi sonlanmıştır.²¹⁴

Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye'nin dokuzuncu kitabı içerisinde yer alan hacir bahsi, mukaddime bölümünde ıstılahlarının tanımları ile dört fasıl halinde açıklanan hacir hükümlerinden oluşmaktadır. İlk medenî kanun olan Mecelle, detaylı hükümleri ve zamanın ihtiyacını karşılamayı hedefleyen maddeleri ile diğer kanun metinlerine de ışık olmuştur.

2.2. Hanefi Muhtasar Metinleri

Geniş coğrafyalara yayılan ve günümüzde pek çok mensubu bulunan Hanefî mezhebinde ilk eserler, kurucu imam Ebû Hanife'nin talebeleri Ebû Yusuf ve İmam Muhammed tarafından hicrî II. asırda telif edilmeye başlanmıştır. Mezhepte tedvin faaliyeti hicrî III. asırda da devam etmiş ve hicrî IV. asra gelindiğinde önceki devirlerde kaleme alınan eserlerden derlenen muhtasar türü kitaplar ortaya çıkmıştır. Muhtasarlara, ilim talebelerine kolaylık olması için kitapların fazla olan kısımlarının çıkarılması, anlaşılması zor bölümlerin kısa ve belîğ biçimde izah edilmesi ve eserlerdeki isnad zincirinin kaldırılarak bilginin kopukluk olmadan aktarılmasının sağlanması gibi amaçlara yönelik olarak yapılan özet çalışmalardır. Muhtasarlara ele alınan eserin bir değerlendirmesi mahiyetinde olduğu için yazılan bütün muhtasar kitapların kendine özgü bir farklılığı mevcuttur.²¹⁵ Hicri IV. asırda yazılan Kerhî'nin,

²¹⁴ Ahmet Cevdet Paşa, *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye*, 315.

²¹⁵ İsmail Durmuş, "Muhtasar", *DİA* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 31/58.

Tahavî'nin ve Hâkim eş-Şehîd'in eserleri ilk ihtisâr çalışmaları olarak hicri VII. asırda yazılmaya başlanan metinlere rehber olmuştur.²¹⁶

Hicrî V. ve VI. asırlar ise Hanefî hukukunun sistemleştiği bir zaman dilimini kapsamaktadır ve özellikle hicrî V. asır, mezhebin el kitabı mahiyetindeki *el-Muhtasar*'ın Kudûrî tarafından yazıldığı devir olarak ayrı bir öneme sahiptir.²¹⁷ Zira Kudûrî'nin kaleme aldığı *el-Muhtasar*, hicrî VII. asırda mütûn/metinler olarak meşhur olan çalışmalara kaynak olmuştur.²¹⁸

Metinler, muhtasarlar gibi önceki kitapların özeti olarak ve mezhebin müftabih görüşlerini cemederek kaleme alınan eserlerdir. Bu çalışmalar, mezhepte tercih edilen görüşleri mezhep mensubu için ortaya koyarak mezhebin varlığını sürdürmesini ve muhafazasını sağlamaktadır.²¹⁹ Muteber metinler şeklinde şöhret bulan bu eserler; Kudûrî (428/1037) *el-Muhtasar*, Mevsilî (683/1284), *el-Muhtâr*, Burhânuşşerîa (693/1293) *Vikâyetü'r-Rivâye*, İbnü's-Sâatî (694/1285) *Mecmâu'l-Bahreyn*, Ebü'l-Berekât en-Nesefî (710/1310) *Kenzü'd-Dekâik*'tir.²²⁰ Bu metinleri fakihler mütûn-i selâse, mütûn-ı erbaa ve mütûn-ı sitte şeklinde tasnif etmiştir.

Mütûn-ı selâse Kudûrî'nin *el-Muhtasar*'ı, Nesefî'nin *Kenzü'd-Dekâik*'i ve Burhânuşşerîa'nın *Vikâyetü'r-Rivâye*'si ile mütûn-ı erbaa ise *El-Muhtâr*, *Vikâyetü'r-Rivâye*, *Mecmâu'l-Bahreyn* ve *Kenzü'd-Dekâik* ile oluşmaktadır. Söz konusu metinlere

²¹⁶ Atan, "Hanefî Literatüründe Muhtasarlar Ve Metinler", 67-71.

²¹⁷ Ali Bardakoğlu, "Hanefî Mezhebi", *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 16/10.

²¹⁸ Recep Cici, "Osmanlı Klâsik Dönemi Fıkıh Kitapları", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C. 3, S. 5 (2005): 219.

²¹⁹ Atan, "Hanefî Literatüründe Muhtasarlar Ve Metinler", 71; Orazsahet Orazov, "Muhtasar Metinlerin Hanefî Literatürü İçindeki Yeri", *Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 5, S. 1 (2018): 114; Huzeyfe Çeker, "Mütûn-i Erbaa'da Muhammed b. el-Hasan eş-Şeybânî'ye Nispet Edilen Görüşlerin Tahkiki (İbâdât Bölümü)" (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010), 33.

²²⁰ Atan, "Hanefî Literatüründe Muhtasarlar Ve Metinler", 71.

Merğînânî'nin *el-Hidâye* isimli eserinin eklenmesiyle de mütûn-ı sitte meydana gelmektedir.²²¹

Muteber metinler sonraki devirlerde yazılan pek çok kitaplara kaynaklık etmiş ve Hanefî literatüründe önemli bir yere sahip olmuştur. Ayrıca Osmanlı Devleti'nde Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye gibi medenî kanun çalışmalarına da ışık olmuştur.

2.2.1. Hanefî Muhtasar Metinlerinde Hacir Kavramı

2.2.1.1. El-Muhtasar

Bağdat'ta yaşamış ve Irak Hanefî muhitinde mezhebin en önemli fakihî konuma gelmiş olan Ebü'l-Hüseyn Ahmed b. Ebî Bekr Muhammed b. Ahmed el-Kudurî (v. 428/1037) tarafından yazılan *el-Muhtasar*, mezhebin temel metinlerinden biridir ve literatürde el-kitap adıyla zikredilmiştir.²²²

El-Muhtasar on iki bin meseleden meydana gelmiştir. Bu meselelerde yalnızca Hanefî mezhebinin görüşleri açıklanmış ve diğer mezheplere yer verilmemiştir. Basit üslubu ve sisteminin intizamlı oluşu ile *el-Muhtasar*, Hanefî muhitinde ders kitabı olarak okutulmasının yanında daha sonra yazılan pek çok eserlerin de başvuru kaynağı olmuştur.²²³ Bunlara ilave olarak Kudurî'nin *Muhtasar*'ı sadece fakihler arasında meşhur bir eser olmamış halk tarafından da rağbete mazhar olmuştur.²²⁴

El-Muhtasar üzerine çok sayıda şerh, haşiye türü kitaplar yazılmıştır. Muhammed b. Ahmed el-İsbîcâbî'nin *Zâdü'l-fukahâ'sı*, Zâhidî'nin *el-Müctebâ'sı*, el-Akta' el-Bağdâdî'nin şerhi, Ali b. Ahmed er-Râzî'nin *Hulâsatu'd-delâil*'i, Meydânî'nin *el-*

²²¹ Cici, “Osmanlı Klâsik Dönemi Fıkıh Kitapları”, 219; Atan, “Hanefî Literatüründe Muhtasarlar Ve Metinler”, 71.

²²² Cengiz Kallek, “Kudûrî”, *DİA* (Ankara: TDV, 2002), 26/321; Ferhat Koca, “el-Muhtasar”, *DİA* (Ankara: TDV, 2020), 31/64.

²²³ Koca, “el-Muhtasar”, 31/65.

²²⁴ Cici, “Osmanlı Klâsik Dönemi Fıkıh Kitapları”, 222.

Lubâb fî şerhi'l-Kitâb'ı ve İbn Kutluboğa'nın *Tashîhu'l-Kudûrî*'si, el-muhtasar üzerine kaleme alınan şerhlerin belli başlıcalarıdır.²²⁵

a) *El-Muhtasar'ın Hacir Bahsi*

Kudûrî'nin *el-Muhtasar*'ında hacir konusu, Ebû Hanife ile Ebû Yusuf ve İmam Muhammed'in görüşlerine yer verilerek izah edilmiştir. *El-Muhtasar*'da hacir bahsi, hacrin tanımına yer verilmeden hacir sebepleri ile başlamaktadır. Hacir sebeplerinde Ebû Hanife'nin görüşü esas alınarak üç sebebin varlığı halinde kişinin hacir altına alınacağı açıklanmıştır. Bu sebepler ise; küçüklük, kölelik ve akıl hastalığıdır.²²⁶

Hacir sebeplerinden sonra küçüğün, akıl hastasının ve kölenin tasarruflarına temas edilmiştir. Küçüğün hukukî işlemlerinin velisinin onayı ile kölenin de işlemlerinin efendisinin izniyle muteber olacağı açıklanmıştır. Akıl hastasının ise hukukî işlemlerinde tamamen kısıtlı olduğu ve tasarruflarının direkt olarak engellendiği zikredilmiştir. Ayrıca küçük çocuk ve akıl hastası kişi sözlü işlemlerinde hacir altında olsa da itlâf gibi zarar verme durumunda bu kişilerin tazmin etmekle mükellef olduklarına temas edilmiştir.²²⁷

Kölenin işlemlerinin efendisi için bağlayıcı olmayacağı ancak kendisini bağlayacak şekilde muteber olacağı açıklanmıştır. Şöyle ki kölenin borç ikrarı azâd edildikten sonra ifâ edilmek üzere ertelenmektedir. Zira ertelenmediğinde efendi açısından bu ikrar hak ihlaline sebep olabilmektedir. Bunun yanında köle, kısas yahut had cezası uygulanacak bir suç ikrar ettiğinde bunlar hemen tatbik edilmek üzere geçerlidir. Keza talakı da muteber olmaktadır.²²⁸ *El-Muhtasar*'da akıl zayıflığı yaşayan ma'tûf kişinin durumuna ise değinilmemiştir.

Sefihin hacri hususunda İmam Ebû Hanife ve İmameyn'in görüşü zikredilmiştir. Ebû Hanife'ye göre akıllı ve bâliğ olan hür sefih kişi hacir altına alınmamaktadır. Ancak

²²⁵ Ahmet Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri Ve Diğer Mezheplerin Meşhurları*, 6 bs. (Ankara: TDV Yayınları, 2018), 49.

²²⁶ Ahmed el-Kudûrî, *Muhtasaru'l-Kudûrî*, 1 bs. (Beyrut: Müessesetü'r-Reyyan, 2005), 203.

²²⁷ Kudûrî, *Muhtasaru'l-Kudûrî*, 203.

²²⁸ A.g.e., 203.

rüşte ulaşmadan bâliğ olan çocuğa malları yirmi beş yaşına kadar kendisine verilmemektedir. Yirmi beş yaşına geldiğinde ise hala rüşte erişememiş de olsa malları idaresine bırakılmaktadır. Buna karşın Ebû Yusuf ve İmam Muhammed'e göre sefih kişi hacir altına alınmaktadır. Hukukî işlemleri geçersizdir ancak hâkim fayda gördüğünde işlemlere izin verebilmektedir. Bunun yanında sefih kişi köle azâd ettiğinde muteber olmakta ve köle kendi kıymetini ödemek üzere çalışmaktadır. Ayrıca sefihin nikahı da bağlayıcıdır. Mehir hususunda sadece emsal mehir oranı muteberdir. İmameyn'e göre rüşte erişmeden bâliğ olan çocuğa ise rüşd sahibi oluncaya kadar malları kendisine verilmemektedir. Bu hükümlere ilave olarak sefihin zekât borcunun malından ödeneği, bakmakla yükümlü olduğu kişilerin ihtiyacının karşılanacağı, sefihin hac yapabileceği ve vasiyet ettiğinde vasiyetinin üçte bir oranında geçerli olacağına yer verilmiştir.²²⁹

El-Muhtasar'da erkek ve kız çocuğun bulûğ hükümleri açıklanmıştır. İmam Ebû Hanife, Ebû Yusuf ve İmam Muhammed'in görüşlerine değinilmiştir. Ebû Hanife'ye göre bulûğun üst sınırı erkeklerin 18, kızların 17 yaşında olmasıdır. Ve bu yaşlarda olduklarında bâliğ kabul edilirler. İmameyn'e göre ise üst sınır 15 yaşdır. Bâliğ oldukları müphem olan çocukların ise bulûğa erdiklerini söylemeleri üzerine bu sözlerine itibar edilmekte ve bulûğ hükümleri tatbik edilmektedir.²³⁰

El-Muhtasar'da borçlunun hacri hususunda Ebû Hanife ve İmameyn'in bu konudaki farklı görüşlerine temas edilmektedir. Ebû Hanife'ye göre borçlu kişi hacir altına alınamamaktadır. *El-Muhtasar*'da hacir sebepleri zikredilirken borçlunun hacrine yer verilmemiştir. Borçlunun malları üzerine hâkimin dahi doğrudan işlem yetkisi bulunmamaktadır. Ancak hâkim borcunu ifâ edinceye kadar şahsı hapsedebilmektedir. Buna karşın kişinin parası dirhem ise ve borcu da dirhemlerden oluşuyorsa hâkim doğrudan borcu ödeyebilmektedir. Buna mukabil İmameyn, iflâs eden borçlunun alacaklıların talebiyle hâkim hacir altına alabileceğini söylemiştir. Borçlu şahıs mallarını satarak borcunu ifâ etmediğinde hâkim devreye girerek mallarını

²²⁹ Kudûrî, *Muhtasaru'l-Kudûrî*, 204-205.

²³⁰ A.g.e., 205-206.

satabilmektedir. Hacir altındaki medyûn başka bir kişiye borç ikrarı yaptığında ise borçlarını ödeyinceye kadar ikrarı ertelenmektedir.²³¹

Hacir sebeplerinde *el-Muhtasar*, üç sebebin varlığı durumunda kişinin hacir altına alınacağını ve bu sebeplerin de küçüklük, kölelik ve akıl hastalığı olduğunu kabul etmiştir. Borçluluk ve sefihlik durumunu hacir sebebi olarak başlangıçta zikretmemiştir. Bu açıdan değerlendirildiğinde *el-Muhtasar*'ın sefihin ve borçlunun hacredilmesi hususunda Ebû Hanife'nin kavlini esas aldığı görülmektedir.

El-Muhtasar iflâs eden şahsın durumuna temas ederek hacir bahsini sonlandırmaktadır. Esere göre müflis kişinin kendisinin ve bakmakla mükellef olduğu kişilerin ihtiyacı malından karşılanmaktadır. Bunun yanında müflisin malı olduğu bilinmediğinde ve kendisi malının olmadığını açıkladığında alacaklıların talebiyle hâkimin borçlarına karşılık müflisi hapsedme yetkisi vardır. Müflis, gasp edilmiş olan eşyanın bedeli veya diyet borcu gibi durumlar için hapsedilmemektedir. Şayet malının olduğu hususunda şahitler bulunursa o takdirde hapsedilmektedir.²³² Medyûnun hapsedilmesinin ardından iki yahut üç ay zarfında hâkim malı olup olmadığını araştırmaktadır. Malı bulunmadığı veya malının olmadığı hususunda şahitlik edildiğinde medyûn serbest bırakılmaktadır. Serbest bırakılsa da alacaklıların medyûnu takip hakkı vardır. Ve medyûn mala sahip olduğunda alacaklılar fazla olan kazancını borçları miktarında bölüşmektedirler.²³³ Ebû Yusuf ve İmam Muhammed'e göre hâkim tarafından iflâs ettiği sabit olan kişiyi alacaklıların takip hakkı bulunmamaktadır. Hâkim takipten alacaklıları menetmektedir. Şayet müflisin mal kazandığını şahitler ile tespit ettiklerinde alacaklıların takip hakları doğmaktadır. Bunlara ilave olarak bir kişi başkasından mal satın alarak bedelini teslim etmeden iflâs ettiğinde, o kişi de önceki alacaklılarla aynı şekilde malının ifâsını bekleyecektir.²³⁴ *El-Muhtasar*'da fâsık kişinin durumu da zikredilmiştir. Metne göre malını israf etmeyen fâsık kişi sadece fiskından dolayı hacir altına alınamamaktadır.²³⁵

²³¹ Kudûrî, *Muhtasaru'l-Kudûrî*, 206-207.

²³² A.g.e., 207

²³³ A.g.e., 207-208.

²³⁴ A.g.e., 208-209.

²³⁵ A.g.e., 209.

Muhtasaru'l-Kudûri'de Kitâbü'l-Me'zûn başlığı altında ticarete izin verilen kölenin hükümlerine yer verilmiştir. Metinde efendinin kölesine alışveriş yapması için genel izin verdiği kölenin bütün alım satım işlemlerinin muteber olacağı açıklanmıştır. Bir alışveriş çeşidine izin verdiği de bu iznin bütün işlemler için bağlayıcı olacağı buna karşın yalnızca bir eşyanın alım satımına izin vermesinin ise köleyi me'zûn kılmayacağı ifade edilmiştir.²³⁶

Esere göre me'zûn kölenin evlenmesi, başkasını evlendirmesi ve âzat etmesi geçersizdir. Ancak cüzi miktarda yemek hibe etme veya misafire yemek ikram etme gibi tasarrufları muteberdir. Me'zûn kölenin borç ikrarı da hüküm doğurmaktadır. Bunlara ilave olarak kölenin borcu olup efendisi tarafından ifâ edilmemesi durumunda köle satılarak kıymeti alacaklılar arasında hisseleri oranında taksim edilmektedir. Ödendikten sonra geriye kalan borcu âzat zamanına kadar ertelenmektedir. Efendisinin kölesine verdiği izni bozmak istediğinde ise bunu ticaret erbabına ilan etmesinin gerekli olduğu açıklanmıştır. Ayrıca efendinin ölmesi, delirmesi, irtidad etmesi veya kölenin kaçması durumunda da iznin iptal olacağına temas edilmiştir.²³⁷

Metinde kölenin borcu kendisini ve rakabesini kapsadığında hükmün nasıl olacağı hususunda Ebû Hanife ile İmameyn'in görüşleri zikredilmiştir. Ebû Hanife böyle bir durumda efendinin kölesinin mallarına malik olamayacağını söylerken İmameyn ise efendinin mallara sahip olacağını savunmuştur.²³⁸

Eserde efendinin borçlu kölesini âzat ettiğinde bu tasarrufun muteber olacağı, lakin efendinin alacaklılara kölenin kıymetini ödemesi gerektiği izah edilmiştir. Kölenin kıymetinden fazla olan borçların ise köleden isteneceği kabul edilmiştir. Bunlara ilave olarak *Muhtasaru'l-Kudûri*'de küçüğün izni ile ilgili hüküm beyan edilerek izin bahsi bitirilmiştir. Metinde akli eren çocuğun velisi alışveriş için izni verdiği de çocuğun me'zûn köle gibi addedileceği açıklanmıştır.²³⁹

²³⁶ Kudûri, *Muhtasaru'l-Kudûri*, 323.

²³⁷ A.g.e., 323-324.

²³⁸ A.g.e., 324.

²³⁹ A.g.e., 325.

2.2.1.2. El-Muhtâr li'l-Fetvâ

El-Muhtâr, Ebü'l-Fazl Abdullah b. Mahmûd b. Mevdûd el-Mevsilî (683/1284) tarafından kaleme alınmıştır ve Hanefî mezhebinin muteber metinleri içerisinde yer almaktadır.²⁴⁰ Mevsilî, usûl ve furû alanında mezhebin en önemli fakihlerinden biri olmuştur.²⁴¹

Fıkha yeni başlayanlar için Ebû Hanife'nin görüşlerini toplayan bir kitap yazılmasına dair talep üzerine Mevsilî, *el-Muhtâr*'ı kaleme almıştır.²⁴² *El-Muhtâr*, Ebû Hanife'nin kavli üzerine yazılmıştır. Ancak metinde Ebû Yusuf, İmam Muhammed, İmam Züfer ve İmam Şâfiî'nin görüşlerine de rumuzlarla yer verilmiştir.²⁴³

Mevsilî bu eserine *el-İhtiyâr li ta'lîli'l-Muhtâr* adıyla şerh yazmıştır.²⁴⁴ Ayrıca Ebü'l-Abbas Ahmed b. Ali ed-Dımaşkî, Çivizâde Muhyiddin Mehmed, İbn Emîr el-Hâc el-Halebî, Zeylaî, İbrahim b. Ahmed el-Mevsilî, Ömer b. İshak el-Gaznevî ve İbn Kutluboğa tarafından da şerhleri yazılmıştır.²⁴⁵

a) *El-Muhtâr*'ın Hacir Bahsi

Mevsilî'nin *el-Muhtâr*'ında hacir konusu Ebû Hanife'nin görüşüne bağlı kalınarak açıklanmıştır.

Hacrin tanımı yapılmadan doğrudan hacir sebepleri ile başlayan *el-Muhtâr*, bu sebeplerin küçüklük, akıl hastalığı ve kölelik olduğunu izah etmiştir. Hacir sebeplerinin ardından küçüğün, akıl hastasının ve kölenin tasarrufları hakkında hükümlere yer verilmiştir. Gayri mümeyyiz çocuğun ve akıl hastasının hukukî işlemleri muteber değildir. Buna karşın mümeyyiz çocuğun işlemleri ise velisinin izni

²⁴⁰ Davut Yaylalı, "Mevsilî, Abdullah b. Mahmûd", *DİA* (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29/487.

²⁴¹ Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri Ve Diğer Mezheplerin Meşhurları*, 113.

²⁴² Yaylalı, "Mevsilî, Abdullah b. Mahmûd", 29/487.

²⁴³ Atan, "Hanefî Literatüründe Muhtasarlar Ve Metinler", 76.

²⁴⁴ Orazov, "Muhtasar Metinlerin Hanefî Literatürü İçindeki Yeri", 115.

²⁴⁵ Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri Ve Diğer Mezheplerin Meşhurları*, 113-114.

ile geçerli olmaktadır. Metinde kölenin hukukî tasarrufları mümeyyiz çocuğun tasarruflarına benzetilmiştir. Bu durumda kölenin sözlü işlemleri efendisinin iznine bağlı olarak geçerlilik kazanmaktadır.²⁴⁶

Küçüğün ve akıl hastasının sözleşmeleri, ikrarları, âzat etmeleri ve talakları muteber olmamaktadır. Ancak zarara yol açma durumunda bunu tazmin mükellefiyetleri vardır. Kölenin kavli ise kendisini bağlayacak şekilde muteber olmaktadır. Şöyle ki kölenin borç ikrarı âzat edildikten sonra geçerli olabilmektedir. Buna karşın kısas yahut had suçunu ikrar ettiğinde bu ikrarı hemen uygulanmaktadır. Talakı da aynı şekilde bağlayıcıdır.²⁴⁷ *El-Muhtâr*'da akıl zayıflığı yaşayan ma'tûf kişinin durumuna değinilmemiştir.

Metinde hacir sebepleri ve hacir altındaki kişilerin tasarrufları açıklandıktan sonra bulûğ ve hükümlerine geçilmiştir. Ebû Hanife'nin kavli üzere bulûğun erkeklerde 18 yaş, kızlarda ise 17 yaşta tamamlandığı açıklanmıştır. Şayet çocukların bulûğa ermeleri hususunda belirsizlik varsa ve çocuklar bulûğa erdiklerini söylerlerse bu durumda bâliğ kabul edilmektedirler.²⁴⁸

Metinde akli yerinde, bulûğa ermiş hür bir şahsın malını israf etse de hacir altına alınmayacağı açıklanmıştır. Bunun yanında macin müftü, müflis mükari ve cahil tabip gibi kişilere umuma zarar vermelerinden dolayı yaptıkları iş için hacir uygulanacağına değinilmiştir. Bunlara ilave olarak metne göre bulûğa eren ancak rüşet belirtisi görülmeyen çocuğa yirmi beş yaşına kadar malları verilmemektedir. Ancak yirmi beş yaşına geldiğinde ise rüşet sahibi olmasa da malları idaresine verilmektedir. Ayrıca *el-Muhtâr*'da bir çocuğun rüşet sahibi olmadan bâliğ olup yirmi beş yaşına girmeden önce hukukî işlem yapması durumunda bu işlemin muteber olacağına temas edilmiştir.²⁴⁹ *El-Muhtâr* fâsik kişinin hacir altına alınamayacağı hükmüne yer vermiştir. Daha sonra ise medyûn ve hükümlerine değinilmiştir.

²⁴⁶ Ebû'l-Fadl Mecdüddin Abdullah b. Mahmûd b. Mevdûd El-Mevsilî, *el-Muhtâr li'l-Fetvâ*, (Kahire: Dar'üs-Selam , 2021), 245.

²⁴⁷ El-Mevsilî, *el-Muhtâr li'l-Fetvâ*, 245.

²⁴⁸ A.g.e., 245.

²⁴⁹ A.g.e., 245-246.

Metinde borçluya hacir uygulanmayacağı açıklanmıştır. Buna karşın ödeme zamanı gelen borcunu ödeme gücü varken ifâ etmeyen medyûn, alacaklıların talep etmesi halinde hâkim tarafından borcunu ifâ edinceye değin hapsedilmektedir. Şayet medyûnun malları dirhem yahut dinardan oluşuyorsa ve borçta para cinsinden ise hâkim doğrudan borcu ödeyebilmektedir. Ancak hâkimin para cinsinden olan borcu ödemek için medyûnun eşyalarını satma yetkisi bulunmamaktadır. Bu konuda *el-Muhtâr*, İmameyn'in görüşüne atıfta bulunarak hâkimin medyûnun eşyalarını satabildiğine ve fetvanın bu şekilde olduğuna değinmiştir.²⁵⁰

Hapiste olan müflis kişi borcunu ifâ edinceye kadar hapis altında tutulmaktadır. Bu müddette ise hâkim malının olup olmadığını araştırmaktadır. Ve malı olmadığı ortaya çıkarsa bu durumda hâkim müflis kişiyi serbest bırakmaktadır. Ancak serbest kalan müflisi alacaklıların takip etme hakkı bulunmaktadır. Bu hak ile alacaklılar müflisin kazandığı ihtiyaç fazlasını alarak borçları oranında bölüşebilmektedirler.²⁵¹

El-Muhtâr'da hacir bahsi hükümleri açıklandıktan sonra Kitâbü'l-Me'zûn başlığı altında hacrin kaldırılması konusuna yer verilmektedir. Metne göre izin, açık ibareyle yahut dolaylı olarak verilebilmektedir. Hacir altında olan bir şahsın velisinin yahut efendisinin o kişiyi ticaret yaparken gördüğünde sükût etmesi dolaylı olarak izin vermek manasına gelir. Ayrıca izin, alışveriş yapmaya izin vermek şeklinde genel olabileceği gibi sadece bir ticaret türü için izin verme şeklinde özel de olabilmektedir.²⁵²

İzinli olan şahsın ödünç mal verme, alışveriş yapma, vekil tayin etme, borç ikrar etme gibi ikrarları muteberdir. Keza yiyecek türlerinden cüzi miktar hediye etme veya kölesine ticaret için izin verme hakkı vardır. Buna karşın me'zûn kişinin evlenme, kölesini evlendirme, mükâtebe anlaşması yapma veya âzat etme, sadaka verme yahut kefil olma gibi işlemleri yapma yetkisi bulunmamaktadır.²⁵³

El-Muhtâr'da kölenin izni ile ilgili hükümlere yer verilerek konu sonlandırılmaktadır. Metinde kölenin borç ikrarında bulunması ile bu ikrarının kendisini bağladığı

²⁵⁰ El-Mevsilî, *el-Muhtâr li'l-Fetvâ*, 246.

²⁵¹ A.g.e., 246.

²⁵² A.g.e., 247.

²⁵³ A.g.e., 247.

açıklanmıştır. Bu durumda borç ya köle satılarak elde edilen para alacaklılara taksim edilerek ödenmekte ya da efendisi borcu ifâ ederek kölenin üzerindeki hakkı devam ettirebilmektedir. Ancak köle satıldığı halde geride borç kalması durumunda ise bu borç, kölenin hür olmasına kadar ertelenmektedir. Bunlara ilave olarak me'zûn kölenin borcu malından veya kendi değerinden fazla olduğunda efendisi onun malına sahip olamamaktadır. Efendi artık yabancı bir kişi konumuna gelir. Efendinin borç altındaki bu köleyi âzat edebilme hakkının olmasıyla birlikte kölesinin değerini alacaklılara ödeme yükümlülüğü de bulunmaktadır. Kölenin değerinden artan borç ise köle üzerinde kalmaktadır.²⁵⁴

El-Muhtâr'da efendinin maliki olduğu malını medyûn olan izinli kölesine satabilmesinin caiz olduğu hükmü yer almaktadır. Bu durumda efendi malını kıymetinde yahut kıymetinden az bir paraya satabilmektedir. Buna karşın köle, malını efendisine kıymetinden az bir miktara satamamaktadır. Köle malını efendisine satacaksa ya kıymeti oranında ya da kıymetinden fazla bir miktara satması gerekmektedir.²⁵⁵

Metne göre efendinin kölesini tekrar hacir altına alarak izni iptal edebilmesi için bunu ticaret erbabına duyurması gerekmektedir. Zira tüccarlar iznin iptalini duyuncaya kadar kölenin işlemlerinin geçerliliği devam etmektedir. Kölenin kaçması, efendisinin ölmesi veya akıl sağlığını kaybetmesi gibi durumlar izni geçersiz hale getirmekte ve hacir altına alınma olarak kabul edilmektedir. İzni iptal olan ve tekrar hacir altına alındıktan sonra kölenin sahip olduğu malı ile ilgili ikrarları ise geçerli olmaktadır.²⁵⁶

2.2.1.3. Vikâyetü'r-Rivâye

Vikâyetü'r-Rivâye, Hanefî mezhebinin önemli fakihlerinden olan Burhânüşşerîa Mahmud b. Ubeydullah b. Mahmud el-Mahbûbî tarafından kaleme alınmıştır ve mütûn-i erbaa içerisinde yer alan muteber metinlerdendir.²⁵⁷ Burhânüşşerîa bu eseri

²⁵⁴ El-Mevsilî, *el-Muhtâr li'l-Fetvâ*, 248.

²⁵⁵ A.g.e., 249.

²⁵⁶ A.g.e., 248.

²⁵⁷ Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri Ve Diğer Mezheplerin Meşhurları*, 119.

torunu Sadrüşşerîa es-Sanî için kaleme almış ve Hanefî fikhında önemli ders kitaplarından olan *el-Hidâye*'yi tedvîn ederek oluşturmuştur.²⁵⁸ *Vikâyetü'r-Rivâye*'de genellikle Ebû Hanife'nin görüşlerine yer verilmiştir.²⁵⁹

Vikâyetü'r-Rivâye üzerine şerhler kaleme alınmıştır. Sadrüşşerîa es-Sanî tarafından *Şerhu'l-Vikâye* ile eser şerh edilmiştir. Ayrıca İbn Melek (797/1395), Timurtâşî, Musannifek ve Şürünbülâlî (1069/1659) tarafından da şerhler kaleme alınmıştır.²⁶⁰

a) *Vikâyetü'r-Rivâye'nin Hacir Bahsi*

Burhânüşşerîa'nın *Vikâyetü'r-Rivâye*'sinde konuya hacrin tanımı ile başlanmaktadır. *Vikâye*'de hacir, sözlü tasarrufların bağlayıcılığının engellenmesi şeklinde açıklanmıştır. Ebû Hanife'nin görüşü esas alınarak hacir sebeplerini küçüklük, akıl hastalığı ve kölelik olarak kabul etmiştir.²⁶¹ Hacrin tanımı ve hacir sebepleri zikredildikten sonra küçüğün, akıl hastasının ve kölenin tasarruflarıyla ilgili hükümlere yer verilmiştir.

Metne göre küçüğün ve akıl hastasının köle âzat etme, talak ve ikrar gibi işlemleri geçerli değildir. Kölenin ise ikrar ve talakı kendisi için muteberdir. Efendisi için bir bağlayıcılığı yoktur. Başka bir kişiye mal ikrarında bulunduğu bu ikrarı sadece kendisi için bağlayıcı olduğundan dolayı âzat edilinceye kadar ertelenmektedir. Buna karşın had cezası gibi bir suç ikrarında ise hüküm hemen uygulanmaktadır. Kölenin

²⁵⁸ Murteza Bedir, “Vikâyetü'r-Rivâye”, *DİA* (İstanbul: TDV, 2013), 43/107; Cici, “Osmanlı Klâsik Dönemi Fıkıh Kitapları”, 220.

²⁵⁹ Hasan Selek, “Mütûn-i Erbaa'da Tercih Farklılıkları (Temel İbadetler)” (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2020), 45.

²⁶⁰ Çeker, “Mütûn-i Erbaa'da Muhammed b. el-Hasan eş-Şeybânî'ye Nispet Edilen Görüşlerin Tahkiki (İbâdât Bölümü)”, 34; Selek, “Mütûn-i Erbaa'da Tercih Farklılıkları (Temel İbadetler)”, 46-47.

²⁶¹ Burhânüşşerîa, *Vikâyetü'r-Rivâye*, 445.

hukukî işlemleri efendisine, mümeyyiz küçüğün ise velisine tabidir. Efendi yahut veli tasarrufa izin verdiğiğinde bu işlem geçerli, reddettiğinde ise geçersiz olmaktadır.²⁶²

Vikâyetü'r-Rivâye'de hür ve mükellef kişinin sefih de olsa hacir altına alınmayacağı açıklanmıştır. Bunun yanında macin müftü, müflis mükari ve cahil tabip gibi kişilere umuma zarar vermelerinden dolayı yaptıkları iş için hacir uygulanmaktadır.²⁶³

Metne göre bir şahıs reşid olmadan bulûğa erdiğinde malları kendisine yirmi beş yaşına kadar teslim edilmemektedir. Ancak rüştü olmasa da bu sürede yaptığı tasarruflar geçerliliğini sürdürmektedir.²⁶⁴

Burhânüşşerîa eserinde, borçlunun hacir altına alınmayacağını ancak hâkimin onu hapsedebileceğini izah etmiştir. Bu durumda hâkimin malını satarak borcunu ifâ etmesi için medyûnu hapsedme yetkisi vardır. Borçlunun malları dirhem yahut dinardan oluşuyorsa ve borcu da dirhem veya dinar ise hâkim bizzat borcun ifâsını gerçekleştirmektedir. Ancak hâkim medyûnun taşınmaz mallarını satamamaktadır.²⁶⁵

Vikâyetü'r-Rivâye'de bulûğ ve hükümleri ile hacir bahsi sonlandırılmıştır. Metinde çocuk bulûğ belirtileri göstermezse üst sınır olarak erkeklerin 18 yaşında, kızların ise 17 yaşında bâliğ kabul edileceği açıklanmıştır. Ayrıca İmameyn'in bulûğun üst sınırını 15 yaş olarak kabul ettiğini ve fetvada bu görüşün esas olduğuna temas edilmiştir. Bulûğun alt sınırının ise erkeklerde 12 yaş, kızlarda 9 yaş olduğu izah edilmiştir. Bununla birlikte çocukların bâliğ olduklarını söylemeleri üzerine onların hükmen bulûğa ermiş kabul edileceğine değinilmiştir.

Vikâyetü'r-Rivâye'de hacir bahsi hükümleri açıklandıktan sonra Kitâbü'l-Me'zûn başlığı altında hacrin kaldırılması konusuna yer verilmektedir. Metinde izin, hacrin kaldırılması ve hakkın engellenmesini kaldırmak şeklinde açıklanmıştır. Ardından köleye bir gün yahut bir çeşit işlem için izin verilmesi halinde kölenin, tüm alışveriş işlemlerinde hacir altına alınıncaya kadar me'zûn sayılacağı izah edilmiştir.²⁶⁶ Ayrıca

²⁶² Burhânüşşerîa, *Vikâyetü'r-Rivâye*, 445.

²⁶³ A.g.e., 445-446.

²⁶⁴ A.g.e., 446.

²⁶⁵ A.g.e., 446.

²⁶⁶ A.g.e., 449.

izin, açık izin ve delalet yoluyla izin şeklinde ikiye ayrıldığına temas edilmiştir. Efendinin kölesini alışveriş yaparken görüp sükût ettiğiinde bunun delalet yoluyla izin olacağı, mutlak olarak izin verdiğiinde ise açık izin vermiş olduğu beyan edilmiştir. Alışverişe izin verilen kölenin gabn-i fahiş ile yaptığı ticarete dahil olmak üzere bütün alışverişleri geçerli olmaktadır.²⁶⁷

Metne göre me'zûn kişinin vekil tayin etme, rehin verme yahut alma, mudârebe, kiraya verme veya kiralama, borç ikrar etme gibi ikrarları geçerlidir. Aynı şekilde yiyecek türlerinden az miktarda hediye etme veya misafire ikram etme hakkı da vardır. Buna karşın me'zûn kişinin evlenme, kölesini evlendirme, mükâtebe anlaşması yapma veya âzat etme, ödünç verme ve hibe etme gibi ivazlı işlemleri yapma yetkisi bulunmamaktadır. Ancak karısı için az miktarda sadaka vermesinde bir sakınca yoktur.²⁶⁸

Vikâyetü'r-Rivâye'de alışveriş, kiralama veya kiraya verme, gasb, vedia gibi borçlarına karşılık kölenin satılarak alacaklılara hisseleri oranında taksim edileceği ve geriye borç kaldığında ise bu borcun âzat edildikten sonra ödenmek üzere tehir edileceği açıklanmıştır.²⁶⁹ Metinde kölenin kaçması yahut efendisinin ölmesi veya akıl hastası olması gibi durumlarda izin kalktığına ve kölenin tekrar kısıtlandığına temas edilmiştir. Ayrıca efendinin, izni iptal etmeye karar verdiğiinde bunu çarşı halkına duyurması gerektiği hususuna da yer verilmiştir.²⁷⁰ *Vikâye*'ye göre kölenin hacir altındayken borç ikrarı geçerlidir. Ancak kölenin borcu malından ve kendi değerinden fazla ise efendisi onun malından bir şeye sahip olamamaktadır. Buna ilave olarak efendinin medyûn kölesini âzat etme yetkisi vardır. Bu durumda kölenin değerine denk gelen borcu efendisi ödeyecektir. Değerinden fazla olan kısım ise kölenin zimmetinde ödenmek üzere kalmaktadır.²⁷¹

Vikâyetü'r-Rivâye'de me'zûn köle ve hükümlerine yer verildikten sonra küçük ve mâ'tuh kişinin hükümlerine geçilmiştir. Metne göre satışın ve satın almanın ne

²⁶⁷ Burhânüşşerîa, *Vikâyetü'r-Rivâye*, 449.

²⁶⁸ A.g.e., 450.

²⁶⁹ A.g.e., 250.

²⁷⁰ A.g.e., 450.

²⁷¹ A.g.e., 251.

olduğunu idrak eden mümeyyiz çocuk yarar sağlayan tasarrufları izne gerek olmadan muteberdir. Ancak talak ve âzat etme gibi zararlı tasarrufları izin verilse bile geçersiz olmaktadır. Kâr ve zarar arasında dönen tasarrufları ise velisinin iznine bağlı olarak geçerlilik kazanmaktadır. Mâ'tuh hüküm olarak mümeyyiz çocuk mesabesinde olduğu için tasarrufları ayrıca zikredilmemiştir. Daha sonra velinin baba, babanın seçtiği vâsi, dede, dedenin belirlediği vâsi, hâkim ve hâkim tarafından atanan vâsi olacağı açıklanarak izin bölümü sonlandırılmaktadır.²⁷²

2.2.1.4. Mecmau'l-Bahreyn ve Mültekâ'n-Neyyireyn

Eser, Hanefi literatüründe mütûn-i erbaa olarak meşhur olan muteber metinlerden biridir ve Ebû'l-Abbâs Muzafferüddîn el-Ba'lebekkî el-Bağdâdî İbnü's-Sââtî (694/1295) tarafından kaleme alınmıştır.²⁷³

İbnü's-Sââtî eserini, Kudûrî'nin *el-Muhtasar*'ı ve Ebû Hafs Ömer en-Neseî'nin *el-Manzûmetü'n-Neseîyye*'sini bir araya getirerek oluşturmuştur. Hanefi fıkındaki iki önemli eseri tek kitapta birleştirdiği için de yazdığı eserine “iki denizin birleştiği ve iki ışığın kavuştuğu yer” anlamında *Mecmau'l-Bahreyn ve Mültekâ'n-Neyyireyn* ismini vermiştir.²⁷⁴

Mecmau'l-Bahreyn'de rumuzlar kullanılarak Hanefi mezhebindeki ihtilaflara yer verilmesinin yanında Şafîî ve Malikî mezhebindeki görüş ayrılıklarına da temas edilmiştir.²⁷⁵ Eser üzerine çok sayıda şerhler kaleme alınmıştır. İbnü's-Sââtî'nin yazdığı şerh başta olmak üzere İbn Melek (797/1395), Ahmed b. İbrahim el-Ayıntâbî (767/1365), İbnü'd-Diyâ el-Mekkî (854/1450), İsâ b. Halef er-Reşîdî, Bedruddin el-

²⁷² Burhânüşşerîa, *Vikâyetü'r-Rivâye*, 452.

²⁷³ Ahmet Özel, “İbnü's-Sââtî, Muzafferüddîn”, *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 21/190; Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri Ve Diğer Mezheplerin Meşhurları*, 117.

²⁷⁴ Çeker, “Mütûn-i Erbaa'da Muhammed b. el-Hasan eş-Şeybânî'ye Nispet Edilen Görüşlerin Tahkiki (İbâdât Bölümü)”, 35.

²⁷⁵ Atan, “Hanefi Literatüründe Muhtasarlar Ve Metinler”, 77.

Aynî (855/1455) ve Ahmed b. Muhammed et-Tarâblusî (967/1559) tarafından kaleme alınan şerhler de mevcuttur.²⁷⁶

a) Mecmau'l-Bahreyn'de Hacir Bahsi

Mecmau'l-Bahreyn'de hacir bahsi, hacrin tanımına yer verilmeden küçüğün, akıl hastasının ve kölenin tasarrufları hakkında hükümlerle başlamaktadır. Metinde küçüğün hukukî işlemlerinin velisinin onayı ile, kölenin işlemlerinin de efendisinin izniyle muteber olacağı açıklanmıştır. Buna karşın akıl hastasının tasarrufları ise izne gerek duyulmadan doğrudan geçersiz olmaktadır.²⁷⁷

Hacir altındaki çocuk satış akdinde bulunup akitten bir müddet sonra bulûğa ulaşırsa bu işleme artık kendisi onay verebilmektedir. Satış işlemine onay verdiğinde ise bu akit bağlayıcılık kazanmaktadır. Burada mezhep içindeki ihtilafa rumuzla işaret edilerek böyle bir işlemin İmam Züfer'e göre muteber olmadığına temas edilmiştir.²⁷⁸

Mecmau'l-Bahreyn'e göre küçüğün ve akıl hastasının ikrârı, talâkı ve âzat etmesi geçerli değildir. Ancak zarar verdiklerinde bu zararı tazmin etmekle yükümlü olmaktadır. Kölenin ise talâkı ve ikrârı muteberdir. Köle ikrârda bulunduğu bu ikrârı kendisini bağlayacak şekilde geçerli olmaktadır. Ayrıca kölenin mal ile ilgili ikrârı âzat edilince bağlayıcılık kazanırken, kısas veya had suçu cezaları ise hemen tatbik edilmektedir.²⁷⁹

Metinde malını isrâf etmeyen fâsık kişiye, sadece fâsık olmasından dolayı hacir tatbik edilemeyeceği açıklanmıştır. Burada fâsık kişinin durumu ile ilgili mezhep dışı görüş ayrılığına atıfta bulunulmuştur. Böylece Şâfî mezhebinde fâsık kişinin hacir altına alınacağı hükmüne yer verilmiştir.²⁸⁰

²⁷⁶ Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri Ve Diğer Mezheplerin Meşhurları*, 117.

²⁷⁷ Muzafferüddin Ahmed b. Ali El-Bağdadî İbnü's-Saati, *Mecmau'l-Bahreyn ve Mültekâ'n-Neyyireyn*, 1 bs. (Beyrut: Darü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2005), 338.

²⁷⁸ İbnü's-Sââtî, *Mecmau'l-Bahreyn ve Mültekâ'n-Neyyireyn*, 338.

²⁷⁹ A.g.e., 338-339.

²⁸⁰ A.g.e., 339.

Mecmau'l-Bahreyn'de küçüklerin, akıl hastalarının ve kölenin tasarrufları açıklandıktan sonra sefih ve hükümlerine geçilmiştir. Ebû Hanîfe, akıllı ve bulûğa ermiş hür kişinin mallarını isrâf düzeyinde sarf etmesinden dolayı hacir altına alınamayacağı görüşünderken İmameyn, sefih kişinin hacredilmesi gerektiğini söylemiştir. Ayrıca Ebû Hanife'ye göre rüşd görülmeden bulûğa eren çocuğa yirmi beş yaşına kadar malları verilmemekte, yirmi beş yaşına geldiğinde ise rüşde sahip olmasa da malları idaresine bırakılmaktadır. Buna karşın İmameyn, rüşd belirtisi göstermeyen kişilere malların teslim edilmeyeceğini kabul etmiştir.²⁸¹

Hacir altındaki sefihin işlemleri hâkimin onayı ile muteber olmaktadır. Bununla birlikte sefihin âzat etmesi ve nikahı geçerlidir. Ancak nikahta verilecek mehrin mehr-i misilden fazla miktarda olmaması, köle âzatında ise kölenin bedeline karşılık efendisine çalışması gerekmektedir. Ayrıca sefihin zekâtı ve bakmakla yükümlü olduklarının nafakası malından temin edilmektedir.²⁸²

Eserde sefihin hükümlerinden sonra bulûğ ve sınırları izah edilmiştir. Ebû Hanîfe'ye göre bir çocuk bulûğ belirtisi göstermediğinde erkekse 18, kız ise 17 yaşına ulaştığında bâliğ hükümleri uygulanmaktadır. Buna mukabil İmameyn belirti göstermeyen çocuğun 15 yaşına geldiğinde bulûğa ermiş kabul edileceğini ifade etmiştir.²⁸³ İbnü's-Sââtî buraya ilave yaparak Ebû Hanîfe'nin de bu görüşte olduğuna dair bir rivayetin bulunduğunu beyan etmiştir.

Mecmau'l-Bahreyn'de borçlunun hacrine ilişkin hükümlere yer verilerek hacir bahsi sonlandırılmaktadır. Metinde Ebû Hanife'nin, borçluya hacir uygulanmayacağı ve borcunu ifâ edinceye kadar hâkim tarafından hapsedileceği görüşünde olduğu açıklanmıştır. Borcunu ödemekte direnen medyûnun borcu ile malı aynı türden olduğunda hâkimin bunları satıp borcu ifâ etme yetkisi bulunmaktadır. Bu konuda Ebû Hanife ile görüş ayrılığında olan İmameyn, alacaklıların istediği üzerine hâkimin medyûnu hacir altına alacağını savunmuşlardır. Hukukî işlemleri engellenen medyûnun ise malları satılarak alacaklılara borçlarına karşılık paylaştırılmaktadır. Ayrıca mahcûr borçlunun başka bir kişiye borç ikrarı yapması durumunda bu ikrar

²⁸¹ İbnü's-Sââtî, *Mecmau'l-Bahreyn ve Mültekâ'n-Neyyireyn*, 339-340.

²⁸² A.g.e., 339-340.

²⁸³ A.g.e., 340-341.

geçerli olmaktadır ve önceki borçlarını ödedikten sonra bu borcu da ifâ etme yükümlülüğü vardır.²⁸⁴ Esere göre Medyûn iflâs ettiğinde mallarından bakmakla yükümlü olduğu kişilerin ihtiyacını hâkim karşılamaktadır. Bununla birlikte borçlu iki ay veya üç ay yahut hâkimin vereceği müddete kadar hapis altında tutulmaktadır. Bu durumda Ebû Hanife'ye göre borçlunun tasarruflarını engellemeden alacaklıların onu takip etme hakkı vardır. Şayet medyûn gelir elde ederse alacaklılar fazla olan kısmı aralarında hisselerine göre paylaşabilmektedirler. Buna karşın İmameyn, medyûnun malları olduğunu ispat etmeden alacaklılar için takip hakkının bulunmadığını söylemişlerdir.²⁸⁵

Mecmau'l-Bahreyn'de de diğer metinlerde olduğu gibi hacir bahsi hükümleri açıklandıktan sonra Kitâbü'l-Me'zûn başlığı altında hacrin kaldırılması konusuna yer verilmektedir. Metinde iznin tanımına yer verilmemiştir. Köleye efendisinin genel izin vermesi halinde onun her hukukî işlemden izinli sayılacağı izah edilerek konuya giriş yapılmıştır. Ardından iznin açık şekilde veya dolaylı olarak verilebileceği açıklanmıştır. Ayrıca köleye bir alışveriş türü için yahut belli bir süre için izin verildiğinde o köle, tüm ticarî işlemlerde me'zûn kabul edilmektedir. Rumuzlar kullanılarak mezhepten İmam Züfer ile Şafiî ve Hanbelî mezheplerinin bu hüküm hakkındaki görüş ayrılığına işaret edilmiştir. Onlara göre bir alışveriş türü için izin verilen köle, ticarî işlemlerinin hepsinde değil bir ürün satın alma gibi belli bir alanda izinli sayılmaktadır. Bunlara ilave olarak Ebû Hanife'ye göre me'zûn kişinin gabn-i fâhiş ile yapmış olduğu alışverişler de muteber olmaktadır.²⁸⁶

Esere göre me'zûn vekil tayin etme, rehin alıp verme, mudârebe, müzâraa akdi, kiraya verme ve kiralama gibi akitler yapabilmektedir. Me'zûn köle kendisini kiraya verebilmekte ve başkasına borç ikrar edebilmektedir. Ancak Ebû Hanife'ye göre zevcesi, usulü ve fûrû'una yarar sağlayacak bir ikrarda bulunamamaktadır. Buna mukabil İmameyn bu ikrarın geçerli olduğu görüşündedir. Bunlara ilave olarak izinli köle borcunu ödemek için elde ettiği malları satılabilmektedir yahut kendisi satılabilmektedir. Efendisi ise dilerse kölenin borçlarını ifâ edebilmektedir. Efendinin

²⁸⁴ İbnü's-Sââtî, *Mecmau'l-Bahreyn ve Mültekâ'n-Neyyireyn*, 341.

²⁸⁵ A.g.e., 342.

²⁸⁶ A.g.e., 343.

medyûn kölesini âzat etmesi muteberdir. Lakin kölenin kıymetini alacaklılara ödemesi gerekir. Geriye kapanmamış borç kalması durumunda ise bu borcun, köleden alınması yahut kölenin çalıştırılması ile ifâsı tamamlanmaktadır. Şayet kölenin borcu malını ve rakabesini aşması halinde Ebû Hanife'ye göre efendisi köleyi âzat edememektedir. İmameyn ise âzat edebileceği görüşündedir.²⁸⁷

Mecmau'l-Bahreyn'de borcu fazla olan me'zûn kölenin, efendisine bir malı değeriyle yahut değerinden fazla bir miktar ile satabileceği açıklanmıştır. Keza efendisi de kölesine malını değerinde yahut değerinden daha az bir bedelle satabilmektedir. Bunlara ilave olarak efendi, me'zûn kölesini tekrar hacir altına aldığında bunu çarşıdaki tüccarlara ilan etmesi gerekmektedir. Bu ilanı yapacak şahısla ilgili Hanefi mezhebi imamları arasındaki görüş ayrılığı olmuştur. Ebû Hanife, ilanı yapacak kişinin adaletli olmasını şart koşmuştur. Ebû Yusuf ve İmam Muhammed ise adaletin şart olmadığını söyleyerek tek kişinin ilan etmesinin kâfi olduğunu savunmuşlardır.²⁸⁸

Metne göre kölenin akıl hastalığına düçâr olması, kaçması veya efendisinin ölmesi yahut irtidat ederek dâru'l-harbe kaçması durumlarında izin kalkarak köle tekrar kısıtlanmaktadır.²⁸⁹ *Mecmau'l-Bahreyn*, diğer muhtasar metinlerden farklı olarak konuyu açıklarken mezhep içi görüş ayrılıklarına ve mezhep dışı ihtilâfa temas etmiş ve mukayeseli bir fıkıh metni örneği ortaya koymuştur.

2.2.1.5. Kenzü'd-Dekâik

Ebü'l-Berekât en-Nesefî (710/1310) tarafından yazılan *Kenzü'd-Dekâik*, Hanefi fikhının özeti mahiyetindedir ve mezhebin muteber metinlerinden kabul edilmiştir.²⁹⁰

El-Vâfi adlı eserini derleyerek *Kenzü'd-Dekâik*'ı kaleme alan Nesefî eserinde, delillere yer vermeden ve mezhebin râcih görüşlerini toplayarak meseleleri izah etmiştir. Ancak özet bir eser olduğu için metnin bazı yerlerinde anlaşılması güç ifadeler kullanılmıştır.

²⁸⁷ İbnü's-Sââtî, *Mecmau'l-Bahreyn ve Mültekâ'n-Neyyireyn*, 344-346.

²⁸⁸ A.g.e., 347-348.

²⁸⁹ A.g.e., 348.

²⁹⁰ Murteza Bedir, "Nesefî, Ebü'l-Berekât", *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/567.

Bundan dolayı da eser üzerine çok sayıda şerh yazılmıştır.²⁹¹ Zeylaî'nin *Tebyînü'l-hakâik*'i, Molla Miskîn'in *Şerhu Kenzi'd-dekâik*'i, Bedrüddin el-Aynî'nin *Remzü'l-hakâik*'i ve Zeynüddin İbn Nüceym'in *el-Bahru'r-râik*'i *Kenzü'd-Dekâik* üzerine yazılan başlıca şerhlerdir.²⁹²

a) *Kenzü'd-Dekâik* 'in Hacir Bahsi

Kenzü'd-Dekâik'te konuya hacrin tanımı yapılarak başlanmıştır. Eserde hacrin, kişinin fiili değil sözlü tasarruflarının engellenmesi olduğu açıklanmıştır. Ardından hacir sebepleri zikredilerek bunların küçüklük, akıl hastalığı ve kölelik olduğu izah edilmiştir.²⁹³

Hacrin tanımı ve sebeplerine yer verildikten sonra kölenin, akıl hastasının ve küçüğün tasarrufları hakkında hükümlere geçilmiştir. Küçüğün hukukî işlemlerinin velisinin izniyle, kölenin de efendisinin onayı ile geçerli olacağı açıklanmıştır. Bu durumda veli yahut efendi dilerse akdi onaylayabilmekte dilerse de feshedebilmektedir. Akıl hastasının ise tüm işlemleri geçersizdir. Bunlara ilave olarak hacir altındaki bu kişilerin bir şeyi itlâf ettiklerinde onu tazmin etmekle yükümlü olacaklarına da temas edilmiştir.²⁹⁴ Metne göre çocuklar ve akıl hastaları ikrarda bulunduğu bu ikrarları hüküm doğurmamaktadır. Kölenin ikrarı ise kendisini bağlayacak şekilde muteberdir. Kölenin mal ikrarları âzat edildikten sonra bağlayıcılık kazanırken, had suçu gibi ikrarları ise hemen uygulanmak üzere geçerli olmaktadır.²⁹⁵

Eserde Ebû Hanife'nin görüşü kabul edilerek sefihin hacir altına alınamayacağı açıklanmıştır. Bu durumda rüşde ulaşmadan bâliğ olan çocuğa yirmi beş yaşına kadar malları teslim edilmemektedir. Ancak tasarrufta bulunması durumunda bu işlemleri muteber olmaktadır. Yirmi beş yaşına geldiğinde ise rüşd belirtisi görülmesi bile

²⁹¹ Ahmet Yaman, "Kenzü'd-Dekâik", *DİA* (Ankara: TDV Yayınları, 2022), 25/261.

²⁹² Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri Ve Diğer Mezheplerin Meşhurları*, 123.

²⁹³ Ebü'l Berekât Nesefî, *Kenzü'd-Dekâik*, 571.

²⁹⁴ A.g.e., 571.

²⁹⁵ A.g.e., 571.

malları kendisine verilmektedir.²⁹⁶ Bunlara ilave olarak *Kenzü'd-Dekâik*'te bir şahsın fâsik olmasının hacir için bir sebep olmayacağına değinilmiştir.

Metinde gaflet sahibinin hacir altına alınamayacağı açıklanmıştır. Gaflet, tasarruflarda saflık nedeniyle aldanmak anlamına gelmektedir. Ebû Hanife gafletin hacir sebebi olmayacağı görüşündedir. Ebû Yusuf ve İmam Muhammed ise gaflet sahibi kişiye hacir uygulanacağını kabul etmiştir.²⁹⁷ *Kenzü'd-Dekâik*, Ebû Hanife'nin kavlini esas alarak gafleti hacir sebebi olarak saymamıştır. Esere göre borçlu da hacir altına alınmamaktadır. Ancak alacaklıların talep etmesi halinde hapsedilebilmektedir. Bu durumda medyûn mallarını satıp borçlarına ifâ edinceye hapiste tutulmaktadır. Borçlarını ödemekten kaçınan medyûnun malları ve borcu aynı cinsten ise hâkim doğrudan mallarını satarak borcu ödemektedir. Ancak borçlunun taşınmaz mallarını hâkimin satma yetkisi bulunmamaktadır. Esere göre iflâs durumu da hacir sebebi olmamaktadır.²⁹⁸

Kenzü'd-Dekâik, bulûğ ve hükümlerini izah ettikten sonra hacir bahsini sonlandırmaktadır. Metne göre bir çocuk bulûğ belirtisi göstermediğinde erkeğe on sekiz, kız ise on yedi yaşına gelince bu çocuklara bâliğ hükümleri uygulanmaktadır. Ancak Nesefî eserinde bulûğun üst sınırı için fetvanın on beş yaş olduğunu açıklamıştır. Eserde bulûğun alt sınırının ise erkek çocuklar için on iki yaş, kız çocuklar için dokuz yaş olduğuna temas edilmiştir. Ayrıca çocukların bulûğa erdiklerini beyan etmelerinin geçerli olduğu ve bu beyan üzere çocukların bâliğ kabul edileceği izah edilmiştir.²⁹⁹

Kenzü'd-Dekâik'de hacir bahsi hükümleri açıklandıktan sonra Kitâbü'l-Me'zûn başlığı altında hacrin kaldırılması konusuna yer verilmiştir. Metinde izin, hacrin kaldırılması ve hakkın düşürülmesi şeklinde açıklanmıştır. Ayrıca iznin süre ile sınırlandırılmayacağı ve bir çeşit alışverişi tahsis edilemeyeceği beyan edilmiştir. Esere göre izin açık ifadelerle olabileceği gibi alışverişi görüp sükût etme şeklinde dolaylı da olabilmektedir. Bir şahsa genel izin verildiğinde ise o kişi tüm

²⁹⁶ Ebü'l Berekât Nesefî, *Kenzü'd-Dekâik*, 572.

²⁹⁷ Yunus Apaydın, "Gaflet", *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 13/284.

²⁹⁸ Ebü'l Berekât Nesefî, *Kenzü'd-Dekâik*, 572.

²⁹⁹ A.g.e., 573.

alışverişlerinde me'zûn sayılmakta ve vekil tayin etme, rehin, kiralama, borç ikrar etme gibi işlemleri bağlayıcı olmaktadır. İzin verilen köle, az miktarda yemek hibe edebilmekte ve misafire ikramda bulunabilmektedir. Buna karşın me'zûn kölenin evlenme, başkasını evlendirme, hibe etme şeklindeki tasarrufları geçerli olmamaktadır.³⁰⁰ Metne göre alışveriş izni verilen kölenin borcunu efendisi ödemediğinde bu kölenin rakabesi borcuna karşılık satılarak alacaklılara hisseleri oranında paylaştırılmaktadır. Taksimden sonra geriye borç kaldığında ise bu borç azat edildikten sonra ödenmek üzere ertelenmektedir. Bunun yanında efendisi kölesini tekrar hacir altına almak istediğinde bu durumu çarşı erbabına duyurması şarttır. İzin bu şekilde efendinin yetkisiyle iptal olabileceği gibi efendisinin ölmesi, delirmesi ve mürted olması veya kölenin kaçması halinde de hacredilme gerçekleşmektedir. Kölenin hacir altına alındıktan sonra elindeki mallar ile ilgili ikrarı ise muteber olmaktadır. Ayrıca eserde kölenin borcu kendisini ve rakabesini kapsadığında efendisinin onun kazandıklarına sahip olamayacağı kabul edilmiştir. Şayet kölenin borcu fazla miktarda değil ise efendisinin onun malına malik olabileceği de izah edilmiştir.³⁰¹

Me'zûn başlığında kölenin iznine dair hükümleri ihtiva eden *Kenzü'd-Dekâik*, küçük ve ma'tûhun durumuna temas ederek me'zûn bahsini sonlandırmıştır. Metne göre velinin akli eren çocuk ve ma'tûha alışveriş izni verdiği bunların köle gibi izinli olacağı açıklanmıştır.³⁰²

³⁰⁰ Ebü'l Berekât Nesefî, *Kenzü'd-Dekâik*, 574.

³⁰¹ A.g.e., 574.

³⁰² A.g.e., 576.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MECELLE VE HANEFİ MUHTASAR METİNLERİNDEKİ HACİR HÜKÜMLERİNİN MUKAYESESİ

Tezin bu bölümünde Mecelle ve muhtasar metinlerde yer alan hacir hükümlerinin mukayesesi yapılarak benzer ve farklı noktalara temas edilecektir. Bu karşılaştırma üç ana başlık altında yapılacak olup, bu başlıklarda hacrin tanımı, hacir hükümleri, küçük ve akıl hastası ile ilgili hükümler, sefih ve hükümleri, borçlunun hacri ve izin ile ilgili hükümler izah edilecektir.

3.1. Hacir Kavramı Ve Unsurları ile ilgili Değerlendirme

3.1.1. Hacrin Tanımı

Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye’de hacir bahsi ele alınmadan önce konunun daha iyi anlaşılması için hacir ve ilgili terimlerin tanımına yer verilmiştir. Madde 941’de “*Hacr: Bir şahs-ı mahsusu tasarruf-ı kavliyyesinden men’dir ki ba’de’l-hacr ol şahsa mahcûr denilir*”³⁰³ şeklinde hacrin, kişinin sözlü tasarruflarının engellenmesi olduğu ve hacir altındaki kişiye de mahcûr denildiği açıklanmıştır. Diğer maddelerde ise sırasıyla izin, gayri mümeyyiz küçük, akıl hastası, ma’tûh, sefih ve reşid kavramlarının tanımı yapılmıştır. (942-947. Md.)

Hanefî muhtasar metinlerine baktığımızda sadece *Kenzü’-d-Dekâik* ve *Vikâyetü’-r-Rivâye*’de hacrin tanımına yer yerildiği tespit edilmiştir. *Vikâyetü’-r-Rivâye*’de hacir, sözlü tasarrufların bağlayıcılığının engellenmesi olarak açıklanırken, *Kenzü’-d-Dekâik*’te ise fiili tasarrufların değil sözlü tasarrufların yasaklanması şeklinde izah edilmiştir.³⁰⁴ Ancak bu metinlerde Mecelle’de olduğu gibi hacedilen kişiye mahcûr denildiği ifadesine yer verilmemiştir.

Yapılan tanımlara baktığımızda Hanefî hukuk geleneğini yansıtan Mecelle ve literatürde muhtasar olarak bilinen bu metinlerin “kişiyi sözlü tasarruftan menetmek”

³⁰³ Akgündüz, *Karşılaştırmalı Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye*, 235.

³⁰⁴ Burhânüşşerîa, *Vikâyetü’-r-Rivâye*, 445; Ebü’l-Berekât en-Nesefî, *Kenzü’-d-Dekâik*, 571.

şeklinde ortak bir tanımda birleştiği ve tanımlar arasında da benzerlik olduğu görülmektedir. *Muhtasaru'l-Kudûri*, *Mecmau'l-Bahreyn* ve *el-Muhtâr*'da ise hacrin tanımına temas edilmeden doğrudan hacir hükümlerine giriş yapılmıştır.

Mecelle'nin 942'nci maddesinde “İzin: *Hacrı fekketmek ve hakk-ı men'i iskât eylemekdir ki izin verilen şahsa me'zûn denilir*”³⁰⁵ şeklinde iznin, hacrin ve tasarrufları engelleme hakkının kaldırılması olduğu ve izne muhatap olan kişiye de me'zûn (izinli) denildiği izah edilmiştir. Muhtasar metinlerden yalnızca *Vikâyetü'r-Rivâye*'de iznin tanımına yer verilmiştir. Metinde izin, hacrin kaldırılması ve hakkın düşürülmesi şeklinde açıklanmıştır. Ancak hacri kaldırılan kişiye me'zûn denileceği ibaresine yer verilmemiştir. Tanımlar değerlendirildiğinde Mecelle ve *Vikâyetü'r-Rivâye*'nin izin kavramını benzer şekilde açıkladığı görülmektedir. Bunlara ilave olarak Mecelle'de izahı yapılan gayri mümeyyiz küçük, akıl hastası, matûh, sefih ve reşid terimlerine muhtasar metinlerin hacir bahsinde temas edilmemiştir.

Mecelle 1868 yılında yazımına başlanan ve medenî kanun boşluğunu doldurmayı amaçlayan bir kanun metnidir. Mecelle'yi doğru anlamak için yazıldığı ortamı iyi analiz etmek önemlidir. Mecelle'nin oluşturulduğu dönem devletin batı ile mücadele ettiği, yeni mahkemelerin kurulduğu ve hâkimlerin fikhî yetersizliğinin olduğu bir devirdir. Bundan dolayı Mecelle'de ilmî yetersizliği olan hâkimler için maddelerin anlaşılmasında kolaylık sağlamak amacıyla her konunun başında ilgili terimler izah edilmiştir. Hanefi literatüründe mütûn olarak şöhret bulan muhtasar metinler ise önceki kitapların özeti mahiyetinde olup, ilim talebelerine ders kitabı olarak kaleme alınmıştır. Muhtasar metinler, Mecelle'de olduğu gibi maddelerin anlaşılması için ıstılahları açıklama kaygısı gütmeyen hükümleri ele almıştır. Bu açıdan değerlendirildiğinde Mecelle'nin detaylı tanımlarına muhtasar metinlerde yer verilmediği görülmektedir. İki muhtasar metinde temas edilen ve benzerlik bulunan hacir ve izin kavramı ise Mecelle'de ayrıntılı şekilde izah edilirken *Vikâye* ve *Kenz*'de kısa ve öz tanım tercih edilmiştir.

³⁰⁵ Akgündüz, *Karşılaştırmalı Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye*, 235.

3.1.2. Hacir Hükümleri

Mecelle’de küçük, akıl hastası ve akıl zayıflığı yaşayan kişilerin kendiliğinden hacir altında olduğu açıklanmıştır. Ayrıca malında tedbirsiz davranarak israf yapan sefih kişinin hâkim tarafından hacredileceği beyan edilirken borçlunun ise alacaklıların talep etmesi halinde hâkimin hükmüyle hacre muhatap olacağı izah edilmiştir.³⁰⁶ (957-959. Md.)

Esasen Hanefî mezhebinde önde gelen imamlar arasında hacir ile ilgili görüş ayrılıkları bulunmaktadır. Ebû Hanife için hacir sebepleri küçüklük, kölelik ve akıl hastalığı iken İmameyn’e göre bu kişilerin yanında sefih ve borçlu da hacir altına alınabilmektedir.³⁰⁷ Mecelle’nin ise hacir sebeplerinde sefih ve borçlunun da hacredileceğini açıklamasıyla İmameyn’in görüşünü kanunlaştırdığı görülmektedir. Hanefî muhtasar metinlerinden *Vikâyetü’r-Rivâye*, *Muhtasaru’l-Kudûrî*, *Kenzü’d-Dekâik* ve *el-Muhtâr*’da Ebû Hanife’nin kavli esas alınarak hacir sebepleri olarak küçüklük, akıl hastalığı ve kölelik zikredilmiştir.³⁰⁸ Hacir sebebi olarak Ebû Hanife’nin kavlini kabul eden *Muhtasaru’l-Kudûrî* ayrıca İmameyn’nin görüşlerine de temas etmiştir. *Mecmau’l-Bahreyn*’nin ise yazılma amacı mezhep içi ve mezhep dışı görüş ayrılıklarına işaret etmek olduğu için Ebû Hanife ve İmameyn’nin kavillerine de yer verilmiştir. Bu açıdan İmameyn’nin görüşlerine yer vermelerinden dolayı *Muhtasaru’l-Kudûrî* ve *Mecmau’l-Bahreyn* ile Mecelle’nin kısmen benzerlik gösterdiği görülmektedir.

Muhtasar metinlerin hepsinde hacir sebebi kabul edilen ve hükümleri izah edilen köleliğe Mecelle’de temas edilmemiştir. Zira Osmanlı Devleti’nde 1847’de Sultan Abdülmecit’in fermanıyla köle ticareti yapmak yasaklanarak satım yerleri kaldırılmıştır.³⁰⁹ Devlet eliyle yasaklanan köleliğe ve hükümlerine ise Mecelle’de yer verilmemiştir.

³⁰⁶ Berki, *Açıklamalı Mecelle*, 188.

³⁰⁷ Apaydın, “Hacir”, 14/514.

³⁰⁸ Burhânüşşerîa, *Vikâyetü’r-Rivâye*, 445; Kudûrî, *Muhtasaru’l-Kudûrî*, 203; Ebû’l Berekât Nesefî, *Kenzü’d-Dekâik*, 571; El-Mevsilî, *el-Muhtâr li’l-Fetvâ*, 245.

³⁰⁹ Derya Tanıdı, “1657 ve 1698 Yılları Arasında Kadı Sicilleri’ne Göre Rusçuk’ta Köleler Ve Cariyeler”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 34 (2013): 225.

Mecelle'nin 960'ıncı maddesinde “*Mevadd-ı ânifede zikr olunan mahcûrînin bey' ve şirâ gibi tasarrufat-ı muteber olmaz ise de kendi fiillerinden doğan zarar ve ziyânı zâmin olurlar*”³¹⁰ şeklinde hacir altındaki kişilerin hukukî tasarruflarının muteber olmadığı ancak zarara yol açmaları durumunda bunu tazmin etmekle mükellef oldukları açıklanmıştır. Ayrıca bu hükme, sözlü tasarrufları hiçbir şekilde geçerli olmayan gayri mümeyyiz çocuk da olsa bir malı telef etmesi halinde tazmin yükümlüsü olacağı eklenerek madde detaylandırılmıştır.³¹¹

Muhtasar metinlerden *Mecmau'l-Bahreyn*, *Muhtasaru'l-Kudûrî* ve *el-Muhtâr'da* küçük ve akıl hastasının tasarruflarına değinildikten sonra onların bir şey itlâf etmeleri halinde tazminle mükellef olacakları izah edilmiştir.³¹² *Vikâyetü'r-Rivâye* ve *Kenzü'd-Dekâik*'te ise kölenin, küçüğün ve akıl hastasının hukukî tasarrufları açıklanarak bu kişilerin itlâf ettikleri şeyleri tazminle yükümlü olduklarına yer verilmiştir.³¹³ Bu konuda Mecelle ile muhtasar metinler arasında benzerlik bulunmaktadır. Ancak Mecelle, muhtasar metinlerden farklı olarak hükmü örneklendirmek suretiyle ayrıntılı açıklama yapmayı tercih etmiştir.

Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye'nin 961'inci maddesinde “*Sefih ve medyûn hâkim tarafından hacr olundukda sebebi nâsa beyan ile işhad ve i'lân olunur*”³¹⁴ şeklinde hâkimin sefih ve borçluyu hacir altına aldığında bunun nedenini halka ilan ederek onların şahit yapılmasının gerekli olduğu izah edilmiştir. Ardından hâkim tarafından hacredilecek şahsın mahkemede hazır bulunmasının zorunlu olmadığı, gıyabında da hacir hükmünün konulabileceği beyan edilmiştir.³¹⁵ (962. Md.) Ancak burada elzem olan şey hacredildiği bilgisinin o şahsa ulaşmış olmasıdır. Zira madde de hacredildiğinden haberi olmayan kişinin hukukî tasarruflarının geçerli olmaya devam

³¹⁰ Berki, *Açıklamalı Mecelle*, 189.

³¹¹ Ahmet Cevdet Paşa, *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye*, 306.

³¹² İbnü's-Sââtî, *Mecmau'l-Bahreyn ve Mültekâ'n-Neyyireyn*, 338; Kudûrî, *Muhtasaru'l-Kudûrî*, 203; El-Mevsîlî, *el-Muhtâr li'l-Fetvâ*, 245.

³¹³ Burhânüşşerîa, *Vikâyetü'r-Rivâye*, 445; *Kenzü'd-Dekâik*, 571.

³¹⁴ Berki, *Açıklamalı Mecelle*, 189.

³¹⁵ Akgündüz, *Karşılaştırmalı Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye*, 236-237.

edeceği açıklanmıştır.³¹⁶ Muhtasar metinlerin ise bu hükümlere yer vermediği tespit edilmiştir. Bu detaylı hükümleri ile Mecelle muhtasar metinlerden ayrılmakta ve konuyu daha anlaşılır hale getirmektedir.

Yapılan incelemelerde Mecelle ve muhtasar metinlerin fâsıkın hacredilemeyeceği hükmünde birleştiği görülmektedir. *Mecmau'l-Bahreyn*'de mallarını iyi idare eden fâsık kişinin hacir altına alınmayacağı açıklanmıştır.³¹⁷ *Keza Muhtasaru'l-Kudûrî*'de de malını dikkatli şekilde harcayan fâsık şahsa hacir uygulanmayacağı izah edilmiştir.³¹⁸ *El-Muhtâr*, *Vikâyetü'r-Rivâye* ve *Kenzü'd-Dekâik*'te ise diğer metinlerdeki gibi açıklama yapılmadan direkt olarak fâsık kişinin hacredilmeyeceği hükmüne yer verilmiştir.³¹⁹ Muhtasar metinlerde izahlar farklı olsa da netice olarak bu metinler, fâsık şahsın hacir altına alınamayacağı noktasında birleşmişlerdir. Mecelle ise fâsık kişilerin mallarını boş yere sarfetmedikçe yalnızca günahkâr olmasından dolayı hacir altına alınamayacağı hükmünü muhtasar metinlerden aynen alarak kanunlaştırmıştır.³²⁰ (963. Md.)

Şafî mezhebi için fâsıklık bir hacir sebebidir. Buna mukabil Hanefi mezhebi, fâsıkın hacir sebebi olmayacağı ve fâsıkın hacredilmeyeceği hükmünü kabul etmiştir.³²¹ Bu hükme mezhebin temel metni olan muhtasarlarda yer verilmesinin yanında Mecelle gibi kanun metninde de temas edildiği görülmektedir. Zira Mecelle, Hanefi fihna bağlı kalınarak oluşturulmuş bir kanun metnidir. Bundan dolayı da bu muhtasarlarda yer alan fâsıkın hacredilmeyeceği hükmünü kanunlaştırmıştır.

Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye'de zikredilen hacir sebeplerine ilave olarak cahil tabip gibi umuma zarar veren şahısların da hacir altına alınacağı, ancak bu kişilerin hukukî

³¹⁶ Ahmet Cevdet Paşa, *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye*, 306.

³¹⁷ İbnü's-Sââtî, *Mecmau'l-Bahreyn ve Mültekâ'n-Neyyireyn*, 339.

³¹⁸ Kudûrî, *Muhtasaru'l-Kudûrî*, 209.

³¹⁹ El-Mevsîlî, *el-Muhtâr li'l-Fetvâ*, 246; Burhânüşşerîa, *Vikâyetü'r-Rivâye*, 445; Ebü'l Berekât Nesefî, *Kenzü'd-Dekâik*, 572.

³²⁰ Berki, *Açıklamalı Mecelle*, 189.

³²¹ Şener, "İslam Hukukunda Hacir II", 338.

tasarruflarının değil yalnızca yaptıkları işin yasaklanacağı beyan edilmiştir.³²² (964. Md.)

Umuma zarar verenlerin de hacredileceği görüşü Ebû Hanife'nin kavlidir.³²³ Muhtasar metinleri incelediğimizde ise bu hükmün sadece *El-Muhtâr ve Vikâyetü'r-Rivâye*'de yer aldığı tespit edilmiştir. Söz konusu metinlerde Ebû Hanife'nin kavli üzerine mâcin müfti, cahil tabip ve müflis mükârinin de hacir altına alınacağı izah edilmiştir.³²⁴ Bu açıdan değerlendirildiğinde Mecelle ile *El-Muhtâr ve Vikâyetü'r-Rivâye*'nin aynı hükme yer verdikleri görülmektedir. Ayrıca bu hüküm ile Mecelle'nin Ebû Hanife'nin görüşünü kanunlaştırdığı da ortaya çıkmaktadır.

Mecelle'nin 965'inci maddesinde tüccarların kâr elde edememeleri veya zarar etmeleri nedeniyle diğer ticaret yapan kişilerin hacredilmesini talep etme haklarının olmadığı açıklanmıştır.³²⁵ Muhtasar metinlerde ise bu hükme rastlanılmamıştır. Bu hüküm ile Mecelle'nin muhtasar metinlerden ayrıldığı ve farklı bir noktaya temas ettiği tespit edilmiştir. Ayrıca Mecelle'nin hacir sebeplerini ayrıntılı şekilde izah ederek muğlak bir alan bırakmamayı hedeflediği de görülmektedir.

3.2. Hacir Sebeplerinin Değerlendirilmesi

3.2.1. Küçüklük ve Akıl Hastalığı

Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye küçüğü, mümeyyiz ve gayri mümeyyiz küçük şeklinde ayrı maddelerde ele alarak hükümlerini açıklamıştır. Mecelle'de velisinin izni olsa da gayri mümeyyiz çocuğun bütün hukukî tasarruflarının geçersiz olduğu izah edilmiştir.³²⁶ (966. Md.)

Mümeyyiz çocuğun ise hibeyi kabul etme gibi yararlı tasarruflarının velisinin izni gerekmeden geçerli, hibe etme gibi zararlı tasarruflarının velisi izin verse de geçersiz, yarar sağlayacak veya zarara uğratacak cinsten tasarruflarının ise veli onayına bağlı

³²² Berki, *Açıklamalı Mecelle*, 189.

³²³ Apaydın, "Hacir", 14/514.

³²⁴ El-Mevsilî, *el-Muhtâr li'l-Fetvâ*, 245; Burhânüşşerîa, *Vikâyetü'r-Rivâye*, 445-446.

³²⁵ Ahmet Cevdet Paşa, *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye*, 307.

³²⁶ Akgündüz, *Karşılaştırmalı Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye*, 237.

olarak muteber olacağına temas edilmiştir.³²⁷ (967. Md.) Ayrıca mümeyyiz küçüğün izinsiz olarak değerinden fazla bir parayla satış işlemi yapması durumunda da bu işlemin muteber olması için velisinin onayının şart olduğu örneğine yer verilerek madde detaylandırılmıştır.

Muhtasar metinlerden sadece *el-Muhtâr*'da mümeyyiz ve gayri mümeyyiz ayrımı yapılmış olup, gayri mümeyyiz küçüğün tasarruflarının geçersiz olduğu, mümeyyiz küçüğün ise velisinin izniyle yahut velisi önceden çocuğa izin vermişse hukukî işlemlerinin muteber olacağı açıklanmıştır.³²⁸ *Vikâyetü'r-Rivâye*'de yalnızca alışverişin ne olduğunu idrak eden biriyle akit yapılması durumunda velinin izin verme yahut feshetme yetkisinin bulunduğu hükmüne yer verilerek dolaylı olarak mümeyyiz çocuğun tasarrufuna değinilmiştir.³²⁹ *Muhtasaru'l Kudûrî*, *Mecmau'l-Bahreyn* ve *Kenzü'd-Dekâik*'te ise küçüğün tasarruflarının velisinin izniyle muteber olacağı açıklanmıştır. Bununla birlikte *Vikâye*'ye benzer şekilde bu muhtasarlarda da satışı idrak edenlerle hukukî işlem yapıldığında velinin onaylama veya feshetme hakkının olduğuna temas edilmiştir.³³⁰

Bu minval üzere değerlendirildiğinde Mecelle ile *el-Muhtâr* arasında benzerlik bulunmaktadır. Ancak Mecelle'nin *el-Muhtâr*'dan farklı olarak hükümleri daha anlaşılır hale getirmek için detaylandığı görülmektedir. Mecelle ile diğer muhtasar metinler ise yalnızca mümeyyiz küçüğün tasarrufları noktasında kısmen benzerlik göstermektedir.

Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye'de sürekli akıl hastasının gayri mümeyyiz çocuk hükmünde, akıl zayıflığı yaşayan ma'tûh kişinin ise mümeyyiz çocuk hükmünde olacağı açıklanmıştır. Ayrıca mecnûn-ı gayr-i mutbik olup sürekli akıl hastası olmayan şahsın sağlıklı olduğu zamanlarda yaptığı tasarruflarının akıllı insanların tasarrufları gibi muteber olacağı da izah edilmiştir.³³¹ (978-980. Md.) Mecelle

³²⁷ Berki, *Açıklamalı Mecelle*, 190.

³²⁸ El-Mevsilî, *el-Muhtâr li'l-Fetvâ*, 245.

³²⁹ Burhânüşşerîa, *Vikâyetü'r-Rivâye*, 445.

³³⁰ Ebü'l Berekât Neseî, *Kenzü'd-Dekâik*, 571; Kudûrî, *Muhtasaru'l-Kudûrî*, 203; İbnü's-Sââtî, *Mecmau'l-Bahreyn ve Mültekâ'n-Neyyireyn*, 338.

³³¹ Ahmet Cevdet Paşa, *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye*, 311.

mecnûn-ı mutbik ile ma'tûh kişiyi ayrı maddelerde zikrederek hükümlerini açıklamıştır. Ayrıca mecnûn-ı gayr-i mutbik kişinin hükmüne de yer vererek konuyu açık şekilde ele almış ve muğlak alan bırakmamıştır.

Muhtasar metinlerin tamamında akıl hastalığı ile sürekli akıl hastalığı olan cünûn-ı mutbik kastedilmiştir. Akıl hastasının ise hukukî işlemlerinin hiçbir zaman geçerli olmayacağı vurgulanmıştır.³³² Ayrıca muhtasar metinlerde ma'tûh kişi ve hükmüne yer verilmediği tespit edilmiştir. Bu açıdan değerlendirildiğinde Mecelle ile muhtasar metinler arasında kısmen benzerlik bulunduğu söylenebilir. Zira Mecelle'de sürekli akıl hastasının gayri mümeyyiz çocuk mesabesinde olduğu izah edilmiştir. Gayri mümeyyizin ise tasarruflarının hiçbir zaman geçerli olmadığı göz önüne alındığında muhtasar metinler ile arasında kısmen benzerlik olduğu ortaya çıkmaktadır. Kısmen olmasının nedeni Mecelle'nin hükmü ayrıntılı şekilde açıklaması ve muhtasar metinlerin ise ma'tûh kişiye temas etmemesidir.

Bunlara ilave olarak muhtasar metinlerde akıl hastasının ve küçüğün ikrâr, talâk ve âzad etme gibi işlemlerinin muteber olmadığı açıklanmıştır. Muhtasarlarda yer alan bu hükme Mecelle'de yer verilmemiştir. Zira akıl hastasının tasarrufları geçerli olmadığı için ikrâr, talâk gibi işlemleri de zaten geçersiz olacaktır. Gayri mümeyyiz çocuğunda da aynı şekilde hukukî tasarrufları muteber olmadığı için bu işlemleri geçerli olmayacaktır. Mümeyyiz çocuk açısından değerlendirildiğinde ise bu işlemler zarar içeren tasarruflar olduğu için doğrudan geçersiz olacaktır. Dolayısıyla Mecelle bu hususları kapsayan hükümlere önceki maddelerde değindiği için muhtasar metinlerde yer alan söz konusu hükümlere ayrıca temas etmemiştir.

Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye'de bir çocuk bulûğa erdiğinde mallarının idaresine verilmesi hususunda tedbirli olmak gerektiği ve rüşdü görülünceye kadar mallarının teslim edilmemesinin elzem olduğu açıklanmıştır. Şayet rüşde ulaşamamışsa malları idaresine verilmemekte ve hacri devam etmektedir. Buna ilave olarak bir çocuk bâliğ olduktan sonra malları teslim edilip daha sonra çocuğun sefih olduğu anlaşıldığında ise hâkimin hükmüyle hacir altına alınacağı izah edilmiştir. Mecelle'ye göre vasînin bu hususta dikkatli olması gerekmektedir. Zira çocuğun rüşdü görülmeden malları

³³² Kudûrî, *Muhtasaru'l-Kudûrî*, 203; El-Mevsîlî, *el-Muhtâr li'l-Fetvâ*, 245; Burhânüşşerîa, *Vikâyetü'r-Rivâye*, 445; İbnü's-Sââtî, *Mecmau'l-Bahreyn ve Mültekâ'n-Neyyireyn*, 338; Ebü'l Berekât Nesefî, *Kenzü'd-Dekâik*, 57.

idaresine verildiğinde çocuk bu malları telef ederse sorumluluk vasîde olmaktadır. Ve vasînin zararı tazmin etmekle yükümlü olacağı beyan edilmiştir.³³³ (981-984. Md.)

Muhtasar metinlerden *Kenzü'd-Dekâik*, *el-Muhtâr* ve *Vikâyetü'r-Rivâye*'de reşid olmadan bulûğa ulaşan çocuğun mallarının yirmi beş yaşına gelinceye kadar teslim edilmemesi hükmüne yer verilmiştir. Çocuk yirmi beş yaşına geldiğinde rüşdü görülme bile mallarının kendisine verileceği açıklanmıştır.³³⁴ Bu hükümler ile *Kenzü'd-Dekâik*, *el-Muhtâr* ve *Vikâyetü'r-Rivâye*'nin Mecelle'den farklı hükümleri kabul ettiği görülmektedir. Zira *Kenzü'd-Dekâik*, *el-Muhtâr* ve *Vikâyetü'r-Rivâye*'de Ebû Hanife'nin kavli esas alınmıştır. Buna Karşın Mecelle bu hususta Ebû Yusuf ve İmam Muhammed'in görüşünü kanunlaştırılmıştır. *Muhtasaru'l-Kudûrî* ve *Mecmau'l-Bahreyn*'de ise Ebû Hanife ve İmameyn'in görüşlerine de yer verilmiştir. Ebû Hanife'nin hükmü açıklandıktan sonra İmameyn'in kavline temas edilmiştir. İmameyn'nin bulûğa ulaşan ancak reşid olmayan çocuğa rüşdü görülünceye kadar mallarının teslim edilmeyeceği ve hukukî işlemlerinin geçersiz olacağı hükmü açıklanmıştır.³³⁵ Mecelle'nin *Muhtasaru'l-Kudûrî* ve *Mecmau'l-Bahreyn*'den İmameyn'nin kavlini alarak yararlandığı ve aralarında benzerlik bulunduğu tespit edilmiştir. Ancak Mecelle bu maddelerden de anlaşılacağı üzere kanun metni formunda hükümleri ele aldığı için muğlaklık olmamasına özen göstererek meseleleri ayrıntılı şekilde açıklamıştır.

Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye, küçük ve akıl hastalarıyla ilgili bahsi bulûğ ve hükümlerine yer vererek bitirmiştir. 986'ncı maddesinde bulûğun başlangıcı kızlar için dokuz yaş, erkekler için on iki yaş olduğu ve bulûğun üst sınırının ise kız ve erkek için de on beş yaş olacağı açıklanmıştır. Ayrıca kız çocuk dokuz, erkek çocuk on iki yaşını geçtiğinde bâliğ olmasalar da bulûğ çağında kabul edileceğine temas edilmiştir.³³⁶

³³³ Ahmet Cevdet Paşa, *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye*, 311.

³³⁴ El-Mevsîlî, *el-Muhtâr li'l-Fetvâ*, 246; Burhânüşşerîa, *Vikâyetü'r-Rivâye*, 446; Ebû'l Berekât Nesefî, *Kenzü'd-Dekâik*, 571.

³³⁵ Kudûrî, *Muhtasaru'l-Kudûrî*, 204; İbnü's-Sââtî, *Mecmau'l-Bahreyn* ve *Mültekâ'n-Neyyireyn*, 340.

³³⁶ Ahmet Cevdet Paşa, *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye*, 312.

Mecelle'nin bulûğun üst sınırı hususunda İmameyn'in kavlini kanunlaştırdığı görülmektedir. Zira Ebû Hanîfe'ye göre bulûğun üst sınırı kızlar için on yedi erkekler için on sekiz yaş iken İmameyn'e göre üst sınır her iki çocuk için de on beş yaştır.³³⁷ Mecelle'ye göre bulûğun üst sınırına ulaşan lakin bulûğ belirtisi göstermeyen çocuk hükmen bâliğ olmaktadır. Buna ilave olarak bulûğ yaşının başlangıcına gelmeyen bir çocuğun bâliğ olduğunu iddia ederek dava açması durumunda bu beyanı kabul edilmemektedir. (987-988. Md.)³³⁸

Muhtasar metinlerden *el-Muhtâr*'da bulûğun alt sınırı zikredilmeyerek üst sınır erkekler için on sekiz, kızlar için on yedi yaş kabul edilerek Ebû Hanîfe'nin görüşü esas alınmıştır.³³⁹ Bu açıdan *el-Muhtâr* ile Mecelle arasında benzerlik bulunmamaktadır. *Muhtasaru'l-Kudûrî* ve *Mecmau'l-Bahreyn*'de de aynı şekilde bulûğun başlangıç yaşına temas edilmemiştir. Ancak *el-Muhtâr*'dan farklı olarak bu muhtasarlarda bulûğun üst sınırı hakkında Ebû Hanîfe'nin görüşünün yanında İmameyn'nin kavli de zikredilmiştir.³⁴⁰ Bu muhtasarlarda bulûğun üst sınırı ile ilgili İmameyn'nin görüşüne de yer verildiği için Mecelle ile aralarında benzerlik olduğu söylenebilir.

Vikâyetü'r-Rivâye ve *Kenzü'd-Dekâik*'te ise bulûğun alt sınırının kızlar için on iki yaş, erkekler için dokuz yaş olduğu açıklanmıştır. Bulûğun üst sınırında Ebû Hanife ve İmameyn'nin görüşleri zikredilmiştir. Ancak üst sınır hususunda fetvada esas olan görüşün on beş olduğu ifade edilmiştir.³⁴¹ Bu açıdan değerlendirildiğinde Mecelle'nin fetvada esas olan görüşü kanunlaştırdığı görülmektedir. Bunlara ilave olarak Mecelle ile *Vikâyetü'r-Rivâye* ve *Kenzü'd-Dekâik* arasında da benzerlik bulunmaktadır.

Mecelle'de bulûğ yaşındaki çocukların hâkimin huzurunda bulûğa ulaştıklarını beyan etmeleri üzerine vücut yapıları da bu ikrarlarına uygun ise onlara bâliğ hükmü verileceği ve hukukî işlemlerinin muteber olacağı açıklanmıştır. Buna karşın vücut

³³⁷ Bardakoğlu, "Bulûğ", 6/414.

³³⁸ Akgündüz, *Karşılaştırmalı Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye*, 240.

³³⁹ El-Mevsilî, *el-Muhtâr li'l-Fetvâ*, 238.

³⁴⁰ Kudûrî, *Muhtasaru'l-Kudûrî*, 205; İbnü's-Sââtî, *Mecmau'l-Bahreyn* ve *Mültekâ'n-Neyyireyn*, 340.

³⁴¹ Burhânüşşerîa, *Vikâyetü'r-Rivâye*, 447; Ebü'l Berekât Neseî, *Kenzü'd-Dekâik*, 573.

yapıları ikrarlarının aksine bir vaziyet halindeyse bu durumda bâliğ kabul edilmemektedirler. Bunun yanında ikrarı ile bulûğ hükmü verilen çocuk, tasarruflarda bulunduktan sonra aslında bulûğa ulaşmadığını söylese bu beyanı dikkate alınmamakta ve çocuk tasarruflarını feshedememektedir. (989. Md.)³⁴² Keza muhtasar metinlerde de bulûğ çağındaki çocukların bulûğa erdiklerini ikrar etmeleri üzerine hükmen bâliğ kabul edilecekleri ve bulûğ hükümlerinin uygulanacağı izah edilmiştir.³⁴³ Mecelle bu konuda muhtasar metinlerden yararlanmıştır. Ancak zamanın şartları ve dönemin ihtiyaçları nispetinde bazı noktalarda ayrıntılı hüküm verme yoluna gitmiştir.

3.2.2. Sefih

Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye’de hacir altındaki sefihın mümeyyiz çocuk mesabesinde olduğu ve velisinin de yalnızca hâkim olacağı açıklanmıştır. Bu durumda sefihın üzerinde baba ve vâsilerinin velayet hakkı bulunmamaktadır. Ayrıca sefihın hacirden önceki tasarruflarının geçerli olduğuna da temas edilmiştir. Bunlara ilave olarak Mecelle’de, sefihın kendisi ile bakmakla yükümlü olduğu kişilerin ihtiyaçlarının malından karşılanacağı ve sefihın satış işlemi yaptığında bunun geçersiz olacağı açıklanmıştır. Ancak hâkim sefihın tasarrufunda menfaat gördüğünde bu işleme izin verebileceğine de değinilmiştir.³⁴⁴ (990-993. Md.)

Muhtasar metinlerden *El-Muhtâr*, *Kenzü’-d-Dekâik* ve *Vikâyetü’-r-Rivâye*’de yalnızca sefihın hacir altına alınamayacağı hükmü yer almaktadır. Mecelle’deki bu hükümlere söz konusu muhtasarlarda rastlanılmamıştır. *Muhtasaru’-l-Kudûrî* ve *Mecmau’-l-Bahreyn*’de ise Ebû Hanife ve İmameyn’nin sefih hakkındaki görüşleri açıklanmıştır. Ebû Hanife’nin sefih şahsın hacredilemeyeceği hükmüne karşın İmameyn’nin hacir altına alınabileceği görüşünde olduğu izah edilmiştir. Ayrıca *Muhtasaru’-l-Kudûrî* ve *Mecmau’-l-Bahreyn*’de sefihın satış işlemlerinin geçersiz olduğuna değinilerek bu

³⁴² Berki, *Açıklamalı Mecelle*, 193-194.

³⁴³ Kudûrî, *Muhtasaru’-l-Kudûrî*, 206; El-Mevsîlî, *el-Muhtâr li’-l-Fetvâ*, 245; Burhânüşşerîa, *Vikâyetü’-r-Rivâye*, 447; İbnü’s-Sââtî, *Mecmau’-l-Bahreyn* ve *Mültekâ’n-Neyyireyn*, 341; Ebü’l Berekât Nesefî, *Kenzü’-d-Dekâik*, 573.

³⁴⁴ Ahmet Cevdet Paşa, *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye*, 313.

tasarrufların muteberlik kazanabilmesi için hâkimin icâzetinin gerektiği beyan edilmiştir. Sefihin kendisinin ve bakmakla yükümlü olduğu kişilerin ihtiyaçlarının ise malından karşılanacağı açıklanmıştır.³⁴⁵

Bu hükümler değerlendirildiğinde Mecelle ile *Muhtasaru'l-Kudûrî* ve *Mecmau'l-Bahreyn* arasında benzerlik olduğu ve Mecelle'nin söz konusu muhtasarlardan yararlandığı görülmektedir. Buna karşın Mecelle sefihin mümeyyiz çocuk hükmünde olduğunu izah etmesiyle muhtasar metinlerden ayrılmakta ve sefihin tasarruflarının sınırlarını belirlemektedir. Ancak mümeyyiz çocuktan farklı olarak sefihin velisi hâkim olmaktadır.

Muhtasaru'l-Kudûrî ve *Mecmau'l-Bahreyn*'de sefihin âzat etmesinin geçerli olacağına değinilmiştir. Lakin bu durumdaki kölenin kendi kıymetini ödemek için çalışması gerekmektedir. Sefihin zekatının malından verilebileceği, evlenebileceği, hac ibadetini hâkimin tayin ettiği bir kişi ile ifâ edebileceği ve üçte bir vasiyette bulunabileceği de açıklanmıştır.³⁴⁶ Mecelle'nin ise bu hükümlere yer vermediği tespit edilmiştir. Zira Mecelle'de kölelik bahsi ele alınmamıştır. Bu nedenle sefihin âzat etmesi hükmüne değinilmediği görülmektedir. Bunun yanında Mecelle, borçlar hukuku ve eşya hukuku alanındaki mevzuları ele alan bir kanun metnidir. Dolayısıyla evlenme, zekât veya hac ibadeti gibi hususların hükmüne yer verilmemesinin tabii olduğu söylenebilmektedir.

Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye'de hacir altındaki sefihin borç ikrarının muteber olmadığına temas edilmiştir. Ayrıca sefihin borç para alarak bu parayı kendi ihtiyaçları için sarf etmesi durumunda hâkimin borcu onun malından ödeyeceği açıklanmıştır. Ancak borç aldığı parayı gereğinden fazla sarf ettiğinde ise hâkimin ihtiyaç olan kısmı ödeyerek fazla olan kısmı feshetme yetkisinin bulunduğu da değinilmiştir.³⁴⁷ (994-996. Md.) Bu hükümlere Muhtasar metinlerde yer verilmemiştir. Mecelle bu hükümleriyle muhtasar metinlerden ayrılmaktadır.

³⁴⁵ Kudûrî, *Muhtasaru'l-Kudûrî*, 204-205; İbnü's-Sââtî, *Mecmau'l-Bahreyn ve Mültekâ'n-Neyyireyn*, 339.

³⁴⁶ Kudûrî, *Muhtasaru'l-Kudûrî*, 204-205; İbnü's-Sââtî, *Mecmau'l-Bahreyn ve Mültekâ'n-Neyyireyn*, 339-340.

³⁴⁷ Ahmet Cevdet Paşa, *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye*, 313.

Sefih ve hükümleriyle ilgili son olarak Mecelle, 997'nci madde ile bahsi bitirmiştir. Bu madde de “*Sefih-i mahcûr kesb-i selâh ettikde hâkim tarafından fekk-i hacr olunur*”³⁴⁸ hükmüyle sefihte rüşd belirtisi görüldüğünde ve sefeh hali ortadan kalktığında hâkimin kararıyla hacrin kalkacağı açıklanmıştır.³⁴⁹

Hanefî mezhebi imamlarından Ebû Yusuf'a göre sefih şahıs mahkeme kararıyla hacir altına alındığı gibi yine hâkimin hükmüyle hacirden kurtulmaktadır. İmam Muhammed'e göre ise sefih şahsın rüşde ulaşmasıyla kendiliğinden hacir sona ermektedir.³⁵⁰ Bu minvalde Mecelle, Ebû Yusuf'un görüşünü kanunlaştırmıştır. Muhtasar metinlerin bu hükme yer vermediği tespit edilmiştir. Bu hüküm ile Mecelle'nin muhtasar metinlerden ayrıldığı ve Ebû Yusuf'un kavli ile hâkimi etkin kılarak sefihin hacir altına alınmasında olduğu gibi hacrinin kaldırılmasını da sistemli hale getirdiği görülmektedir.

3.2.3. Borçlunun Hacri

Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye'de borç sebebiyle kişinin hacir altına alınması iki şekilde mümkün olmaktadır: Borçlunun ödeme gücü varken borcunu ödememesi ve iflâs.

Mecelle'ye göre borçlunun ifâ imkânı bulunduğu halde borcunu ödememesi durumu hâkimin gözetiminde ortaya çıktığında alacaklıların talebiyle hâkim tarafından o şahıs hacir altına alınmaktadır. Bu durumda kişi mallarını satarak borcunu ödemediğinde hâkim devreye girerek evvela nakit paralarını satmaktadır. Ancak yeterli gelmezse taşınır mallarını o da kâfi olmaz ise taşınmaz mallarını satarak borcu ödemektedir. Şayet borcunun malına eşit veya fazla olması halinde kişinin iflâs etmiş olacağı kabul edilmektedir. Alacaklılar müflis borçlunun mal kaçırmasından yahut başka kişilerin üzerine geçirmesinden endişelendiğinde hâkime başvurup o şahsın hacredilmesini talep etme hakları vardır. Hâkim ise müflis borçlunun mallarını satarak alacaklılar

³⁴⁸ Berki, *Açıklamalı Mecelle*, 195.

³⁴⁹ Akgündüz, *Karşılaştırmalı Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye*, 241.

³⁵⁰ Apaydın, “Hacir”, 14/517.

arasında taksim etmektedir. Geriye sadece müflis borçlunun giyeceği bir yahut iki elbise bırakmaktadır.³⁵¹ (998-999. Md.)

Mecelle Ebû Yusuf ve İmam Muhammed'in görüşünü kanunlaştırmıştır. Zira Hanefi fakihlerinden Ebû Hanife'ye göre borçlu hacir altına alınmamaktadır. Ancak alacaklılar hâkime başvurduğunda hâkim tarafından hapsedilebilmektedir. Hapis altındayken medyûnun mallarını satarak borcunu ifâ etmesi gerekmektedir. Hâkimin ise borçlunun mallarını satma yetkisi bulunmamaktadır. Buna karşın İmameyn, borçlunun alacaklıların talebiyle hacir altına alınabileceğini ve mallarını satmadığı takdirde hâkimin taşınmaz malları da dahil olmak üzere medyûnun mallarını satarak borcu ödeyebileceğini kabul etmiştir.³⁵²

Muhtasar metinlerden *Kenzü'd-Dekâik* ve *Vikâyetü'r-Rivâye*'de Ebû Hanife'nin kavli üzerine borçlunun hacir altına alınmayacağı ancak alacaklıların talebiyle mallarını satarak borcunu ifâ etmesi için hâkim tarafından hapsedileceği açıklanmıştır. Borcun dirhem ve dinar cinsinden olması halinde ise hâkimin bunları satarak borcu ödeyebileceği ancak taşınmaz malları satma yetkisinin bulunmadığı izah edilmiştir.³⁵³ Bu açıdan değerlendirildiğinde Mecelle ile *Kenzü'd-Dekâik* ve *Vikâyetü'r-Rivâye* arasında benzerlik olmadığı görülmektedir.

El-Muhtâr'da da *Vikâyetü'r-Rivâye* ve *Kenzü'd-Dekâik* ile aynı hükümler kabul edilmiştir. Ancak bu muhtasarlardan farklı olarak İmameyn'nin kavline de yer verilmiştir. İmameyn'e göre hâkimin borçluya ait taşınmazları satabileceği ve fetvanın da bu yönde olduğu zikredilmiştir.³⁵⁴ Bu hükme yer vermesinden dolayı *el-Muhtâr* ile Mecelle arasında benzerlik olduğu söylenebilmektedir. Zira Mecelle'de hâkimin borçlunun paralarını, taşınır mallarını ve taşınmaz mallarını borca karşılık satabileceğine temas edilmiştir. *Mecmau'l-Bahreyn* ve *Muhtasaru'l-Kudûrî*'de ise İmameyn ile Ebû Hanife'nin görüşlerine değinilmiştir. Ebû Hanife'ye göre borçlunun hacir altına alınmayacağı ancak alacaklıların talep etmesi halinde hapsedileceği açıklanmıştır. Hâkimin borcuna karşılık dirhem ve dinarlarını satabileceği de

³⁵¹ Berki, *Açıklamalı Mecelle*, 195-196.

³⁵² Apaydın, "Hacir", 14/517.

³⁵³ Burhânüşşerîa, *Vikâyetü'r-Rivâye*, 446; Ebü'l Berekât Neseî, *Kenzü'd-Dekâik*, 572.

³⁵⁴ El-Mevsilî, *el-Muhtâr li'l-Fetvâ*, 246.

vurgulanmıştır. Buna karşı İmameyn'nin borçlunun hacir altına alınacağı görüşünde olduğu ve borcunu ödemekten kaçındığı takdirde hâkimin medyûnun mallarını satarak borcu ödeyeceği izah edilmiştir.³⁵⁵ *Mecmau'l-Bahreyn ve Muhtasaru'l-Kudûrî*'de Ebû Yusuf ve İmam Muhammed'in görüşüne de yer verilmesinden dolayı Mecelle ile bu muhtasar metinler arasında benzerlik bulunduğu görülmektedir. Ancak Mecelle İmameyn'nin kavli üzerine meseleyi detaylandırarak izah etmeyi tercih etmiştir.

Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye'nin 1000'inci maddesinde iflâs etmiş medyûnun hacir altındayken kendisinin ve bakmakla yükümlü olduğu kişilerin ihtiyaçlarının malından karşılanacağı açıklanmıştır.³⁵⁶ Muhtasar metinlerden sadece *Muhtasaru'l-Kudûrî* ve *Mecmau'l-Bahreyn*'de iflâs eden borçlunun kendisinin ve bakmakla yükümlü olduğu kişilerin ihtiyaçları için medyûnun malından harcama yapılacağı izah edilmiştir.³⁵⁷ Bu hüküm çerçevesinde Mecelle'nin söz konusu muhtasar metinlerden yararlandığı ve Mecelle ile iki muhtasar metin arasında benzerlik bulunduğu tespit edilmiştir.

Mecelle'ye göre borç nedeniyle kişi hacir altına alındığında bu hacredilme o an elinde bulunan malları hakkında geçerli olmaktadır. Daha sonra kazandığı mallara bir tesiri olmamaktadır. Buna ilave olarak medyûn alacaklıların hakkını ihlale neden olan hibe veya değerinden az miktara mal satma gibi işlemlerinde de hacir altındadır. Müflis medyûnun bu işlemleri ise alacaklıların hakkını ihlal ettiği için hacirden sonra elde ettiği mallar üzerinde geçerli olmaktadır. Keza medyûnun başka bir şahsa borç ikrârı da hacredildiğinde sahip olduğu mallara tesir etmemektedir. Bu durumda ikrârı hacir kalktıktan sonra muteber olmakta ve o vakte kadar borçlu kalmakta ve hacirden sonra mal kazandığında ikrârı bu maldan ifâ edilmek üzere muteber olmaktadır.³⁵⁸ (1002. Md.)

Muhtasar metinlerden sadece *Mecmau'l-Bahreyn ve Muhtasaru'l-Kudûrî*'de hacir altındaki medyûnun bir şahsa borç ikrârında bulunduğu bu ikrârının önceki

³⁵⁵ Kudûrî, *Muhtasaru'l-Kudûrî*, 206-207; İbnü's-Sââtî, *Mecmau'l-Bahreyn ve Mültekâ'n-Neyyireyn*, 341.

³⁵⁶ Berki, *Açıklamalı Mecelle*, 196.

³⁵⁷ Kudûrî, *Muhtasaru'l-Kudûrî*, 207; İbnü's-Sââtî, *Mecmau'l-Bahreyn ve Mültekâ'n-Neyyireyn*, 342.

³⁵⁸ Akgündüz, *Karşılaştırmalı Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye*, 241-242.

borçlarını ödemesiyle bağlayıcılık kazanacağı açıklanmıştır.³⁵⁹ Bu hüküm açısından Mecelle ile iki muhtasar arasında kısmen benzerlik olduğu görülmektedir. Zira muhtasarlarda ikrâr borçlar ödendikten sonra hüküm doğurmaktayken Mecelle’de hacir kaldırılıncaya kadar borçlu olunmakta ve hacirden sonraki malından ödenmektedir. Ortak noktanın ise alacaklıların haklarını korumak için ikrârın bekletilmesi ve alacaklılara olan borçlar kapatıldıktan sonra ikrârın gereğinin yapılması olduğu söylenebilir.

El-Muhtâr, Mecmau’l-Bahreyn ve Muhtasaru’l-Kudûrî’de hâkimin borçluyu hapsederek malı olup olmadığını soruşturacağı ve malının olmadığı ortaya çıktığında ise serbest bırakacağı zikredilmektedir. Ayrıca Ebû Hanife’nin serbest kalan medyûnu alacaklıların takip etme haklarının olduğu görüşüne karşın İmameyn’nin medyûnun mal kazandığına dair şahitleri olmayan alacaklıların takip haklarının bulunmadığı kavlini kabul ettiği açıklanmıştır.³⁶⁰

Mecelle’de borçlunun hapsedilmesine ve alacaklıların takip haklarına dair hükümlere yer verilmediği tespit edilmiştir. Zira Mecelle’ye göre borçlu hapsedilmemekte sadece hacir altına alınmaktadır. Ayrıca borçlunun hapsedilebileceği görüşü Ebû Hanife’ye aittir ve Ebû Yusuf ile İmam Muhammed’e göre ise borcunu ödemeyen medyûn hapsedilmektedir.³⁶¹ Mecelle İmameyn’nin kavlini kanunlaştırdığı için hapsedilme hükmüne yer vermemesi de tabii olmaktadır.

Buraya kadar ki bölümde hacir sebepleri olan küçüklük, akıl hastalığı, sefihlik ve borçluluk ile ilgili hükümlerin mukayesi yapılarak Mecelle ile muhtasar metinlerin ortak ve farklı noktaları tespit edilmeye çalışılmıştır. Anlatılan hususları Tablo 3.1’de özetlemek ise mümkündür:

³⁵⁹ Kudûrî, *Muhtasaru’l-Kudûrî*, 207; İbnü’s-Sââtî, *Mecmau’l-Bahreyn ve Mültekâ’n-Neyyireyn*, 341.

³⁶⁰ El-Mevsilî, *el-Muhtâr li’l-Fetvâ*, 246; Kudûrî, *Muhtasaru’l-Kudûrî*, 208; İbnü’s-Sââtî, *Mecmau’l-Bahreyn ve Mültekâ’n-Neyyireyn*, 342.

³⁶¹ Apaydın, “Hacir”, 14/517.

Tablo 3.1: Mecelle İle Muhtasar Metinlerin Hacir Sebeplerinde Benzerlik Gösterdiği Noktalar

MECELLE	KUDÛRÎ	MUHTÂR	VİKÂYE	MECMA	KENZ
Madde 941 (Hacrin tanımı)			X		X
Madde 957-958-959 (Hacir sebepleri)	X			X	
Madde 943-944-945-946 (Hacir sebeplerinin tanımı)					
Madde 966-967 (Küçük ve akıl hastasının işlemleri)	X	X	X	X	X
Madde 960 (Hacredilen kişilerin kendi fiillerinden doğan zararın tazmini)	X	X	X	X	X
Madde 964 (Genele zararı olan bazı kişilerin kısıtlanması)		X	X		
Madde 963 (Fâsıkın hacredilemeyeceği)	X	X	X	X	X
Madde 992-993-995 (Sefihin hacri)	X			X	
Madde 998-999-1000-1002 (Borçlunun hacri)	X			X	

Kaynak: Araştırmacı tarafından oluşturulmuştur.

3.3. Hacrin Kaldırılması İle İlgili Değerlendirme

3.3.1. İzin

Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye’de izin mevzusu için müstakil bir fasıl açılmayarak küçük ve akıl hastası ile ilgili hükümlerin yer aldığı fasılın içerisinde temas edilmiştir. Bu fasıl çerçevesinde ise izin konusu, küçüklere verilen alışveriş izni kapsamında açıklanmıştır.

Mecelle’nin 968’inci maddesinde “*Sağır-i mümeyyizi tecrîbe için malının bir mikdarını velisi kendisine teslim ile ahz ve i’taya izin verebilir. Ve rüşdü tahakkuk ederse bâkî emvalini dahi kendisine def’ ve teslim eyler*”³⁶² şeklinde velisi mümeyyiz çocuğu sınamak maksadıyla malının bir kısmını teslim ederek alışveriş yapmasına izin verebilmektedir. Şayet çocuk rüşdünü kanıtlarsa bu durumda velisi diğer mallarını da idaresine bırakmaktadır.³⁶³ Bu hükme muhtasar metinlerde rastlanılmamıştır. Zira muhtasar metinlerde izin bahsi Kitâbu’l-me’zûn başlığında izah edilmiş ve genellikle kölenin iznine dair hükümlere yer verilmiştir.

Mecelle’de velinin genel olarak alışveriş yapmasını çocuğa söylemesinin alıp vermeye dair izin olduğu kabul edilmiştir. Ancak bir eşyayı almasını istemesinin izin olmadığı, bir nevi görevlendirme olacağı izah edilmiştir. Bunlara ilave olarak iznin zaman ve mekânla sınırlandırılmayacağı, velinin çocuğa bir ay izin vermesinin yahut bir çarşıda alışveriş yapmasını söylemesinin genel izin kabul edileceği ve çocuğun me’zûn olacağı açıklanmıştır.³⁶⁴ (969-970. Md.)

Muhtasar metinlerin tümünde genel olarak verilen iznin tüm ticaretlerde geçerli olacağı açıklanmıştır. Bu açıdan değerlendirildiğinde Mecelle ile muhtasar metinlerin ortak hükümde birleştiği söylenebilmektedir. Ayrıca muhtasarlara tek tek ele alındığında da Mecelle ile farklı hükümlerde benzerlik gösterdiği görülmektedir. Bunlardan *Kenzü’l-Dekâik* ve *Vikâyetü’r-Rivâye*’de iznin bir gün ile kayıt altına alınamayacağı, şayet kayıt altına alınırsa hacir olununcaya kadar izinli sayılacağı izah edilmiştir. Keza bir çeşit mal için alışveriş yapmaya izin verildiğinde de bütün

³⁶² Berki, *Açıklamalı Mecelle*, 190.

³⁶³ Akgündüz, *Karşılaştırmalı Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye*, 238.

³⁶⁴ A.g.e., 238.

çeşitlerde izinli olunacağına temas edilmiştir.³⁶⁵ Bu hükümler kapsamında Mecelle ile *Kenzü'd-Dekâik* ve *Vikâyetü'r-Rivâye* arasında benzerlik olduğu tespit edilmiştir. *Muhtasaru'l-Kudûri* ve *el-Muhtâr*'da ise belirli bir eşyanın alınıp satılmasına izin verilmesi ile me'zûn olunamayacağı açıklanmıştır.³⁶⁶ Mecelle'de de bir şeyin satılması yahut alınmasının istenmesi izin değil bir çeşit görevlendirme sayılacağı kabul edilmiştir. Böylece Mecelle ile *Muhtasaru'l-Kudûri* ve *el-Muhtâr*'ın benzer hükmü kabul ettiği görülmektedir. Ancak Mecelle bu durumun görevlendirme addedileceğini ekleyerek hükmü detaylandırmıştır. Genel olarak değerlendirildiğinde Muhtasar metinler ve Mecelle arasında izin hükümlerinde benzerlik bulunmaktadır. Ancak Mecelle bu hükümleri küçük çocuk açısından açıklarken, muhtasarlarda köle kapsamında ele almaktadır. Aralarındaki farklı nokta ise budur.

Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye'de iznin açık veya velinin çocuğu ticaret yaparken gördüğünde sessiz kalması gibi dolaylı olabileceği izah edilmiştir. Çocuk ise iznin kapsamındaki işlemlerde ergin kabul edileceği ve hukukî işlemlerinin muteber olacağı açıklanmıştır.³⁶⁷ (971-972. Md.)

Muhtasar metinlerden *Mecmau'l-Bahreyn*, *Vikâyetü'r-Rivâye*, *Kenzü'd-Dekâik* ve *el-Muhtâr*'da da aynı şekilde iznin açık yahut sarih şekilde olacağına temas edilmiştir. Bu durumda Mecelle'nin söz konusu hükmü kanunlaştırarak muhtasar metinlerden yararlandığı görülmektedir.

Mecelle'ye göre veli çocuğa izin verdiğinde onu tekrar hacir altına alarak izni kaldırmaktadır. Ancak burada önemli olan husus izin nasıl verildiyse o şekilde kaldırılmasıdır. Şöyle ki veli çocuğa genel bir alışveriş izni vererek ticaret erbabına ilan ettiğinde bu izni kaldırırken de bu kişilerin çoğunluğuna duyurması gerekmektedir.³⁶⁸ (973. Md.)

El-Muhtâr, *Mecmau'l-Bahreyn* ve *Muhtasaru'l-Kudûri*'de de kölenin efendisi tarafından izni kaldırıldığında bu durumun çarşı halkına söylenmesi gerektiği ve çarşı

³⁶⁵ Burhânüşşerîa, *Vikâyetü'r-Rivâye*, 449; Ebü'l Berekât Neseî, *Kenzü'd-Dekâik*, 574.

³⁶⁶ Kudûri, *Muhtasaru'l-Kudûri*, 323; El-Mevsilî, *el-Muhtâr li'l-Fetvâ*, 247.

³⁶⁷ Berki, *Açıklamalı Mecelle*, 191.

³⁶⁸ A.g.e., 191.

esnafı öğrenene kadar iznin devam edeceği hükmüne yer verilmiştir.³⁶⁹ Bu hükümler değerlendirildiğinde Mecelle ile muhtasar metinlerin benzer hükmü kabul ettiği söylenebilmektedir.

Bunlara ilave olarak Mecelle’de çocuğun babasının onun velisi olacağı açıklanmıştır. Babası vefat ettiğinde babanın daha önce belirlediği vasî, sonra vasînin ölmeden evvel belirlediği vasî, daha sonra çocuğun baba tarafından dedesi veya dedesinin babası, sonra bu kişinin belirlediği vasî, vasînin ölmeden önce belirlediği vasî, son olarak ise hâkim veya atadığı vasî şeklinde sıralama yapılmıştır.³⁷⁰ (974. Md.)

Muhtasar metinlerden yalnızca *Vikâyetü’r-Rivâye*’de böyle bir hükme yer verilmiştir. Böylece Mecelle ile *Vikâyetü’r-Rivâye*’nin bu hükümde birleşerek aynı hükme yer verdikleri tespit edilmiştir.

Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye’de hâkimin mümeyyiz çocuğun tasarruflarında bir fayda gördüğünde veli izin vermemiş olsa da çocuğa izin verebileceği ve velinin de hâkimin verdiği bu izni kaldıramayacağı açıklanmıştır. Ayrıca velinin vefat etmesiyle iznin iptal olmasına buna karşın hâkimin verdiği iznin vefat veya azledilme ile bozulmayacağına da temas edilmiştir. Bunlara ilave olarak hâkimin iznini yalnızca o hâkim veya yerine atanan hâkimin kaldıracağı vurgulanarak artık velinin izni feshetme yetkisinin bulunmadığı izah edilmiştir.³⁷¹ (975-977. Md.)

Mecelle’nin bu hükümler ile küçüğün menfaatini korumayı amaçladığı görülmektedir. Şöyle ki küçük kendiliğinden mahcûrdur. Tasarruflarında ise velisine tâbidir. Ancak küçüğün yararına olan bir tasarruf söz konusu iken velinin buna izin vermemesi küçük için haksız bir durum oluşturacaktır. Bundan dolayı da Mecelle hâkimi yetkin kılınarak çocuğun menfaatini muhafaza etmiştir. Muhtasar metinlerde ise bu hükümlere rastlanılmamıştır. Muhtasarlarda genellikle kölenin izni ile ilgili hükümlere yer verilmiştir. Zira muhtasar metinlerin kaleme alındığı dönem olan hicrî yedinci asır köleliğin ve köle ticaretinin var olduğu bir dönemdir. Dolayısıyla o devirde kölelinin hacri ve hükümlerine, ticaret izni verildiğinde hangi hükümlerin tatbik edilmesi

³⁶⁹ Kudûrî, *Muhtasaru’l-Kudûrî*, 324; El-Mevsılî, *el-Muhtâr li’l-Fetvâ*, 247; İbnü’s-Sââtî, *Mecmau’l-Bahreyn ve Mültekâ’n-Neyyireyn*, 348.

³⁷⁰ Akgündüz, *Karşılaştırmalı Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye*, 238-239.

³⁷¹ A.g.e., 239.

gerektiğine olan ihtiyaca binaen metinlerde bu hükümler ayrıntılı şekilde ele alınmıştır. Osmanlı Devleti'nde ise kölelik ve köle ticareti 1847 yılında kaldırılmıştır.³⁷² 1868 yılında oluşturulmaya başlanan bir kanun metni olan Mecelle'de ihtiyaç olmamasından dolayı köleliğe ve hükümlerine yer verilmemiştir. Muhtasarlar ve Mecelle'yi değerlendirirken yazıldığı devri dikkate almak elzemdir. Tüm bu hususlar değerlendirildiğinde Mecelle'nin Hanefi hukukunu yansıtan hükümlere yer verdiği ve mezhebin muteber metinlerinden yararlandığı söylenebilmektedir. Karşılaştırma neticesinde Mecelle ile muhtasar metinlerin benzer hükümleri kabul ettiği gibi farklı hükümlere de temas ettiği tespit edilmiştir. Ayrıca Mecelle birçok kaynaktan tercihler yaparak hükümleri bir araya getirmiştir. Bu durumda muhtasarlarda temas edilmeyen ancak Mecelle'de açıklanan hükümlerin mezhebin başka eserlerinde yer alması da mümkün olmaktadır. Bunlara ilave olarak Mecelle ile muhtasarların aralarındaki temel fark ise Mecelle'nin kanun formunda hükümleri sistemli ve kuşatıcı şekilde detaylandırarak ele alması, muhtasar metinlerin ise özet eserler olduğu için meseleyi kısa ve öz olarak izah etmesidir.

³⁷² Tamdı, "1657 ve 1698 Yılları Arasında Kadı Sicilleri'ne Göre Rusçuk'ta Köleler Ve Cariyeler", 225.

SONUÇ

İslam hukukunda kişilerin haklarının ve sahip olduğu mallarının muhafazası önemli görülerek hacir bahsi ile bu haklara zarar gelmemesi için kaideler konulmuştur. Böylece küçüğün, akıl hastasının, akıl zayıflığı yaşayan şahsın, malını zayi eden sefihlin ve borçlunun hukukî işlemlerine kısıtlama getirilerek menfaatlerin korunması amaçlanmıştır. Çalışmamızda ise önemi haiz olan hacir konusu Hanefî mezhebi çerçevesinde değerlendirilmek üzere Mecelle ve mütûn olarak şöhret bulmuş muhtasar metinler arasında yapılacak mukayese ile ortaya konulmuştur.

Mecelle İslam hukuku hükümleri ışığında oluşturulmuş ilk medenî kanundur. 1868 yılında Mecelle komisyonu tarafından yazılmaya başlanarak Osmanlı Devleti'ndeki kanun boşluğunu doldurmayı gaye edinmiştir. Mecelle'nin sistemi incelendiğinde Hanefî doktrini ve dahi mezhebin müftabih görüşlerini esas aldığı görülmektedir. Bu minvalde Hanefî mezhebine bağlı kalınarak mezhep içi tercihlerde bulunan Mecelle'nin, mezhebin muteber metinleri olarak meşhur olan *Muhtasaru'l-Kudûrî*, *Mecmau'l-Bahreyn*, *Vikâyetü'r-Rivâye*, *Kenzü'd-Dekâik* ve *el-Muhtâr*'dan ne kadar yararlandığının incelenmesi önemli olmaktadır. Bu mukayese ise hacir bahsi özelinde yapılarak Mecelle ile söz konusu muhtasarlarda metinlerin benzer ve farklı noktaları tespit edilmiştir.

Araştırmanın sonunda Mecelle'nin konu hakkında muğlak alan kalmaması için meseleleri detaylandığı ve bütün olarak hacir bahsini ele aldığı görülmüştür. Bunun yanında Mecelle, muhtasar metinlerdeki hükümlerden faydalandığı gibi bu metinlerde yer almayan hususlara da temas etmiştir. Öncelikle Mecelle'de hacir ile ilgili kavramların tanımları yapılmış ardından konu fasıllara ayrılarak hükümler izah edilmiştir. Buna karşın muhtasar metinlerde ise sadece hacrin tanımına yer verilerek direkt olarak konuya geçiş yapılmıştır. Nitekim Mecelle'nin yazıldığı devir ile muhtasar metinlerin kaleme alındığı asrın şartları farklılık göstermektedir. Mecelle, yeni mahkemelerin kurulduğu ve hâkimlerin fikhî yetersizliğinin olduğu bir dönemde kanun ihtiyacını karşılamak amacıyla oluşturulmuştur. Bundan dolayı hacir konusunun kavramları açıklanarak hâkimlerin maddeleri kolaylıkla anlamaları sağlanmıştır. Muhtasar metinler ise ilmî zenginliğin yaşandığı bir devirde önceki kitapların özeti olarak kaleme alındığı için Mecelle gibi terimleri açıklama gereği görmemiştir. Dolayısıyla konu ile ilgili terimlerin izah edilmesi hususunda Mecelle'nin muhtasar metinlerden ayrıldığı söylenebilmektedir.

Bir şahsın hacir altına alınabilmesi için bazı sebeplerin var olması gerekmektedir. Bu sebepler hakkında Hanefî mezhebinde Ebû Hanîfe ile Ebû Yusuf ve İmam Muhammed arasında görüş ayrılıkları bulunmaktadır. Muhtasar metinler incelendiğinde Ebû Hanîfe'nin kavli üzere küçük, akıl hastası ve kölenin hacrinin kabul edildiği tespit edilmiştir. Ayrıca *Muhtasaru'l-Kudûrî* ve *Mecmau'l-Bahreyn*'de İmameyn'nin bu konudaki görüşlerine de yer verilmiştir. Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye'ye baktığımızda ise Ebû Yusuf ve İmam Muhammed'in kavli kanunlaştırılarak sefih ve borçlunun da hacir altına alınmasına hükmedilmiştir. Bu hükümler çerçevesinde Mecelle'nin *Muhtasaru'l-Kudûrî* ve *Mecmau'l-Bahreyn*'den yararlanarak tercihte bulunduğu görülmektedir.

Mecelle ile muhtasar metinlerin hacir bahsini mukayese ettiğimizde benzer, kısmen benzer, sadece Mecelle'de olan konular ve sadece muhtasarlarda olan konular şeklinde bir taksim yapmamız mümkündür. Araştırmamızda Mecelle'nin üç hususta muhtasar metinlerle birleştiği ve benzer hükümlerin yer aldığı tespit edilmiştir. Küçüklerin tasarrufları, hacredilen kişilerin itlâf gibi zarar verme durumunda bunu tazminle yükümlü olmaları ve fâsıkın hacir altına alınamayacağı hükümleri Mecelle ile muhtasar metinlerin ortak noktalarıdır. Bunun yanında tam benzerlik olmasa da bazı hususlara temas edilmiş olmasından dolayı kısmen benzer olan hükümlerin varlığı da mevcuttur. Akıl hastası ve akıl zayıflığı yaşayan şahısların tasarrufları ile ilgili hükümlerde Mecelle, muğlak alan bırakmayarak detaylı açıklamalarda bulunmayı tercih etmiş ve böylece hâkimlere kolaylık sağlamıştır. Buna karşın muhtasar metinlere baktığımızda ise yalnızca akıl hastasının tasarruflarının geçersiz olacağı açıklanarak ma'tûha temas edilmemiştir. Bu durum ise aralarında kısmen benzerlik olduğunu göstermektedir. Ayrıca sefih ve borçlunun hacri ile ilgili *Muhtasaru'l-Kudûrî* ve *Mecmau'l-Bahreyn*'de İmameyn'nin görüşlerine de yer verilmesinden dolayı Mecelle ile aralarında kısmen benzerlik olduğu söylenebilmektedir.

Muhtasar metinlerde izah edilen ancak Mecelle'de yer verilmeyen hususlar da bulunmaktadır. Bunlar; kölenin hacri ve borçlunun hapsedilmesi meselesidir. Mecelle'de bu iki meseleye rastlanılmamıştır. Zira borçlunun hapsedilebilmesi hükmü Ebû Hanîfe'ye aittir. Mecelle ise İmameyn'nin görüşünü alarak borcunu ödemeyen borçlunun hacir altına alınacağı hükmünü kanunlaştırmıştır ve bunun için de hapis mevzusuna temas etmemiştir. Kölenin hacrine gelince Osmanlı Devleti'nde 1847 yılında kölelik ve köle ticareti yasaklanmıştır. Dolayısıyla padişah fermanıyla

kaldırılan köleliğe devletin kanun metninde yer verilmemiştir. Muhtasar metinlerin yazıldığı hicrî yedinci asır ise köle ticaretinin var olduğu bir devirdir. Bu nedenle kölenin hacri ve hükümlerinin ayrıntılı şekilde açıklandığı söylenebilmektedir.

Araştırmamızın neticesinde muhtasarlarda temas edilmeyip sadece Mecelle’de yer alan hükümler tespit edilmiştir. Bunlar; Akıl hastasının gayri mümeyyiz çocuk hükmündeysen ma’tûh için mümeyyiz çocuğun hükümlerinin geçerli olacağı, hâkimin sefih ve borçluyu hacir altına aldığında bunun nedenini halka ilan ederek onları şahit yapmasının gerekli olduğu, velisi mümeyyiz çocuğu sınamak maksadıyla malının bir kısmını teslim ederek alışveriş yapmasına izin verebilmesi, kişinin sefehlik hali ortadan kalktığında hâkimin kararıyla hacrin de kaldırılacağı, hâkimin mümeyyiz küçüğün işlemlerinde menfaat gördüğünde velisi izinden kaçınmış olsa bile hâkimin izin verebilmesi ayrıca hâkimin verdiği izni ise velinin bozamayacağı, borç sebebiyle hacrin ödeme imkanı varken borcunu ifâ etmeyen şahıs ile borcu malına eşit veya fazla olan müflis kişi hakkında uygulanacağı ve sefihin mümeyyiz küçük mesabesinde olduğu hükümleridir. Bu hükümlere ise muhtasar metinlerde yer verilmemiştir.

Mecelle’nin kitapları yazılırken söz konusu muhtasar metinlerin yanında başka kaynaklara da başvurduğu bir gerçektir. Dolayısıyla bu hükümleri diğer kaynaklarda bulmamız mümkün olmaktadır. Zira Mecelle kanun metni formunda hazırlandığı için farklı kaynaklardan yararlanmış ve hükümler arasında tercihlerde bulunarak devrin medenî kanun ihtiyacını karşılamayı amaçlamıştır.

Tüm bunları değerlendirdiğimizde ise Mecelle’nin mezhepte muteber olan metinlerin yanında farklı kaynaklardan da yararlanarak hükümleri daha kapsamlı ve sistemli bir şekilde bizlere sunduğu görülmektedir. Bu nedenle bir meseleyi araştırırken yalnızca muhtasar metinlerden değil Mecelle gibi özgün bir kanundan da faydalanmak o meseleyi çok yönlü inceleme imkanına sahip olmaktır diyebiliriz.

KAYNAKÇA

- Abdülbaki, Muhammed Fuad. *El-Lü'lüü Ve'l-Mercan Buharî ve Müslim ittifak Ettiği Hadisler*. çev. Harun Yıldırım. İstanbul: Sağlam Yayınevi, 2016.
- Acat, Meryem. “İslam Hukukunda Akıl Hastalarının Muâmelâta Etkileri” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Karabük Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, 2020.
- Ahmet Cevdet Paşa. *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye*. haz. Yaşar Güçlü. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2021.
- . *19. Yüzyılda Osmanlı Devlet Yönetimi Tezâkir*, haz. Seyit Ali Kahraman. 2 bs. İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2021.
- Ali Haydar Efendi. *Dürerü'l-Hükkâm Şerhu Mecelleti'l-Ahkâm*. çev. Raşit Gündoğdu ve Osman Erdem. 1 bs. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2020.
- Akgündüz, Ahmed. *Karşılaştırmalı Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye (Mecelle Ta'dilleri ve Gerekçeleriyle Birlikte)*. 2 bs. İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı, 2017.
- . *Mukayeseli İslam Ve Osmanlı Hukuku Külliyyatı*. Diyarbakır: Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları No.6, 1986.
- Aktaş, Muhammedali. *Önceki Hukukumuzda Hacir*, 3 bs. İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 2021.
- Apaydın, Yunus. “Hacir”. *DİA*. (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 14/513-517.
- . *İslam Hukuk Usulü*, 9 bs. Ankara: Bilay Yayınları, 2020.
- . “İzin”. *DİA*. (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 23/510-512.
- . “Gaflet”. *DİA*. (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 13/284-285.
- Atan, Ömer Faruk. “Hanefi Literatüründe Muhtasarlar ve Metinler”. *İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi*. C. 4, S. 3 (2016): 65-81.
- Atar, Fahrettin. “İslam Hukukunda Borçlunun İflasına Karar Verilmesi, Hacedilmesi, Mallarına Haciz Konulması ve Hapsedilmesi” Yayınlanmamış Doçentlik Tezi. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1982.
- . “İflâs”. *DİA*. (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 21/509-512.

- Atasoy, Samet. “Osmanlı Hukukunda Hukuki Ehliyet Arızası Olarak Maraz-ı Mevt (Ölüm Hastalığı)”. *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 21, S. 1 (2019): 107-135.
- . “Osmanlı Hukukunda Maraz-ı Mevtin Hukuki İşlemlere Etkisi”. *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*. C. 27, S. 2 (2019): 243-275.
- Aydın, Mehmet Âkif. *Türk Hukuk Tarihi*, 12 bs. İstanbul: Beta Yayıncılık, 2014.
- . “Deyn”. *DİA*. (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 9/266-268.
- . “Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye”. *DİA*. (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 28/231-235.
- Aydın, Mehmet Âkif ve Muhammed Hamîdullah. “Köle”. *DİA*. (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 26/237-246.
- Bakkal, Ali. “Maraz-ı Mevt”. *DİA*. (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 28/39-41.
- Bardakoğlu, Ali. “Bulûğ”. *DİA*. (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 6/413-414.
- . “Hanefî Mezhebi”. *DİA*. (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 16/1-21.
- Bedir, Murteza. “Vikâyetü’r-Rivâye”. *DİA*. (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 43/106-108.
- . “Nesefî, Ebü’l-Berekât”. *DİA*. (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/567-568.
- Berki, Ali Himmet. *Açıklamalı Mecelle*, 3 bs. İstanbul: Hikmet Yayınları, 1982.
- Burhânüşşerîa. *Vikâyetü’r-Rivâye fî Mesâili’l-Hidâye*, 1 bs. İstanbul: Mektebetü’l-Hanifiyye, 2017.
- Ceylan, Mücahit. “Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye’nin Hazırlanışı, Uygulanması Ve Kapsamı”. *Adalet Dergisi*. S. 66 (2021): 701-726.
- Cici, Recep. “Osmanlı Klâsik Dönemi Fıkıh Kitapları”. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*. C. 3, S. 5 (2005): 215-248.
- Çağrıncı, Mustafa. “İzin”. *DİA*. (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 23/509-510.
- Çalışkan, İbrahim. “İslam Hukukunda Ceza Kavramı ve Hadd Cezaları”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. C. 31, S. 1-4 (1989): 367-398.

- Çeker, Huzeyfe. “Mütûn-i Erbaa’da Muhammed b. el-Hasan eş-Şeybânî’ye Nispet Edilen Görüşlerin Tahkiki (İbâdât Bölümü)” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010.
- Çeker, Orhan. *İslam Hukukunda Akidler*. İstanbul: Ahi Yayıncılık, 2006.
- Çiftçi, Yusuf. “Ali Haydar Efendi Örneğinde Mecelle’nin Fıkıh Usûlü’ne Yansımaları” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. M.Ü Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010.
- Ekinci, Ekrem Buğra. “Mecelle Hakkında Değerlendirmeler”. *Adalet Dergisi*. S. 62-63 (2019): 335-356.
- . *Ahmet Cevdet Paşa Ve Mecelle’den Düsturlar*, 9 bs. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2021.
- El-Endülûsî, İbn Atiyye. *el-Muharrerü’l-Vecîz fî Tefsîri’l-Kitâbi’l-‘Azîz*, 2 bs. Doha: Vizaretü'l-Evkaf ve's-Şuuni'l-İslamiyye, 2007.
- Ellek, Hasan. “Osmanlı’da Kanunlaştırma Hareketleri ve Mecelle”. *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. C. 3, S. 6 (2014): 119-159.
- En-Neseî, Ebü'l-Berekât. *Kenzü'd-Dekâik*, 1 bs. Beyrut: Daru'l-Beşâirul İslamiyye, 2014.
- Erdoğan, Mehmet. *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 8 bs. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2022.
- Dönmez, İbrahim Kâfi. “Cünûn”. *DİA*. (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 8/125-129.
- Durmuş, İsmail. “Muhtasar”. *DİA*. (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 31/57-59.
- Gayretli, Mehmet. “Tanzimat Sonrasından Cumhuriyet’e Kadar Olan Dönemde Kanunlaştırma Çalışmaları” Yayınlanmamış Doktora Tezi. M.Ü Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008.
- Genç, Gülnaz. “Ali Haydar Efendi’nin ‘Dürrü’l-Hükkâm Şerh-i Mecelleti’l-Ahkâm’ Adlı Eserinin ‘Hacr’ Konusunun Kaynaklarının Tespiti (941-949, 957-1007. Maddeleri)” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.
- Gözübenli, Beşir. “Ateh”. *DİA*. (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 4/51-52.

- İbnü's-Sââtî. *Mecmau'l-Bahreyn ve Mültekâ'n-Neyyireyn*, 1 bs. Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2005.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvînî. *Sünen İbn Mâce*. Nşr. İmad Et-Tayyar, Yasir Hasan ve İzzeddin Dulli. 1 Cilt, 1. Baskı, Beyrut: Müessesetür Risale Naşirun, 1430/2009.
- İbn Manzûr. *Lisânü'l-Arab*. Kahire: Daru'l-Maarif, 1119.
- Kallek, Cengiz. "Kudûrî". *DİA*. (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 26/321-322.
- Karakoç, İrem. "Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye Ve Hukukun Kaynakları". *İstanbul Hukuk Mecmuası*. C. 75, Ord. Prof. Sadri Maksudi Arsal'a Armağan Özel Sayısı (60. Ölüm Yıldönümü Vesilesiyle) (2017): 457-514.
- Karaman, Hayrettin. *Mukayeseli İslam Hukuku*, 3 bs. İstanbul: Nesil Yayınları, 1991.
- . *Ana Hatlarıyla İslam Hukuku*, 17 bs. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2014.
- . *İslam Hukuk Tarihi*, 13 bs. İstanbul: İz Yayıncılık, 2017.
- Karaman, Hayreddin vd. *Kur'an Yolu Türkçe Meâl Ve Tefsir*, 5 bs. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2014.
- Karayaka, Hüseyin. "İslam Borçlar Hukukunda Akit Hürriyeti" Yayınlanmamış Doktora Tezi. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.
- Kılıç, Muhammed Tayyib. "İslam Hukukunda Kanunlaştırma Olgusu" Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008.
- Kıyık, Mustafa Harun. "Mecelle'ye Giden Yolda Ahmet Cevdet Paşa Ve Mücadelesi". *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*. S. 35 (2020): 475-507.
- Koca, Ferhat. "el-Muhtasar". *DİA*. (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 31/64-66.
- Köse, Saffet. *İslam Hukukuna Giriş*, 6 bs. İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2015.
- . "Rüşd". *DİA*. (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 35/298-300.
- Köse, Üzeyir. "İslam Ceza Hukukunda Akıl Hastalarının Cana İşledikleri Suçlara Karşı Cezai Sorumlulukları". *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. S. 29 (2017): 161-192.
- Kudûrî, Ahmed. *Muhtasaru'l-Kudûrî*, 1 bs. Beyrut: Müessesetü'r-Reyyan, 2005.

- Kur'ân-ı Kerîm Açıklamalı Meâli*, çev. Hayrettin Karaman, vd. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2017.
- Mahmutoğlu, Yakup. “İslâm Hukukunun Kazuistik Yapısı Üzerine”. *Süleyman Demirel Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*. C. 2, S. 1 (2016): 131-151.
- Mevsilî, Abdullah b. Mahmûd. *el-İhtiyâr li tâ'lîli'l-Muhtâr*. İstanbul: Ravza Yayınları, 2015.
- . Abdullah b. Mahmûd. *el-Muhtâr li'l-Fetvâ*. 1 bs. Kahire: Dar'üs-Selam , 2021.
- Muhammed Muhyiddin Abdülhamid. *el-Ahvâlü 'ş-Şahsiyye*, 1 bs. Kahire: Matbaatü'l-İstikame, 1942.
- Onur, Mehmet. “İslam Hukukunda Sefeh Durumu ve Sefihin Hacri”. *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 3, S. 5 (2016): 107-129.
- Orazov, Orazsahet. “Muhtasar Metinlerin Hanefî Literatürü İçindeki Yeri”. *Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. C. 5, S. 1 (2018): 107-122.
- Osmanoğlu Karahasanoğlu, Cihan. “Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye'nin Yürürlüğe Girişi Ve Türk Hukuk Tarihi Bakımından Önemi”. *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma Ve Uygulama Merkezi Dergisi*. C. 29, S. 29 (2011): 93-124.
- Özel, Ahmet. *Hanefî Fıkıh Alimleri Ve Diğer Mezheplerin Meşhurları*, 6 bs. Ankara: TDV Yayınları, 2018.
- . “İbnü's-Sââtî, Muzafferüddîn”. *DİA*. (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 21/190-192.
- Sâğircî, Esad Muhammed. *Delilleriyle Hanefî Fıkıhı*. çev. Halil Aldemir, Savaş Kocabaş ve Soner Duman. İstanbul: Polen Yayınları, 2009.
- Selek, Hasan. “Mütûn-i Erbaa'da Tercih Farklılıkları (Temel İbadetler)” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2020.
- Şelli, Hatice Kübra. “Maraz-ı Mevt Halinde Yapılan Hukuki Tasarrufların Geçerliliği Problemi” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012.

- Şen, Temel. “Ahmet Cevdet Paşa Ve Mecelle” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1991.
- Şener, Abdülkadir. “İslâm Hukukunda Hacr”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 21, S. 1-2 (1976): 345-356.
- . “İslâm Hukukunda Hacr”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 22, S. 1-2 (1978): 331-348.
- Serahsî. *el-Mebsût*, 1 bs. Beyrut: Dar Al-Ma'rifa, 1989.
- Tanıdı, Derya. “1657 ve 1698 Yılları Arasında Kadı Sicilleri'ne Göre Rusçuk'ta Köleler Ve Cariyeler”. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*. S. 34 (2013): 219-235.
- Ünsal, Osman Nuri. “İslam Borçlar Hukukunda Temel Hukuk İlkeleri- (Mebsût Örneği)” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018.
- Yaka, Zeki. “İslâmda Kölelik” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1995.
- Yaman, Ahmet ve Halit Çalış. *İslam Hukukuna Giriş*, 10 bs. İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2015.
- Yavuz, Yusuf Şevki. “Fâsık”. *DİA*. (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 12/202-205.
- Yaylalı, Davut. “Mevsîlî, Abdullah b. Mahmûd”. *DİA*. (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29/487-488.
- Yaylı, Mithat. “İslam Hukukunda Hacr” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1994.
- Yılmaz, Tuba. “İslam Hukukunda Ehliyeti Daraltan veya Ortadan Kaldıran Sebepler” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012.

ÖZGEÇMİŞ

Hilal Tamdoğan

A. EĞİTİM

Yüksek Lisans: İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı, Temel İslam Bilimleri Bilim Dalı, 2024, İstanbul.

Lisans: Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 2018, Bursa.

B. MESLEKİ DENEYİM

2016- Hayrettin Karaman Çocuk Akademisi Yaz Okulu, Öğretmenlik.

2021-... Diyanet İşleri Başkanlığı, 4-6 Yaş Kuran Kursu Öğretmeni.

C. YABANCI DİLLER

Arapça.